

กาญจนบุรี

ศรัทธาภาคตะวันตก

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

กาญจนบุรี

ศรัทธา ศาสนะ ศันต

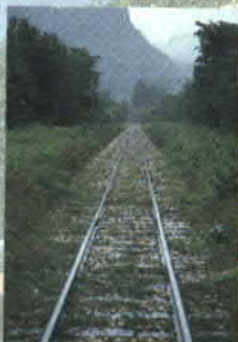
หนังสืออ่านเพิ่มเติม

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา

และวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

กาญจนบุรี ศรีภูมิภาคตะวันตก

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๓

จำนวนพิมพ์ ๓๐,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN : 974-268-9229

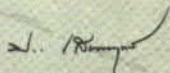
พิมพ์ที่โรงพิมพ์กุศลภาดาพร้าว

คำนำ

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันตกของประเทศไทย ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขาและที่ราบสูงสลับกับหุบเขา ซึ่งอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแร่ธาตุ ป่าไม้ และสัตว์ป่า จังหวัดกาญจนบุรีมีแม่น้ำสำคัญสองสาย คือ แม่น้ำศรีสวัสดิ์ (แควใหญ่) และแม่น้ำไทรโยค (แควน้อย) ซึ่งไหลมาบรรจบกัน เป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำที่ไหลหล่อเลี้ยงพื้นที่ราบตอนใต้และภาคตะวันออกของจังหวัด และจากความสำเร็จทางกายภาพและทางธรรมชาติ จึงทำให้กาญจนบุรีเป็นแหล่งโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เมืองหน้าด่านที่สำคัญและแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ที่มีผู้คนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปเยือนไม่ขาดสาย จึงอาจกล่าวได้ว่า กาญจนบุรี คือ ดินแดนที่เป็นศรีภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย

หนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง กาญจนบุรี ศรีภูมิภาคตะวันตก เล่มนี้ กรมวิชาการจัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สองประการ ประการแรก เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา และวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ประการที่สอง เพื่อเป็นหนังสือที่ระลึกสำหรับผู้ทั่วไปร่วมในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ณ วัดไชยชุมพลชนะสงคราม อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี ในวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๓ เมื่อหาสาระของหนังสือให้ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดกาญจนบุรีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วรรณคดีและบุคคลดีเด่นของจังหวัดกาญจนบุรี นอกจากนี้ยังได้นำเสนอประวัติวัดไชยชุมพลชนะสงคราม ในรูปแบบของนิราศวัดได้

กรมวิชาการขอขอบคุณศึกษาธิการจังหวัดกาญจนบุรีและเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงาน พลโทรวมศักดิ์ ไชโยภิมันท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์รุฐ สุวรรณฤทธิ คุณอรัญ-คุณบุญเยี่ยม จันทศิริ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมอุทยานการทิวาบรรก และบริษัท เอส.เอ.พี. เหมืองแร่ จำกัด ที่ให้ข้อมูลและสถานที่ถ่ายภาพ และขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์และความรู้แก่นักเรียนและผู้อ่านตามสมควร

(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ)

รองอธิบดีกรมสามัญศึกษา รักษาการแทน

อธิบดีกรมวิชาการ

๖ ตุลาคม ๒๕๔๓

สารบัญ

๑

ภาพจนบุรีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ - รศนโกสินทร์

๓๙

ภาพจนบุรีสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

๕๙

แดนมนต์ลี้ลับริมฝั่งแม่น้ำแคว

๘๑

ภาพจนบุรี : บ่อเกิดวรรณกรรมไทย

๑๐๗

บุคคลสำคัญเมืองจนบุรี

๑๔๗

นิราศวัดใต้

๑๕๙

วัดโขงข่มพลชนะสงคราม

๑๖๑

บรรณานุกรม

กาญจนบุรีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ - รัตนโกสินทร์

กาญจนบุรีเป็นดินแดนที่มีความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ย้อนหลังไปกว่า ๑๐,๐๐๐ ปี นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งได้มีการบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จากหลักฐานที่ได้พบร่องรอยของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ทางตอนบนของจังหวัด ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับกับที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในยุคแรกที่มีลักษณะสังคมแบบล่าสัตว์ กินอาหารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ พักอาศัยอยู่ตามเพิงผาหรือถ้ำใกล้แหล่งน้ำ แหล่งอาหาร เครื่องมือที่ใช้เป็นเครื่องมือหินกะเทาะอย่างหยาบ ต่อมาเมื่อประมาณ ๔,๐๐๐ ปี ได้พัฒนาเข้าสู่สังคมแบบเกษตรกรรม มีการรวมตัวกันเป็นชุมชน อาศัยอยู่ตามที่ราบใกล้แหล่งน้ำ รู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ เครื่องมือที่ใช้เป็นเครื่องมือหินขัด มีการทำภาชนะดินเผาและเครื่องประดับ หลังจากนั้นจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมือง นำเครื่องมือเครื่องใช้มาหล่อหลอมเป็นโลหะ เช่น สำริดและเหล็ก จากนั้นเมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปี สังคมได้พัฒนามากขึ้น มีความสัมพันธ์กับเมืองหรือดินแดนที่ห่างไกลออกไป พัฒนาความเชื่อไปสู่ศาสนาในสมัยทวารวดีและขอม หลังจากนั้นจึงเข้าสู่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

กาญจนบุรีสมัยก่อนประวัติศาสตร์

เรื่องราวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของกาญจนบุรี เริ่มจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘ ซึ่งเป็นช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อญี่ปุ่นต้องการยกกองทัพผ่านประเทศไทยเข้ายึดประเทศพม่า ได้สร้างทางรถไฟจากสถานีชุมทางหนองปลาดุก-กาญจนบุรีเพื่อออกสู่เมืองมะละแหม่ง โดยใช้เชลยสงครามเป็นผู้สร้างทางรถไฟ ในบรรดาเชลยสงครามที่ถูกเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟสายมรณะนี้ ผู้หนึ่งเป็นนักโบราณคดีชาวฮอลันดา ชื่อ ดร.แวน ฮิกเกอร์เรน (Dr. H.R. Van Heren) ระหว่างที่ก่อสร้างทางรถไฟบริเวณสถานีรถไฟบ้านเก่า ตำบลจรเข้มะเือง อำเภอบางเอ็ง ดร.แวน ฮิกเกอร์เรน ได้พบเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเครื่องมือหินกรวดหน้าเดียว และขวานหินขัดรูปสี่เหลี่ยม จึงได้เก็บซ่อนไว้ เมื่อสงครามสงบจึงได้นำเครื่องมือหินนั้นไปตรวจสอบที่สถาบันพิบอดี มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา จากการตรวจสอบโดย ศาสตราจารย์ฮัลเลม เอช. โมเวียส จูเนียร์ (Hallem H. Movius Jr.) พบว่าเครื่องมือหินกรวดเหล่านี้เป็นเครื่องมือสมัยหินเก่า และในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ศาสตราจารย์ฮัลเลม เอช. โมเวียส จูเนียร์ ก็ส่งนายคาร์ล จี ไฮเดอร์ (Karl G. Heider) เข้ามาสำรวจที่บริเวณสถานีรถไฟบ้านเก่าและสถานีท่ากิเลน ร่วมกับนักโบราณคดีของไทย คือ นายเจริญ ภาณุ และนายชิน อยู่ดี พบเครื่องมือหินกรวด เครื่องมือหินสะเก็ดขวานหินขัด และภาชนะดินเผาสมัยยุคหิน ซึ่งเป็นยุคก่อนเข้าสู่สังคมเกษตรกรรม และเรียกเครื่องมือหินที่พบนี้ว่า วัฒนธรรมเฟงน้อยหรือฟิงนอย (Fingnoi or Fingnoian) เพี้ยนมาจากคำว่า “วัฒนธรรมแควน้อย” ซึ่งเป็นบริเวณที่ค้นพบนั่นเอง

เครื่องมือหินกะเทาะ ที่ดร.แวน ฮิกเกอร์เรน พบที่จังหวัดกาญจนบุรี

จากการพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในครั้งนั้น จึงได้มีการดำเนินการสำรวจและขุดค้นอย่างเป็นระบบ โดยคณะสำรวจไทย-เดนมาร์ก ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๕ ที่บริเวณบ้านเก่า ลำน้ำแควน้อยและตามถ้ำต่างๆ ในจังหวัดกาญจนบุรี ได้พบหลักฐานซึ่งแสดงเรื่องราวสมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบต่อกันมาโดยไม่ขาดสาย บางแหล่งแสดงถึงการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาเป็นเวลานานหลายยุคหลายสมัย ดังนี้

ยุคหินเก่า (Palaeolithic age) อายุกว่า ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานที่พบจะอยู่ตามถ้ำเพิงผาและที่ราบริมฝั่งแม่น้ำแควน้อยและแควใหญ่ ได้แก่ เครื่องมือหินกรวด กะเทาะหน้าเดียว กะเทาะหลาย ซึ่งอยู่ในเขตตำบลบ้านเก่า อำเภอเมืองฯ ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสมัยนี้ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมากในการดำรงชีวิต ต้องหากินอยู่ในป่าล่าสัตว์ เร่ร่อนตามฝูงสัตว์ ไม่มีถิ่นฐานที่แน่นอน โยกย้ายที่ทำการไปเรื่อยๆ อาศัยถ้ำและเพิงผาเป็นที่อยู่อาศัย

รูปปั้นชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมเกษตรกรรมในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า

รูปปั้นชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่อยู่อาศัยถ้ำและเพิงผาเป็นที่อยู่อาศัยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า

ยุคหินกลาง (Mesolithic age) อายุระหว่าง ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว หลักฐานที่พบคือ เครื่องมือหินกะเทาะที่มีความประณีตขึ้น ภาชนะดินเผาแบบง่าย ๆ โครงกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์ แหล่งที่พบได้แก่ ถ้ำพระ ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค ถ้ำทะลุ ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมืองฯ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสมัยหินกลางอาศัยกระจุกกระจายอยู่ทั่วไปตามถ้ำใกล้แหล่งน้ำ มีประเพณีการฝังศพโดยใส่ของหรือเครื่องเซ่นฝังร่วมกับศพ ไรดินแดงไว้ทั่วศพ

ยุคหินใหม่ (Neolithic age) อายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว มนุษย์ยุคนี้มีความเจริญมากกว่าคนในยุคหินเก่าและหินกลาง หลักฐานที่พบ คือ เครื่องมือหินขัด เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน เครื่องประดับ โครงกระดูกมนุษย์ ฯลฯ แหล่งที่พบมีอยู่มากมาย ได้แก่ ถ้ำเขาทะลุ ถ้ำหีบ บ้านท่าโสม บ้านเก่า

โครงกระดูกมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์

ริมแม่น้ำแควน้อย ตำบลบ้านเก่า บ้านกล้วยหมู่ที่ ๒ ตำบลวังด้ง และบ้านโป่งกระด้ายหมู่ที่ ๖ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองฯ ถ้ำวังกระแจะ ถ้ำเขาตะกั่ว หมู่ที่ ๖ ตำบลวังกระแจะ บ้านลุ่มส้ม ตำบลลุ่มส้ม และบ้านหินลาด ตำบลหริวงค์ อำเภอไทรโยค ถ้ำองระ ถ้ำผาแดง หมู่ที่ ๕ หมู่บ้านโป่งห้วย ตำบลด่านแม่แจลบ บ้านแม่ทองคอง หมู่ที่ ๑ ตำบลท่ากระดาน และบ้านคันมะพร้าวหมู่ที่ ๖ ตำบลหนองเป็ด อำเภอศรีสวัสดิ์ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ในสมัยหินใหม่เข้าสู่สังคมเกษตรกรรม คือ รู้จักการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ย้ายที่อยู่จากการอาศัยถ้ำและ

เพิงผามาอาศัยอยู่บริเวณที่ราบใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ มีการอยู่รวมกันเป็นชุมชน สามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบต่างๆ เช่น หม้อสามขา และถ้วยดินขนาดเล็กๆ มีประเพณีการฝังศพโดยฝังคนอนหงาย ฝังเครื่องมือเครื่องใช้และเครื่องเซ่นในหลุมศพด้วย

เครื่องประดับสำริดและลูกปัดสีต่างๆ

ยุคโลหะ (Metal age) มนุษย์ยุคนี้รู้จักนำสำริดและเหล็กมาทำเป็นเครื่องใช้และเครื่องประดับ หลักฐานที่พบ คือ ภาชนะดินเผา ภาชนะสำริดหล่อเนื้อบางพิเศษ มีแบบและลวดลายต่างๆ เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับ เช่น กำไลสำริด ดั้มหู แหวน และลูกปัดสีต่างๆ พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านคอนคาเพชร อำเภอพนมทวน กลองมโหระทึกที่พบที่ถ้ำองบะ อำเภอศรีสวัสดิ์ นอกจากนั้นยังพบแหล่งถลุงหรือหลอมโลหะเหล็ก เพื่อใช้ทำเครื่องมือเหล็ก ที่บ้านยางสูง ตำบลหลุมรัง อำเภอบ่อพลอย โครงการขุดกมมนุษย์ยุคโลหะที่บ้านแก่งเสี้ยน อำเภอเมืองฯ ริมน้ำแควน้อยข้างกำแพงเมืองอุทยานประวัติศาสตร์ เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค และที่บริเวณคอนเจดีย์ อำเภอพนมทวน

แหล่งโบราณคดีสำคัญสมัยก่อนประวัติศาสตร์

แหล่งโบราณคดีสำคัญของจังหวัดกาญจนบุรีที่ได้สำรวจและขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งแสดงถึงเรื่องราวของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีดังนี้

ถ้ำองบะ ตั้งอยู่ที่ตำบลด่านแม่ฉลวย อำเภอศรีสวัสดิ์ แหล่งโบราณคดีนี้สำรวจพบเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔ โดย นายเที่ยง พรหมศรี คอมากรมศิลปากรได้เข้ามาสำรวจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ และคณะสำรวจไทย-เดนมาร์ก ได้ดำเนินการขุดค้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ พบหลักฐานที่แสดงถึงการดำรงชีวิต พิธีกรรมและความเชื่อของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ ๑๑,๐๐๐-๒,๐๔๐ ปีมาแล้ว โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ โลงศพไม้ กลองมโหระทึกสำริด โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา กำไลหิน กำไลสำริด จักรหิน เครื่องมือหินกะเทาะ ลูกปัดหิน เครื่องมือเหล็ก แหวนเงิน ฯลฯ

ภาชนะและเครื่องประดับสำริด

ถ้ำพระ ตั้งอยู่บริเวณเขาวังพระ ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำแควน้อย ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี หลักฐานโบราณคดีที่ค้นพบ คือ โครงกระดูกผู้หญิง ๑ โครง กำหนดอายุประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ถึง ๔,๐๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช มีลักษณะนอนหงายชันเข่าอยู่บนก้อนหินใหญ่ ฝ่ามือขวาวงูได้คาง แขนซ้ายท่อนล่างวางขวางอกอยู่ มีดินแดงโปรยไว้ทั่วศพ สิ่งของที่ฝังไว้กับศพมีกระดูกสัตว์ใหญ่ท่อนหนึ่ง และเปลือกหอย กาบตั้งซ้อนกันเป็นชั้นๆ นอกจากนั้นยังพบเครื่องมือหินกรวด เครื่องมือสะเก็ดหิน ถูกปิดหินคาร์เนเลียน เศษสำริด เศษภาชนะดินเผา เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีบ้านเก่า ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์แห่งแรกที่มีการขุดค้นอย่างเป็นระบบ และละเอียด โดยคณะสำรวจไทย-เดนมาร์ก ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๕

โครงกระดูกมนุษย์ที่พบมีลักษณะนอนหงายเหยียดยาว มีสิ่งของฝังไว้ด้วย ได้แก่ ขวานหินขัด เครื่องประดับเปลือกหอยแครง เพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย และมีภาชนะดินเผาวางอยู่เหนือศีรษะ กระดูกเชิงกรานและปลายเท้า โบราณวัตถุที่พบได้แก่ ภาชนะดินเผาที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ทาสีดำและสีน้ำตาล ลวดขัดมัน บันด้วยมือ ใช้วิธีตีแต่งขึ้นรูปด้วยไม้ลายและหิน และภาชนะดินเผาแบบมีขา ที่เรียกว่า “หม้อสามขา” มีลักษณะลำตัวคล้ายหม้อตาล มีขากลงเว้ากลม ๓ ขา แต่ละขาเจาะรูให้อากาศผ่านออกได้ ขาทั้งสามติดกับส่วนกันของภาชนะ ส่วนมากเรียบขัดมัน ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ มีลักษณะคล้ายคลึงกับหม้อสามขาที่พบในวัฒนธรรมลุงซานของจีน คำว่า ลุงซาน เป็นชื่อแหล่งที่พบเครื่องปั้นดินเผาเป็นครั้งแรกในมณฑลบ้านตุ่ง ประเทศจีน มีอายุราว ๔,๐๐๐ ปี นอกจากนั้น ยังพบกำไลหิน กระดูกสัตว์ เครื่องมือกระดูก ฯลฯ

ภาชนะดินเผาจำนวนมากที่ขุดพบในเมืองกาญจนบุรีเก่า

หม้อสามขา

จากการสำรวจจุดค้นที่บ้านเก่า ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๕ นั้นเอง กรมศิลปากร จึงได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่าขึ้น ที่ตำบลจรเข้เผือก อำเภอเมืองฯ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ เพื่อเก็บรวบรวมโบราณวัตถุและโครงกระดูกมนุษย์ เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าของนักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจ

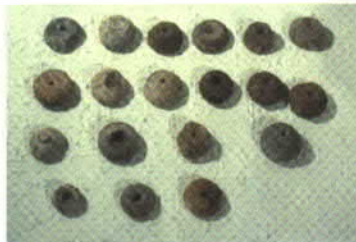
แหล่งโบราณคดีบ้านคอนคาเพชร ตั้งอยู่ที่บ้านคอนคาเพชร อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี กรมศิลปากรได้เข้าขุดค้นที่บ้านคอนคาเพชร ในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้พบโบราณวัตถุหลายชนิด ได้แก่ ภาชนะดินเผา ภาชนะสำริดหล่อเนื้อบางพิเศษมีลวดลายต่างๆ เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับ เช่น กำไลสำริด ค้อนหู แหวน และลูกปัดต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กับอินเดียด้วย โดยเฉพาะภาชนะสำริดที่บ้านคอนคาเพชรนี้ มีลวดลายผสมมากถึง ๒๑% ทำให้มีลวดลายทอง นอกจากนั้น ยังพบหลุมฝังศพและเครื่องใช้ที่ฝังรวมกับผู้ตาย เช่น ภาชนะดินเผา แวดินเผา เครื่องมือเหล็ก ได้แก่ มีดขอ เขียวเขี้ยวข้าว เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีบ้านคอนคาเพชร หลุมที่ ๑๐

เครื่องมือเหล็ก

แวดินเผา

แหล่งโบราณคดีคอนน้อย ตั้งอยู่ที่บ้านยางสูง ตำบลหุ้มรัง อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี คอนน้อยมีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือหินที่มีขนาดใหญ่และสำคัญที่สุดในภาคกลาง รวมทั้งเป็นแหล่งถลุงหรือหลอมโลหะเหล็ก เพื่อใช้ทำเครื่องมือเหล็ก จากการสำรวจพบเครื่องมือทำจากหินตระกูลควอตซ์ (Quartz) เนือละเอียด โดยทำเป็นขวานหินกะเทาะที่ยังไม่ขัด ผ่นให้เรียบ เครื่องมือสะเก็ดหิน นอกจากนั้น ยังพบที่ฝังศพที่มีอายุประมาณ ๒,๐๐๐-๕,๐๐๐ ปี

ภาพเขียนสีที่ถ้ำรูปเขาเขี้ยว อยู่ในเขตหมู่บ้านคันมะม่วง ตำบลวังกระแจะ อำเภอไทรโยค เป็นแหล่งศิลปะถ้ำแห่งแรกของจังหวัดกาญจนบุรี พบภาพบนผนังถ้ำตรงหน้าผา ทางทิศตะวันตกของเขาเขี้ยว เป็นภาพลงสี (pictograph) ซึ่งเป็นเทคนิคการสร้างภาพ ตั้งแต่การระบายสี การพ่น และการทา มีลักษณะเป็นภาพคน ภาพสัตว์ ภาพคนจับมือ และภาพลายเรขาคณิต ซึ่งจัดว่าเป็นงานสร้างสรรค์ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนในสังคมเกษตรกรรม นักโบราณคดีได้วิเคราะห์ว่าถ้ำรูปเขาเขี้ยวไม่ใช่ที่อยู่อาศัยถาวรของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่น่าจะเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม

ภาพเขียนสีที่ถ้ำรูปเขาเขี้ยว

ภาพเขียนสีที่ถ้ำดาวดึง

ภาพเขียนสีที่ถ้ำดาวดึง อยู่ในเขต หมู่ที่ ๑ บ้านปากคลอง ตำบลช่องสะเค อำเภอเมืองฯ พบอยู่บนเพิงผาใหญ่ของ ผืนง้ำ สูงจากพื้นประมาณ ๖ เมตร เป็น ภาพเดี่ยวและภาพกลุ่มคนเรียงแถว ประกอบกิจกรรมคล้ายขบวนแห่ เข้าใจว่า เป็นขบวนแห่กลองหรือฆ้องขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง บนศีรษะคนคล้ายกับมีขนนกเสียบอยู่ และมีภาพบุคคล ๓ คนกำลังโก่งธนู ซึ่ง บางคนสันนิษฐานว่าเป็นโลงศพทำด้วยไม้ คล้ายรูปเรือ ใช้สีแดงเขียนแต่สีจางลง สันนิษฐานว่าอยู่ในยุคโลหะ ภาพนี้มีอายุ ประมาณ ๒,๐๐๐-๓,๐๐๐ ปี

ภาพเขียนสีที่ถ้ำผาแดง อยู่ที่เขาแดง หมู่ที่ ๓ บ้านโป่งห้วย ตำบลด่าน แม่แจลบ อำเภอศรีสวัสดิ์ พบอยู่ที่หน้าผาแดงสูงจากพื้นประมาณ ๒๐๐ เมตร ลักษณะภาพเป็นแนวยาวตามเทือกเขา เขียนด้วยสีแดง เป็นรูปกลุ่มบุคคลที่แสดงลีลา และท่าทางในลักษณะต่างๆ กัน เข้าใจว่าเป็นภาพแสดงประกอบพิธีกรรมหรือการร่ายรำ อย่างใดอย่างหนึ่ง บุคคลในภาพมีเครื่องประดับศีรษะ ที่เอวคล้ายมีผ้าคาดเอว ปล่อยชาย ห้อยยาว สันนิษฐานว่าภาพนี้มีอายุราว ๓,๐๐๐ ปี อยู่ในยุคหินใหม่

ภาพเขียนสีที่ถ้ำผาแดง

โลงรูปเรือ (Boat Coffin) ตามถ้ำต่างๆ ในจังหวัดกาญจนบุรี เช่น ถ้ำผี ต่าบล
 ถุ่มถุ่มและถ้ำสิงห์ ต่าบลศรีมงคล อำเภอไทรโยค ถ้ำองบะ อำเภอศรีสวัสดิ์ ถ้ำวังตะเคียน
 ไกลบ้านเก่า ต่าบลจรเข้เผือก ถ้ำคาเต้ ไกลเขาพับศิลา อำเภอเมืองฯ ถ้ำอานยา อำเภอ
 ทองผาภูมิ ได้พบโบราณวัตถุที่ทำด้วยไม้ชุดเป็นรูปยาวคล้ายเรือ หัวท้ายสลักเป็นหงอน
 หรือหัวสัตว์เป็นจำนวนมากๆ บางแห่งพบว่าภายในโลงมีกระดูกปลายขาและถูกปิดสีส้ม
 ทำให้เข้าใจว่าโลงไม้รูปเรือนี้เป็นโลงศพของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่ความเชื่อ
 ของชาวบ้านที่พบเห็นเข้าใจว่าเป็นเรือพาหนะที่พามานำมาใช้ในสงคราม หรือสร้างขึ้น
 ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อญี่ปุ่นได้เกณฑ์เชลยศึกสร้างทางรถไฟสายมรณะ ส่วนภิกษุ
 ชาวกะเหรี่ยงรูปหนึ่งเชื่อว่าเรือเหล่านี้เป็นเครื่องใช้ในพิธีอาบว่นของชาวมุ

โลงศพไม้รูปเรือในถ้ำถ้ำน้ำ อำเภอไทรโยค

โลงศพไม้รูปเรือในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า

กาญจนบุรีสมัยทวารวดี

กาญจนบุรีตั้งอยู่ในบริเวณเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยากับดินแดนพม่าในปัจจุบัน เป็นเส้นทางการค้าในสมัยโบราณ พ่อค้าที่ต้องการเดินทางจากทวีปยุโรปและประเทศอินเดียไปยังประเทศจีน โดยไม่ผ่านแหลมและช่องแคบมะละกานั้น ต้องเดินทางโดยทางเรือมาขึ้นบกที่ชายฝั่งพม่า และเดินทางต่อโดยทางบกเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ เข้าสู่ลุ่มแม่น้ำแม่กลองและที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มาลงเรือที่อ่าวไทยไปถึงประเทศจีน ซึ่งกาญจนบุรีตั้งอยู่บนเส้นทางดังกล่าว จึงได้รับอารยธรรมจากอินเดีย คือ พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะศิลปะในสมัยคุปตะและหลังคุปตะ ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดกาญจนบุรี มีรูปร่างลักษณะและอายุใกล้เคียงกันกับหลักฐานสมัยทวารวดีเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

โบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยทวารวดี

แหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยทวารวดี ได้พบในจังหวัดกาญจนบุรีซึ่งแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมแบบอินเดียสมัยนั้น ดังนี้

เมืองโบราณพงตึก ตั้งอยู่ที่บ้านพงตึก ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ตำบลพงตึก อำเภอกาแพงใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี จากการพบซากโบราณสถานที่สร้างด้วยอิฐและศิลาแลงและโบราณวัตถุสมัยทวารวดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ หลายอย่าง เช่น พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ กระจกหิน แก้วหินดินเผา ฯลฯ นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปพระนารายณ์ทำด้วยหินที่วัดคงสัก ซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน จึงทำให้สันนิษฐานว่าเมืองโบราณพงตึกนี้ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดีหรือศิลปะอินเดียแบบคุปตะ โดยเมืองนี้น่าจะเป็นสถานที่พ่อค้าชาวอินเดียเดินทางผ่านมา และได้ตั้งเป็นชุมชนในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ต่อมาแม่น้ำเป็เถียนเส้นทางเดิน จึงได้ถูกทิ้งร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ทำให้หลักฐานบางส่วนถูกทำลาย หลักฐานสมัยทวารวดีที่ค้นพบที่เมืองโบราณพงตึกที่สำคัญมีดังนี้

โบราณสถานพงตึก

พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับภายใต้สัตตูปพุทธรคชา
ศิลปะแบบทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖

ตะเกียงโรมันสำริดจำลอง

๑. ซากอาคารที่มีฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างด้วยศิลาแลง มีลวดลายปูนปั้นหันอยู่ใกล้ฐานอาคาร

๒. ตะเกียงโรมันสำริด อายุราวศตวรรษที่ ๖ ด้านทำเป็นรูปปลายปาล์มอยู่ระหว่าง ปลาโตมา ๒ ตัว หันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางตะเกียงมีฝาสำหรับเทน้ำมัน บนฝาหล่อเป็น รูปเทพเจ้าซีเลนัส ศิลปะกรีก-โรมัน ตรงปลายมีจะงอยสำหรับจุดไฟ ซึ่งศาสตราจารย์ ชาร์ล ปิคาร์ด (Charles Picard) สันนิษฐานว่าทำขึ้นที่เมืองอเล็กซานเดรีย ในประเทศอียิปต์ สมัยจักรพรรดิโรมัน ซึ่งพ่อค้าชาวอินเดียนำเข้ามา และตะเกียงนี้ยังเป็นต้นแบบของ ตะเกียงดินเผาในสมัยทวารวดี

๓. พระพิมพ์ดินเผาและสำริดปางปฐมเทศนา ประทับนั่งห้อยพระบาทภายใต้ร่ม พุทธคชา ที่ฐานจารึกภาษาเทวนาครี เป็นศิลปะแบบทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษ ที่ ๑๑ ซึ่งศาสตราจารย์ฮอร์ซ เซเคส์ ได้สันนิษฐานว่า “ถ้ามีได้นำเข้ามาจากประเทศ อินเดียก็คงจะพิมพ์จากแม่พิมพ์ที่ทำขึ้นในประเทศอินเดีย คือ พุทธคชา”

๔. เทวรูปพระนารายณ์สี่กร ทำด้วยศิลา สูง ๔๐ เซนติเมตร เป็นรูปพระ นารายณ์สี่กร ทรงสังข์ จักรธรรณีหรือดอกบัว และศทาคามแบบอินเดีย พระเกศาทำเป็น รูปคล้ายดอกบัว อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

เทวรูปพระนารายณ์สี่กร

นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปสำริดศิลปะแบบคุปตะและหลังคุปตะ ภาชนะดินเผา
แบบต่างๆ ดอกไม้ทอง กระจกหิน เครื่องประดับปูนปั้นสวดลายต่างๆ และเครื่องประดับ
เช่น แหวน ลูกปัดชนิดต่างๆ

ปัจจุบันกรมศิลปากรได้จัดทะเบียนให้เมืองโบราณพงศิกเป็นโบราณสถานแห่งชาติ
และได้นำโบราณวัตถุที่ค้นพบที่เมืองโบราณแห่งนี้ไปจัดแสดงไว้ที่วัดคงสิก เพื่อให้
นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปได้เข้าชมและศึกษา

เจดีย์สมัยทวารวดีที่บ้านวังปะไท่ ตั้งอยู่ริมห้วยกิ่งกะยือ บ้านวังปะไท่ ตำบล
ปริงผล อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

จากการสำรวจของกองโบราณคดี กรมศิลปากร มีนายสด แดงเอียด เป็นหัวหน้า
คณะ ได้พบแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีที่บ้านวังปะไท่ โดยพบฐานเจดีย์ที่ก่อด้วยอิฐขนาด
ใหญ่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส จากการขุดแต่งพบว่าเป็นฐานเจดีย์โบราณสมัยทวารวดี สร้างด้วยอิฐ
ไม่สอปูน ทำเป็นฐานหน้ากระดาน มีสวดลายบัวขนาดใหญ่ สันนิษฐานได้ว่าสถานที่แห่งนี้
คงจะเป็นชุมชนเล็กๆ ที่พ่อค้าชาวอินเดียเดินทางผ่านมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ไปตาม
ลำน้ำแควน้อย เพื่อเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ได้สร้างเจดีย์ขึ้นเพื่อสักการบูชาและสืบทอด
พระพุทธศาสนา

หม้อน้ำดินเผา

เจดีย์สมัยทวารวดีที่บ้านท่าหวี ตั้งอยู่ที่บ้านท่าหวี ริมลำน้ำแควใหญ่ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้มีผู้พบเจดีย์ขนาดใหญ่ที่บ้านท่าหวี และได้ขุดค้นพบพระพิมพ์โบราณจำนวนมากที่ข้างโรงเรียนบ้านท่าหวี จากการสำรวจพบว่า ฐานเจดีย์ยังก่ด้วยอิฐขนาดใหญ่สมัยทวารวดี นอกจากนั้นยังพบโบราณวัตถุต่างๆ สมัยทวารวดี ได้แก่ พระพุทธรูปสำริดเป็นศิลปะสมัยหลังคุปตะ พระพิมพ์ดินเผา

ระฆังหิน

ปางประทับนั่งห้อยพระบาทภายใต้ร่มพุทธคยา ปางสมาธิประทับนั่งภายใต้ร่มพุทธคยา และปางขมกปฏิกิริยิ ระฆังหิน ทำด้วยหินชนวน ตะคันดินเผา ขอดเจดีย์ดินเผา ลวดลายปูนปั้นชนิดต่างๆ และเครื่องประดับ เช่น ลูกปัด แหวน ฯลฯ

จากหลักฐานที่พบแสดงว่าบ้านท่าหวีเป็นชุมชนโบราณสมัยทวารวดีแห่งหนึ่งในประเทศไทย ที่ใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขายและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

กาญจนบุรีสมัยอิทธิพลขอม

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ขอมมีอำนาจเหนือดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากการได้พบสถาปัตยกรรมและประติมากรรมที่มีลักษณะคล้ายกับศิลปะขอมในประเทศสาธารณรัฐกัมพูชา ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ศิลปะขอมบุรี” ที่เมืองสิงห์ อำเภอไทรโยค จึงทำให้เชื่อว่าสถานที่แห่งนี้ได้รับอิทธิพลทางด้านศาสนาและวัฒนธรรมมาจากขอม

โบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยอิทธิพลขอม

ในจังหวัดกาญจนบุรี ได้พบแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยอิทธิพลขอม ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับศิลปะขอม ดังนี้

ด้านหน้าของอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

เมืองสิงห์ ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ตัวเมืองมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๔๘๐ เมตร ยาว ๑,๒๐๐ เมตร สูง ๕ เมตร มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ชั้นในสุดเป็นกำแพงเมือง ก่อด้วยศิลาแลง ประดับด้วยลายปูนปั้น ภายในเมืองมีสระน้ำ จำนวน ๖ สระ และโบราณสถานทางศาสนา ๔ แห่ง กำแพงด้านในถมดินลาดเป็นคันกำแพง กำแพงรอบนอกด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือมีซากกำแพงดิน ๓ ชั้น ด้านทิศตะวันตกมีซากกำแพงดิน ๗ ชั้น ด้านทิศใต้ติดกับแม่น้ำแควน้อย นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่า เมืองสิงห์คือ เมือง “ศรีวิชัยสิงหนุวิ” สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ กษัตริย์ขอมผู้ยิ่งใหญ่ ดังปรากฏในศิลาจารึกที่ปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา ความว่า “...พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้อัญเชิญพระขอมพุทธมหามานถไปประดิษฐานยังเมืองชัยสิงหนุวิ...”

กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเมืองสิงห์เป็นโบราณสถานของชาติ เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ และต่อมากรมที่ดินได้ออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เมื่อวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าปราสาทเมืองสิงห์ มีเนื้อที่ ๖๔๑ ไร่ ๑ งาน ๖๕ ตารางวา บริเวณนี้มีสิ่งสำคัญประกอบด้วย กำแพงเมืองศิลาแลง ๔ ด้าน ตอนกลางมีปราสาทศิลาแลง ๕ องค์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ หลังจากนั้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กรมศิลปากรจึงได้ดำเนินการบูรณะพัฒนาพื้นที่ ประกาศให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ ซึ่งเป็นอุทยานประวัติศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทย ภายในบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์มีโบราณสถานทางศาสนา ๔ แห่ง ดังนี้

โบราณสถานหมายเลข ๑ เป็นปราสาทหลังใหญ่ตรงกับประตูเมืองสิงห์ด้านทิศตะวันออก คือ กลุ่มโบราณสถานกลุ่มใหญ่ซึ่งอยู่ตรงกับประตูเมืองด้านหน้าทางทิศตะวันออก ปราสาทประธานที่ก่อด้วยศิลาแลงพังทลายลงมามาก ชุมประตุนหรือโคปุระด้านทิศตะวันตกยังคงเหลือส่วนยอดปราสาทที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุด ส่วนโคปุระเหนือและได้นั้นพังทลายลงเหลือแต่ฐานระเบียงด้านทิศตะวันออกของโคปุระเหนือยังคงเหลืออยู่ในสภาพที่ดี เมื่อจุดแต่งพบว่าโบราณสถานแห่งนี้ เป็นกลุ่มอาคารอยู่ภายในกำแพงแก้ว ซึ่งตัวอาคารส่วนใหญ่ก่อด้วยศิลาแลงประดับด้วยลวดลายเป็น เมื่อผ่านประตูเมืองด้านทิศตะวันออกเข้าไปก็จะถึงขาลาศิลาแลง สะพานนาคร ประตูกำแพงแก้ว ขาลาหน้าปราสาท จากนั้นจึงเข้าสู่ปราสาทผ่านโคปุระหรือชุมระเบียงด้านหน้าทิศตะวันออก เข้าสู่ลานภายในปราสาทก็จะถึง

โบราณสถานหมายเลข ๑

ส่วนยอดโคปุระด้านทิศตะวันตก

ภาพอดีตบนผนังภายในระเบียงคด

ประตูกำแพงแก้วด้านหน้า

ปราสาทประธาน

ปราสาทประธาน ด้านหลังปราสาทก็จะเห็นโคปุระหรือซุ้มระเบียงด้านทิศตะวันตก ลงไปสู่ประตูกำแพงแก้ว และถัดไปเป็นขาลาสิลาแลงหลังปราสาท ในการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ พบแท่นฐานประติมากรรมที่โคปุระและที่ปราสาทประธาน นอกจากนั้นยังพบประติมากรรมหินทรายรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปนาคปรก นางปรัชญาปารมิตา และพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมาก

โบราณสถานหมายเลข ๒ เป็นปราสาทหลังที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ติดกำแพงแก้วของปราสาทหลังใหญ่ เป็นกลุ่มอาคารตั้งอยู่บนฐานเชิงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซ้อนกัน ๒ ชั้น ก่อด้วยศิลาแลงแล้วประดับด้วยลายปูนปั้น ฐานชั้นบนกว้าง ๒๓.๗๐ เมตร ยาว ๔๔.๘๐ เมตร มีทางขึ้นอยู่ทางทิศตะวันออก ฐานชั้นบนนี้เป็นลานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๑๐ เมตร ถัดจากลานไปเป็นโคปุระด้านหน้าทิศตะวันออก มีทางขึ้น ๔ ทิศ ถัดไปเป็นกลุ่มอาคาร ๖ หลังตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ประกอบด้วยปราสาทประธาน อยู่ตรงกลาง โคปุระหรือซุ้มระเบียบตั้งเรียงอยู่บนฐานเดียวกันมีทางเดินเชื่อมระหว่างกัน ในการขุดแต่งโบราณสถานแห่งนี้ พบแท่นฐานประติมากรรมหินทรายเป็นจำนวนมากตั้งอยู่ในโคปุระตามแนวระเบียบเขตและที่ซุ้มทิศ นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมหินทรายรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปนาคปรก นางปรัชญาปารมิตา และพระพิมพ์ดินเผา จำนวนมาก

โบราณสถานหมายเลข ๒

โบราณสถานหมายเลข ๓ เป็นอาคารขนาดเล็กที่ก่อด้วยอิฐและศิลาแลง อยู่นอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทหลังใหญ่ ห่างออกไป ๑๕๐ เมตร มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดเล็ก รูปร่างค่อนข้างกลม บนผิวดินมีเศษอิฐและศิลาแลงกระจายอยู่ เมื่อขุดแต่งแล้วพบว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นแนวฐานของโบราณสถานขนาดเล็ก ภายในกลวงก่อด้วยอิฐและศิลาแลง ฐานชั้นล่างเป็นฐานเชิงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลง ถัดขึ้นมาเป็นฐานปัทม์ ๑ ชั้น ก่อด้วยอิฐ ชั้นบนสุดก่อด้วยศิลาแลง มุมด้านนอกอาคารทุกมุมมีแผ่นหินปักไว้คล้ายกับจะเป็นเสมา นอกจากนั้นยังพบพระพิมพ์ที่เป็นโลหะ เป็นพระพิมพ์เนื้อชินตะกั่วจำนวนมาก อาคารเหล่านี้มีผู้ให้ข้อคิดว่าจะสร้างมาก่อนการสร้างปราสาทเมืองสิงห์

โบราณสถานหมายเลข ๓

โบราณสถานหมายเลข ๔ เป็นฐานโบราณสถานที่มีลักษณะเป็นห้องๆ อยู่ห่างจากกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทหลังใหญ่ ประมาณ ๒๓๖.๕๐ เมตร มีลักษณะเป็นเนินดินมีต้นไม้ปกคลุมอยู่บนเนินดิน มีแท่นฐานประติมากรรมหินทรายแตกหักและก้อนศิลาแลงกระจายอยู่ทั่วไป จากการขุดแต่งพบว่า โบราณสถานแห่งนี้ก่อด้วยศิลาแลง เป็นพื้นชั้นเดียวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เวียงเป็นระยะ ๔ ส่วน แต่ละส่วนกว้าง ๓.๙๐ เมตร ยาว ๖.๖๕ เมตร เวียงห่างกัน ๐.๕๐ เมตร พื้นบางส่วนปูด้วยศิลาแลง พบกรวดแม่น้ำและทรายอัดแน่น สันนิษฐานว่าเป็นฐานราก

โบราณสถานหมายเลข ๔

นอกจากนั้นยังพบโบราณวัตถุที่เป็นสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบขอม ส่วนใหญ่จะสร้างด้วยศิลาแลง ส่วนที่เป็นหินทราย ดินเผา และโลหะมีอยู่บ้าง ดังนี้

๑. ประติมากรรมรูปปั้น ที่ทำเป็นรูปบุคคล เทวดา ยักษ์ สัตว์ ลวดลายพรรณพฤกษา

๒. ประติมากรรมในศาสนา ได้แก่ พระพุทธรูปนาคปรก พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร นางปรัชญาปารมิตา แม่พิมพ์พระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผาและโลหะ

๓. โบราณวัตถุที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ได้แก่ ภาชนะดินเผาประเภทเคลือบและไม่เคลือบ แท่นหินบดพร้อมซากบด ขวานหินขัด แท่นฐานประติมากรรม หลักหินลูกปัด เครื่องมือเหล็ก เช่น เหล็กสกัด ใบหอก ฯลฯ

พระพิมพ์ดินเผารูปทรงต่าง ๆ

พระพุทธรูปนาคปรกหินทราย

นางปรัชญาปารมิตา

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

แท่นหินทรายแกะสลักรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ลวดลายปูนปั้น

กลีบบขนุนประดับยอดพระปรางค์

แท่นหินบดพร้อมซากบด

ส่วนบริเวณนอกกำแพงอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ด้านทิศใต้ติดกับลำน้ำแควน้อย ยังขุดพบโครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จำนวน ๔ โครง ๒ โครงไม่สามารถกำหนดเพศและอายุได้ ทั้งถูกรบกวนจากสัตว์ในดิน จึงขุดไปเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า ส่วนอีก ๒ โครงที่เหลือยังคงอยู่ในสภาพสมบูรณ์ เป็นเพศหญิงทั้งสองโครง โครงแรกอายุประมาณ ๓๐-๓๕ ปี หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โครงที่สองอายุประมาณ ๒๐-๓๐ ปี หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งสองโครงถูกฝังรวมกับภาชนะสำริด ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็กและสำริด กำไลเปลือกหอยและสำริด ลูกปัดหินอาเกตและคาร์เนเลียน และลูกปัดแก้ว สันนิษฐานว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคน เมื่อประมาณ ๑,๘๐๐ ปี มาแล้ว

โครงกระดูกมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่ในบริเวณนอกกำแพงอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์

เมืองครุฑ อยู่ในเขตบ้านท่าตาเสือ หมู่ที่ ๖ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค อยู่ห่างจากเมืองสิงห์ไปทางทิศตะวันออก ๖ กิโลเมตร กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเมืองครุฑเป็นโบราณสถาน ตามหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงของกรมที่ดินออกให้เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ว่าเมืองครุฑมีเนื้อที่ ๑๔๔ ไร่ ๓๓ ตารางวา บริเวณเมืองมีภูเขาล้อมรอบ คือ เขาเมืองครุฑทางทิศตะวันตกและทิศเหนือ เขาแก้วน้อยทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เขาแก้วใหญ่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะเมืองเป็นกำแพงดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๓๓๐ เมตร ยาว ๕๖๐ เมตร มีแนวกำแพงดินล้อมรอบ ๓ ด้าน กำแพงดินมีขนาดกว้าง ๑๕ เมตรและสูง ๓ เมตร จากการขุดค้นพบว่าโบราณสถานก่อด้วยศิลาแลงซึ่งเหลือ

ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปครุฑหินทราย

แต่ส่วนฐานเท่านั้น เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๕.๖๐ เมตร ยาว ๖.๖๐ เมตร และสูง ๐.๘๔ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง บางส่วนพบร่องรอยการฉาบปูนที่ผิวศิลาแลง โบราณวัตถุที่พบ ได้แก่ ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปครุฑหินทราย ๗ ชิ้น ได้แก่ ส่วนขา เท้า และสะโพกอย่างละชิ้น ออกและปีกขวาอย่างละ ๑ ชิ้น นอกจากนั้นยังพบชิ้นส่วนลวดลายดอกไม้แกะสลักจากหินทราย สันนิษฐานว่าเมืองครุฑนี้คงสร้างสมัยขอม

กาญจนบุรีสมัยประวัติศาสตร์

กาญจนบุรีเป็นเมืองที่มีมาแต่โบราณกาล จะสร้างขึ้นเมื่อใดไม่มีหลักฐานปรากฏ จากหลักฐานศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ได้กำหนดเมืองต่างๆ ของสุโขทัยมิได้กล่าวถึงเมืองกาญจนบุรีแต่มีเมืองอื่น เช่น "...เมืองห้วยนอน (ทิศใต้) รอดคนที่พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ (อุทอง) ราชบุรี เพชรบุรี..." จากศิลาจารึกนี้ เข้าใจว่ากาญจนบุรีคงเป็นเมืองเล็กๆ อยู่ในเขตสุพรรณภูมิ คือ จังหวัดสุพรรณบุรีในปัจจุบัน

กาญจนบุรีสมัยประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์มีบทบาทสำคัญ ดังนี้

กาญจนบุรีสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑ - ๑๙๒๑)

ในสมัยสุโขทัย กาญจนบุรีไม่มีบทบาทแต่อย่างใด ทั้งด้านการทหาร การปกครอง และการติดต่อค้าขาย คงเป็นเส้นทางผ่านไปสู่อำเภอเมืองต่างๆ เช่น เมืองมะละแหม่ง เมืองมะละแหม่ง เมืองเซ เมืองทวาย เมืองฉะบับ และเมืองมะริด การเดินทางไปเมืองต่างๆ นี้ ส่วนหนึ่งจะต้องผ่านด่านพระเจดีย์สามองค์ ด่านบ้องตี้ และเส้นทางอื่นๆ ของกาญจนบุรี

ด่านพระเจดีย์สามองค์

ด่านบ้องตี้

กาญจนบุรีสมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๒๑ - ๒๓๑๐)

เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย กาญจนบุรีในขณะนั้นตั้งอยู่ที่บ้านท่าเสา ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองฯ ก็เป็นเมืองสำคัญขึ้นมาอย่างเด่นชัดในด้านการสงครามกับพม่า และตำนานที่เกี่ยวข้องขุนไกรและขุนแผน

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่อยู่ติดกับเขตแดนประเทศสหภาพพม่า มีภูเขาตะนาวศรีเป็นเส้นแบ่งเขตแดน มีช่องทางข้ามไปมาระหว่างไทย พม่า ทวาย มอญ และกะเหรี่ยงอยู่ ๒ ด้าน คือ “ด่านพระเจดีย์สามองค์” ซึ่งอยู่ทางด้านอำเภอสังขละบุรี และ “ด่านบ้องตี้” ซึ่งอยู่ทางด้านอำเภอไทรโยค กาญจนบุรีจึงกลายเป็นเส้นทางเดินทัพ เมืองหน้าด่านและสมรภูมิการรบระหว่างไทยกับพม่าตลอดสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยทั้งสองฝ่ายต่างก็ใช้เส้นทาง “ด่านพระเจดีย์สามองค์” เป็นเส้นทางหลักของการยกทัพเข้ามาหรือออกไปทำสงครามซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เนื่องจากความเหมาะสมทางสภาพภูมิประเทศของด่านพระเจดีย์สามองค์ มีความสะดวกในการเดินทาง เพราะเป็นป่าเขา มีลำน้ำแควน้อยและแควใหญ่ เป็นเสมือนแผนที่ในการเดินทาง ทั้งยังมีมอญเป็นกองกำลังระหว่างทางให้ทั้งไทยและพม่าในการทำสงครามในแต่ละครั้งด้วย ส่วน “ด่านบ้องตี้” นั้น ทัพไทยจะใช้เป็นเส้นทางเมื่อจะยกทัพไปตีเมืองทวายกับเมืองตะนาวศรี ซึ่งขึ้นกับพม่า ทางฝ่ายพม่าก็เช่นกัน ทัพจากเมืองทวายจะยกทัพผ่านด่านบ้องตี้เข้ามาทางเมืองไทรโยค เพื่อโจมตีทัพไทย เส้นทางนี้จะใช้น้อยครั้งเพราะเป็นเส้นทางทุรกันดาร ไม่สะดวกในการเดินทาง

นอกจากกาญจนบุรีเป็นเส้นทางเดินทัพและเมืองหน้าด่านที่มีความเหมาะสมในทางยุทธศาสตร์ของไทยในสมัยนั้น เนื่องจากมีลำน้ำไหลผ่าน และมีภูเขาเป็นปราการธรรมชาติที่สำคัญแล้ว ยังเป็นทำเลที่เหมาะสมสำหรับการเตรียมรับกองทัพพม่า และจะเป็นจุดสกัดทัพพม่าที่จะยกทัพผ่านมาทางภูเขาและลำน้ำทางด้านพระเจดีย์สามองค์ นอกจากนั้นหากไทยจะยกทัพไปตีพม่า ทัพไทยก็จะไปตั้งฐานทัพที่กาญจนบุรีก่อนที่จะยกทัพเข้าไปในเขตแดนพม่า ส่วนพม่าหากจะยกทัพมาทางด้านพระเจดีย์สามองค์นั้น จำเป็นจะต้องเอาชนะทัพไทยที่กาญจนบุรีให้ได้ก่อน หากจะหลีกเลี่ยงผ่านเลยไป อาจถูกกองทัพไทยที่กาญจนบุรีโจมตีขัดขวางและกระหนาบเอาได้ พม่าจึงจำเป็นต้องยึดกาญจนบุรีให้ได้เพื่อตั้งเป็นฐานทัพ แล้วจึงยกไปตีสุพรรณบุรีและกรุงศรีอยุธยาต่อไป

ในแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาไทยรบกับพม่ารวม ๒๔ ครั้ง ครั้งสำคัญคือในปี พ.ศ. ๒๑๐๖ เรียกว่า สงครามช้างเผือก เหตุการณ์ภายในของฝ่ายไทยเกิดความแตกแยก จึงขอทำสัญญาสงบศึกกับพม่า ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ ไทยต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าเป็น

ครั้งแรก เป็นเวลาถึง ๑๕ ปี และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาให้ไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นสงครามครั้งสุดท้ายที่ไทยต้องเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า การรบแพ้ครั้งนี้ ทำให้ไทยต้องเสียอิสรภาพถึง ๗ เดือน จนสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นำทัพเข้าโจมตีสุกี้่นายกองแม่ทัพพม่า ที่ค่ายโพธิ์สามต้นแตกพ่ายไป นำอิสรภาพกลับคืนมาสู่แผ่นดินไทย

เส้นทางและพื้นที่ที่กองทัพไทยและกองทัพพม่า ได้เคลื่อนทัพไปมาเพื่อทำสงครามกันในเขตพื้นที่กาญจนบุรี มีทั้งหมด ๑๗ ครั้ง ดังนี้

- ครั้งที่ ๑ คราวสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตีเมืองทวาย (พ.ศ. ๒๐๓๑)
- ครั้งที่ ๒ คราวพม่าตีเมืองเชียงกราน (พ.ศ. ๒๐๔๑)
- ครั้งที่ ๓ คราวสมเด็จพระสุริโยทัยขาดคอช้าง (พ.ศ. ๒๐๔๑)
- ครั้งที่ ๔ คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชประกาศอิสรภาพ (พ.ศ. ๒๑๒๗)
- ครั้งที่ ๕ คราวรบพระยาพระสมุทรคีรีเมืองสมุทรบุรี (พ.ศ. ๒๑๒๗)
- ครั้งที่ ๖ คราวพระเจ้าหงสาวดีล้อมกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๒๙)
- ครั้งที่ ๗ คราวพระมหาอุปราชายกมาครั้งแรก (พ.ศ. ๒๑๓๓)
- ครั้งที่ ๘ คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชชนะช้าง (พ.ศ. ๒๑๓๕)
- ครั้งที่ ๙ คราวไทยตีเมืองทวายและตะนาวศรี (พ.ศ. ๒๑๓๕)
- ครั้งที่ ๑๐ คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้หัวเมืองมอญ (พ.ศ. ๒๑๓๗)
- ครั้งที่ ๑๑ คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราชตีหงสาวดีครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๑๔๒)
- ครั้งที่ ๑๒ คราวพม่าตีเมืองทวาย (พ.ศ. ๒๑๕๖)
- ครั้งที่ ๑๓ คราวพม่าตีเมืองทวาย (พ.ศ. ๒๑๖๕)
- ครั้งที่ ๑๔ คราวรบพม่าที่เมืองไทรโยค (พ.ศ. ๒๒๐๖)
- ครั้งที่ ๑๕ คราวไทยตีเมืองพม่า (พ.ศ. ๒๒๐๗)
- ครั้งที่ ๑๖ คราวพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๓๐๒)
- ครั้งที่ ๑๗ คราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๑๐)

กาญจนบุรีสมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รวบรวมกำลังขับไล่กองทัพพม่าออกจากค่ายโพธิ์สามต้นไปได้แล้ว พระองค์จึงได้สร้างเมืองหลวงที่ฝั่งธนบุรีขึ้นเป็นราชธานี ทรงกระทำพิธีราชาภิเษกในวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือสมเด็จพระเจ้าตากสิน

ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทำสงครามกับพม่า ๑๐ ครั้ง เป็นสงครามที่เกิดการรบในพื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรี ๓ ครั้ง ดังนี้

๑. คราวรบพม่าที่บางกุ้ง (พ.ศ. ๒๓๑๐)
๒. คราวรบพม่าที่บางแก้ว เมืองราชบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๙)
๓. คราวอะแซหุ่นกี้ตีหัวเมือง (พ.ศ. ๒๓๑๘)

กาญจนบุรีสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์ได้ทรงพิจารณาเห็นว่าที่ตั้งของกรุงธนบุรีในเรื่องความมั่นคงความปลอดภัยรวมทั้งการขยายเมืองนั้น ความไม่เหมาะสมทางยุทธศาสตร์ เศรษฐกิจ และการปกครอง พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองมาอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อว่าแม่น้ำเจ้าพระยาจะเป็นเครื่องกีดขวางในการเคลื่อนทัพพม่าที่มาจากทางตะวันตกและเข้าตีพระนคร ประกอบกับพื้นที่ที่กว้างขวางเหมาะสมในการขยายเมืองต่อไปภายหน้า และสถาปนาเป็นเมืองหลวงมีนามว่า “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ ไทยกับพม่าทำสงครามกัน ๑๐ ครั้ง สงครามที่กระทำการรบในพื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรี มี ๗ ครั้ง ดังนี้

๑. คราวพม่ายกมา ๕ ครั้ง หรือ สงครามเก้าทัพ (พ.ศ. ๒๓๒๘)
๒. คราวรบพม่าที่ท่าดินแดง (พ.ศ. ๒๓๒๙)
๓. คราวไทยตีเมืองทวาย (พ.ศ. ๒๓๓๐)
๔. คราวไทยตีเมืองพม่า (พ.ศ. ๒๓๓๔)
๕. คราวไทยตีเมืองทวาย ตะนาวศรี และมะริด (พ.ศ. ๒๓๓๖)
๖. คราวซัดดาทัพพม่า (พ.ศ. ๒๓๖๓)
๗. คราวไทยช่วยอังกฤษรบพม่า (พ.ศ. ๒๓๖๗)

กาญจนบุรีสิ้นสุดการเป็นเส้นทางเดินทัพ เมืองหน้าด่าน และสมรภูมิสงครามระหว่างไทยกับพม่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ เนื่องจากพม่าแพ้สงครามกับอังกฤษ

สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สมัยประวัติศาสตร์

จังหวัดกาญจนบุรี ได้ชื่อว่าเป็นเส้นทางเดินทัพ เมืองหน้าด่าน และสมรภูมิสงคราม มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ซึ่งสถานที่สำคัญ ๆ ของจังหวัดกาญจนบุรีเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในสมัยประวัติศาสตร์ มีดังนี้

เมืองกาญจนบุรีเก่า

เมืองกาญจนบุรีเก่านั้น เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้างประมาณ ๑๘๐ เมตร ยาวประมาณ ๓๖๐ เมตร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ บริเวณทุ่งลาดหญ้า มีลำตะเพินเป็นคูเมืองทางทิศเหนือ ด้านหลังติดกับเขาชนไก่ มีป้อมอยู่สี่มุมกำแพง ใช้คันดินเป็นกำแพงเมือง อาจมีเสาระเนียดเป็นแนวตามคันดิน ภายหลังจากทัพพม่า เปลี่ยนเส้นทาง โดยเข้ามาทางเรือตามลำน้ำแควน้อยไปออกแม่น้ำแม่กลอง ไม่ผ่านทาง บริเวณทุ่งลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อตีเมืองสุพรรณบุรีและกรุงศรีอยุธยาต่อไป รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองกาญจนบุรีมาตั้งอยู่บริเวณบ้านปากแพรกแทน เพราะมีชัยภูมิเหมาะสมสำหรับการตั้งทัพหลวง เมืองกาญจนบุรีเก่าจึงกลายเป็นเมืองร้างไป ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถานปรากฏอยู่รอบๆ บริเวณเมืองกาญจนบุรีเก่าคือ วัดขุนแผน วัดป่าเลไลยก์ วัดแม่หม้าย วัดนางพิม วัดมอญ ฯลฯ ภายในวัดพบโบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น พระปรางค์ เจดีย์ พระพิมพ์ ป้อมเชิงเทียน สระน้ำ อาวุธ ดาบ หอก

พระเมณฑปวัดป่าเลไลยก์

เจดีย์วัดนางพิม

พระปรางค์วัดขุนแผน

เมืองกาญจนบุรีที่ปากแพรก

เมืองกาญจนบุรีเก่าได้ย้ายมาตั้งใหม่บริเวณบ้านปากแพรก ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ ๒ สาย คือ แม่น้ำศรีสวัสดิ์ (แควใหญ่) และแม่น้ำไทรโยค (แควน้อย) โดยครั้งแรกเพียงแค่มีกเสาระเนียดบนเชิงเนิน และต่อมา พ.ศ. ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สร้างเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน ตามหลักฐานจากศิลาจารึก พบว่ากำแพงเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๒๐๐ เมตร ยาว ๔๔๐ เมตร มีป้อมมุมเมือง ๔ ป้อม ทางกำแพงด้านยาว มีป้อม ๒ ป้อม คือ ทางด้านหน้าเมือง และทางหลังเมือง มีประตู ๖ ประตู และประตูช่องกุญ ๒ ประตู รวม ๘ ประตู ภายในกำแพงเมืองไม่มีโบราณสถานแต่อย่างใด มีแต่ศาลหลักเมือง และสถานที่ราชการอยู่ในกำแพงเมือง มีวัดชานาอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านทิศเหนือมีวัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) ส่วนทางด้านใต้มีวัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดใต้)

ต่อมาป้อมและกำแพงเมืองได้หักพังลงมา โดยเฉพาะประตูเมืองถูกน้ำท่วมพังทลายลงมา ปัจจุบันจึงเหลือเพียงประตูด้านหน้าจารึก พ.ศ. ที่สร้างไว้บนประตูว่า “เมืองกาญจนบุรี พ.ศ. ๒๓๙๔” และเหลือแนวกำแพงด้านริมน้ำ แนวกำแพงด้านหลังที่โรงเรียนกาญจนาภิเษราชรั และป้อมมุมเมืองด้านวัดไชยชุมพลชนะสงคราม ปัจจุบันกรมศิลปากรได้จดทะเบียนให้เป็นโบราณสถาน

ประตูเมืองกาญจนบุรีที่ปากแพรก

พระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๓ ที่ประตูเมืองกาญจนบุรี

เจดีย์สามองค์สีดปะแนมมอญ

ด้านพระเจดีย์สามองค์

ด้านพระเจดีย์สามองค์ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองจู้ อำเภอสองขันบุรี เหนือสุดชายแดนกาญจนบุรีติดกับพม่า เป็นเส้นทางเดินทัพในสมัยโบราณในช่วงการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า โดยเฉพาะในสมัยอยุธยา เมื่อพม่าจะยกทัพเข้ามาตีไทย ทัพพม่าจะยกเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ ผ่านบริเวณที่เรียกว่า สามสบ ซึ่งเป็นที่ลุ่มในหุบเขา สามสบคือบริเวณที่ลำน้ำสามสาย คือ ชองกาเลีย รันตี และบักลี ไหลมารวมกัน จากนั้นจะเดินทัพเลียบมาตามที่ราบริมแม่น้ำแควน้อย ผ่านท่าดินแดง เมืองท่าขนุน เมืองไทรโยค แล้วตัดข้ามจากแควน้อยมาแควใหญ่มาตามบริเวณช่องเขาห้วยกระบอก บ้านสะแคะ ตีเมืองท่ากระดานที่ริมลำน้ำแควใหญ่ จากนั้นจะเดินเลียบตามลำน้ำแควใหญ่เข้าตีเมืองกาญจนบุรีเก่าที่บริเวณทุ่งลาดหญ้า เพื่อจะตีเมืองสุพรรณบุรี และกรุงศรีอยุธยาต่อไป

รูปลักษณะของเจดีย์สามองค์เป็นสีดปะแนมมอญ คือ ทรงป้าน มีสวดหลายหยาบ ๆ ที่องค์ถึงตอนปล้องโฉน มีสัณฐานกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมขององค์เจดีย์ สูงประมาณ ๕ เมตร

เจดีย์ที่ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอพนมทวน

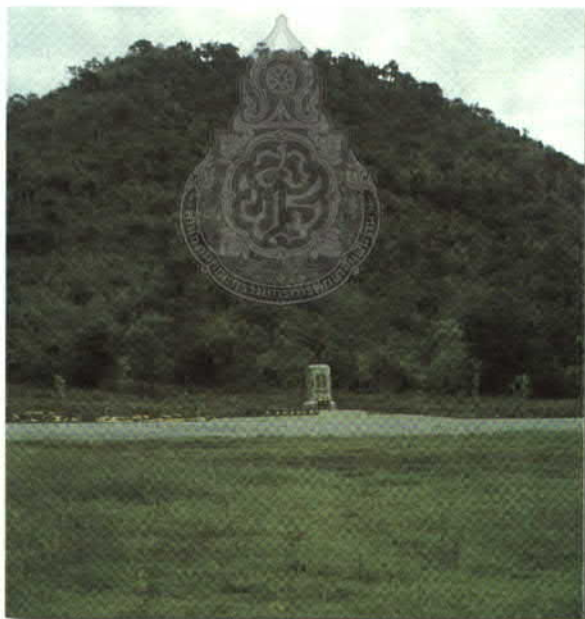
แหล่งโบราณคดีบ้านคอนเจดีย์

แหล่งโบราณคดีบ้านคอนเจดีย์ตั้งอยู่บริเวณที่ดอนสูงใกล้ลำห้วยทวน หมู่ที่ ๒ ตำบลคอนเจดีย์ อำเภอพนมทวน สภาพพื้นที่โดยรอบเป็นทุ่งนาไปจดภูเขาทองทางทิศตะวันตก ปัจจุบัน มีการถางป่าโดยรอบแล้วปรับเป็นนา จากการขุดค้นพบโบราณวัตถุที่มีลักษณะแบบสมัยอยุธยา ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาประเภทหม้อปากผาย ครก ตะกรับดินเผา กระเบื้องมุงหลังคา ภาชนะดินเผาที่เป็นภาชนะตกแต่งลวดลายแบบลายซูดและลายประทับ นอกจากนั้นยังพบซากกระดูกช้าง และอาวุธสมัยโบราณ จึงทำให้เชื่อว่าบ้านคอนเจดีย์น่าจะเป็นสนามรบขนาดใหญ่ในสมัยอยุธยา โบราณสถานสำคัญๆ ที่อยู่บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านคอนเจดีย์ ได้แก่ เจดีย์ยุทธหัตถี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานในสงครามยุทธหัตถีระหว่างสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระมหาอุปราชาของพม่า มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบศิลปะอยุธยา ก่ออิฐฉาบปูน ส่วนยอดพังทลายสูงประมาณ ๗ เมตร ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๓๕๐ เมตร พบพระปรางค์ ๑ องค์ และเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมอีก ๒ องค์ พระปรางค์มีลักษณะก่ออิฐฉาบปูน มีลวดลายประดับที่ฐาน เรียกว่า “ฐานสิงห์” ที่ฐานปรางค์ด้านทิศใต้มีลายประดับเป็นรูปคนในวรรณคดี กรมศิลปากรจึงได้ขึ้นทะเบียนให้เป็นโบราณสถาน

เขานไก่

เขานไก่อตั้งอยู่ที่บ้านลาดหมู ๑ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมืองฯ เป็นสถานที่สำคัญในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า เนื่องจากเป็นภูเขายูทางด้านเหนือของเมืองกาญจนบุรีเก่า ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำแควใหญ่ มีลักษณะพื้นที่โดยรอบเป็นที่ราบกว้างใหญ่ที่เรียกว่า หุบลาดหญ้า เขานไก่อจึงเหมาะที่จะใช้เป็นที่สังเกตการณ์เมื่อยามมีศึกสงครามจากการสำรวจบริเวณเชิงเขานไก่อ ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายยุคหลายสมัยจำนวนมาก ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะแบบต่างๆ มีลักษณะเป็นแบบสับคิดทำจากหินกรวดแม่น้ำ แบบขุด แบบขวานสั้น แบบใช้ปลายสำหรับขุด ไขควงช้างทำด้วยสำริด ถัดลงยาสูบสมัยอยุธยา ลูกปัดแก้ว แหวนทองห้วยพลอย เป็นต้น

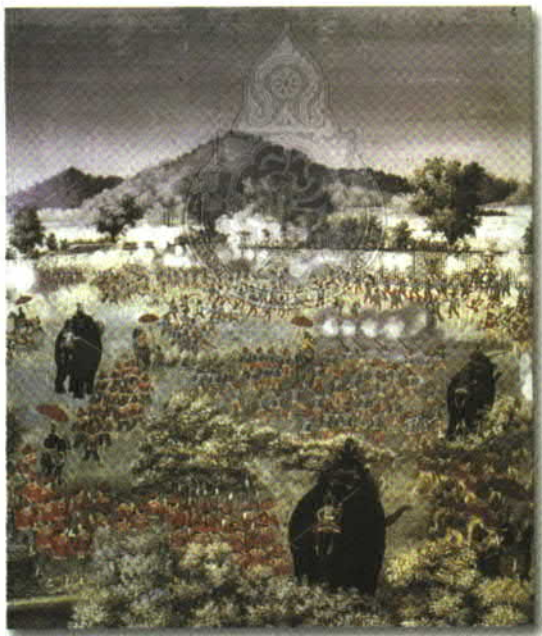

เขานไก่ที่เมืองกาญจนบุรีเก่า

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้าตั้งอยู่บริเวณบ้านท่ากะที ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่บนเส้นทางผ่านจากช่องทับศิลา และช่องสะเดา ซึ่งพม่าจะเดินทัพผ่าน ณ บริเวณนี้ อุทยานประวัติศาสตร์สงครามเก้าท้าวนี้ สร้างขึ้นโดยกองทัพบกเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานที่จำลองเหตุการณ์แห่งชัยชนะของไทยในสงครามเก้าท้าวที่สมรภูมิลาดหญ้า ซึ่งเป็นสงครามครั้งยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เพื่อป้องกันการรุกรานจากพระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ซึ่งครั้งนั้นพระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าได้จัดกระบวนทัพออกเป็น ๙ กองทัพ ยกเข้ามาตีไทย ดังนี้

สงครามการรบระหว่างไทยกับพม่า

กองทัพที่ ๑ เก่งหูนั่นเม่งอิมหาสีหะสุระ เป็นแม่ทัพเข้าตีทางภาคใต้ของไทย ตั้งแต่ชุมพรไปถึงสงขลา ส่วนทัพเรือขึ้นเข้าตีหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าจนถึงเมืองถลาง

กองทัพที่ ๒ อนุอะแม็กคิดหูนั่น เป็นแม่ทัพเดินทางเข้าไทยที่ด่านบ้องตี้เพื่อตีทางภาคตะวันตกของไทย ตั้งแต่เมืองราชบุรี เพชรบุรี และไปบรรจบกองทัพที่ ๑ ที่ชุมพร

กองทัพที่ ๓ หุ่นคะยิสะโคสิวิมหาอุจะนา เจ้าเมืองดองอุเป็นแม่ทัพ เดินทางเข้าทางเชียงแสนสมทบกองทัพจากเชียงใหม่ เข้าตีลำปางและหัวเมืองริมแม่น้ำแควใหญ่ และแม่น้ำยม ตั้งแต่เมืองสวรรคโลก สุโขทัย แล้วมาบรรจบทัพหลวงที่กรุงเทพฯ

กองทัพที่ ๔ เมียนหูนั่นเม่งอิมหาทิมซ่อง เป็นแม่ทัพเดินทางเข้าตีกรุงเทพฯ โดยผ่านด่านพระเจดีย์สามองค์

กองทัพที่ ๕ เมียนเมหูนั่นเป็นแม่ทัพ มาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เพื่อเป็นกองหนุนกองทัพที่ ๔

กองทัพที่ ๖ ตะแคงกามะ ราชบุตรที่ ๒ (พม่าเรียกศิริธรรมราชา) เป็นแม่ทัพ กองทัพหน้าที่ ๑ ของกองทัพหลวง เดินทางเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์

กองทัพที่ ๗ ตะแคงอังกู ราชบุตรที่ ๓ (พม่าเรียกสะโคตันซอ) เป็นแม่ทัพเดินทางเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์

กองทัพที่ ๘ พระเจ้าปดุงดำรงตำแหน่งแม่ทัพ ยกกองทัพหลวงเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เป็นกำลังหนุนเพื่อเข้าตีกรุงเทพฯ

กองทัพที่ ๙ จอซ่องนระเป็นแม่ทัพ เดินทางเข้าทางด่านแม่ละเมา เพื่อเข้าตีเมืองตาก กำแพงเพชร แล้วมาบรรจบกับกองทัพหลวงที่กรุงเทพฯ

เมื่อฝ่ายไทยได้ทราบข่าวพม่ายกกำลังทัพเข้ามาตั้งอยู่ที่เมืองเมะตะมะ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเรียกประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และเสนาบดีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งมีความเห็นว่าควรนำกำลังสกัดกั้นกองทัพพม่า ณ ที่สำคัญก่อน และเมื่อขับไล่เข้าศึกออกไปแล้วจึงปราบปรามส่วนอื่นต่อไป โดยจัดกองทัพออกเป็น ๔ กองทัพ คือ

กองทัพที่ ๑ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ (กรมพระยาวราชวังหลัง) เป็นแม่ทัพไปขัดตาทัพที่นครสวรรค์ มิให้ข้าศึกส่วนนี้เคลื่อนกำลังลงมากรุงเทพฯ

กองทัพที่ ๒ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทพระอนุชาเป็นแม่ทัพ สกัดกั้นกองทัพหลวงของพม่าที่ยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ เนื่องจากกองทัพที่ ๒ มีความสำคัญจะต้องสกัดกั้นกองทัพหลวงของพม่าซึ่งมีกำลังมากมิให้เข้ากรุงเทพฯ ได้และต้องขับไล่พม่าให้พ้นออกไปจากราชอาณาจักร โดยนำกำลังไปตั้งรับที่บริเวณเหนือทุ่งลาดหญ้า

กองทัพที่ ๓ ให้เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) เป็นแม่ทัพ เจ้าพระยาอมราชเป็น ผู้ช่วย ทำหน้าที่รักษาเส้นทางลำเลียงให้กองทัพที่ ๒ ป้องกันปีกของกองทัพที่ ๒ และคอย สกัดกันกองทัพพม่าที่ยกทางมาด่านบ้องตี้ เข้ามาตีราชบุรี เพื่อจะไปรวมกับกองทัพพม่าที่ ชุมพร

กองทัพที่ ๔ เป็นกองทัพหลวงเตรียมกำลังไว้ที่กรุงเทพฯ ทำหน้าที่เป็นกอง หนุนเพื่อช่วยเหลือด้านที่เห็นว่าจำเป็น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงบังคับบัญชาทางด้านนี้ด้วยพระองค์เอง

จุดสำคัญของสงครามครั้งนี้ คือ การเดินทัพของพม่าเข้ามาทางด่านพระเจดีย์ สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี เพราะสามารถเคลื่อนทัพเข้าตีกรุงเทพฯ ได้ใกล้กว่าทางอื่น ดังนั้น เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๒๘ เมียนหมุนแมงอินหาทิมซ่อง แม่ทัพที่ ๔ ของ พม่าได้นำกำลังผ่านด่านพระเจดีย์สามองค์และแขวงเมืองไทรโยค (เก่า) เดินทัพคืบเข้า เมืองท่ากระดาน และเคลื่อนข้ามลำน้ำแควใหญ่ ที่ด่านกรามช้าง กองรักษาด่านรบของไทย ในความควบคุมของพระยามหาโยธา ได้ต่อสู้กับกองทัพที่ ๔ ของพม่า กำลังของไทยน้อยกว่าจึงถอนทัพมารวมกับกำลังส่วนใหญ่ที่ช่องสะเดาและโป่งปัด ซึ่งขณะนั้นกองทัพที่ ๒ ของพม่าได้ไล่ติดตามกองรักษาด่านของพระยามหาโยธา หอมถึงค่ายไทยซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่ ช่องสะเดาและโป่งปัด พม่าเข้าโจมตีไทยทันที โดยมีใจจะนำกำลังเข้าตีโดยจับพลัน แต่ฝ่ายไทยได้เตรียมการไว้ก่อนแล้วและทหารก็มีความพร้อม จึงได้เข้ารบกับพม่าและล้อมจับ พม่าได้กองหนึ่ง ฝ่ายไทยเข้ากระหน่ำพม่า พม่าเกรงจะเสียที จึงถอยไปตั้งมั่นตามแนวเขา และลำน้ำ หวังจะรอกองทัพที่ ๔ ของพม่ามาสมทบเพื่อจะรวมกำลังโจมตีไทยต่อไปใหม่ พอดีกองทัพที่ ๔ ของพม่าในความควบคุมของเมียนเมหนุ่นก็มาถึง จึงวางกำลังต่อจาก กองทัพที่ ๔ ของพม่า เพื่อมุ่งที่จะรวมกำลังเข้าตีไทยพร้อมกันทั้งสองกองทัพ

กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงพิจารณาว่ากองทัพที่ ๒ ของไทยต้อง รักษาที่มั่นหลัก คือ ช่องสะเดาและโป่งปัดไว้ให้ได้ ถ้าพม่าตีกองทัพไทยได้สำเร็จเป็น การยากที่จะรักษากรุงเทพฯ ไว้ได้ และถ้าพม่าส่งกำลังจำนวนมากมาหนุนก็จะเป็นการยาก ที่จะรักษาทุ่งลาดหญ้าได้ พระองค์จึงวางแผนที่จะรักษาทุ่งลาดหญ้าไว้ให้ได้ ดังนี้

ประการที่ ๑ ให้ข้าศึกอ่อนกำลัง ซึ่งมีอยู่วิธีเดียวคือ ป้อนกันไม่ให้ส่งเสบียง สะดวก เมื่อข้าศึกอดอยากก็จะทำให้ข้าศึกอ่อนกำลัง ทรงสั่งให้พระองค์เจ้าขุนเณรดำเนินการ แบบกองโจร ทำการรบกวนเส้นทางส่งกำลัง ยึดแย่งชิงเสบียงและยุทธโศปกรณ์ ตั้งแต่ท่าดินแดงลงมาจนถึงช่องปี่อ้อก ด่านบ้องตี้จนถึงพุทะไคร้ ริมแม่น้ำแควน้อย

ประกาศที่ ๒ ต้องใช้กระสุนปืนใหญ่ทำจากไม้ยิงรบกวนข้าศึกตลอดเวลา จะทำให้ข้าศึกสูญเสียและเสียชีวิต

ประกาศที่ ๓ พยายามลวงข้าศึกพม่าให้คิดว่าไทยมีกำลังมากกว่า ซึ่งจะทำให้ข้าศึกเสียชีวิต

ประกาศที่ ๔ เมื่อข้าศึกอ่อนกำลังและเสียชีวิตแล้วจึงเข้าตีพร้อมกันตลอดแนวรบ

ประกาศที่ ๕ ต้องใช้ความเด็ดขาดของแม่ทัพ ทำโทษทหารที่เกรงกลัวพม่าและทำงานด้านกองโจรไม่ได้ผล โดยให้ประหารชีวิตพระยาสิทธิราชเดชชัย พระยาท้ายน้ำ และพระยาเพชรบุรี เพราะเกียจคร้าน เกรงกลัวข้าศึกและทำงานด้านกองโจรไม่ได้ผล

หลังจากนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าขุนเณรเป็นหัวหน้ากองโจรทำลายกองเสบียง ทำให้ข้าศึกอดอยาก ประกอบกับการลวงการจู่โจมด้วยกระสุนไม้ ทำให้พม่าเสียชีวิต โดยได้ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องประมาณ ๒ เดือน พม่าก็ระส่ำระสาย

ครั้นถึงวันศุกร์เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๒๔ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พิจารณาว่าทัพพม่าอ่อนกำลังและเสียชีวิต จึงสั่งให้ทุกหน่วยเข้าตีตลอดแนวโดยฉับพลัน เนื่องจากพม่ากำลังชีวิตเสียและอ่อนกำลัง ดังนั้นกองทัพที่ ๔ และกองทัพที่ ๕ ของพม่าจึงแตกทัพหนีไป กองทัพไทยได้ไล่ติดตามฆ่าฟันทหารพม่าล้มตายเป็นอันมาก ที่เหลือถอยหนีไปพบกับหน่วยซุ่มโจมตีของพระองค์เจ้าขุนเณรที่เข้าตีซ้ำ จับเชลยพม่ามาถวายกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเป็นจำนวนมาก พระเจ้าปดุงทราบข่าวจึงสั่งให้กองทัพพม่าทั้งหมดถอนกำลังและถอยทัพกลับไปยังเมืองเมระตะมะ

การต่อสู้ระหว่างไทยกับพม่าบริเวณสมรภูมิลาดหญ้าประสบผลสำเร็จ ทำให้พม่าไม่สามารถตีไทยได้ ต้องถอยทัพหนีกลับพม่า ผลของสงครามครั้งนี้ ทำให้นักการทหารไทยได้รับบทเรียนในเรื่องยุทธศาสตร์การรบ จึงได้มีการสร้างอุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพขึ้น เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนชาวไทย มีความตระหนัก ห่วงแหนคุณค่าความเป็นไทย ระลึกและเกิดทุนวีรกรรมของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ตลอดจนใช้เป็นแหล่งศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวทางยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีงานประวัติศาสตร์ทหาร และโบราณคดีสงครามไทย-พม่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งภายในอุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพ ประกอบด้วยอาคาร ๓ หลัง คือ

๑. อาคารประวัติศาสตร์
๒. อาคารหอสังเกตการณ์
๓. อาคารบริการ

อาคารประวัติศาสตร์

อาคารหอสังเกตการณ์

อาคารนิทรรศการ

อาคารประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ที่ใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของ สงคราม ๙ ทศ ลักษณะอาคารคล้ายหอคอยทหารไทยสมัยโบราณ ภายในตัวอาคารจัดแสดง ประวัติความเป็นมาของสงคราม ๙ ทศ ในรูปของนิทรรศการ ๓ ลักษณะ คือ รูปแบบโต๊ะ จำลองภูมิประเทศ (โต๊ะทราย) ภาพโปรเจกต์แสง (DURATRAN) และการนำเสนอด้วย ระบบสื่อผสม (MULTI-MEDIA) ดังนี้

โต๊ะจำลองภูมิประเทศ (โต๊ะทราย) เป็นการจำลองพื้นที่ภูมิประเทศบริเวณ จังหวัดกาญจนบุรี และแนวชายแดนไทย-พม่า ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ด่านพระเจดีย์สามองค์- ช่องทางเจดีย์สามองค์-เมืองกาญจนบุรี(เก่า)-ปากแพรก โดยแสดงรายละเอียดของที่ตั้ง ตำบลสำคัญต่างๆ ในประวัติศาสตร์ รวมทั้งเส้นทางเดินทัพ

ภาพโปรเจกต์แสง (DURATRAN) เป็นการแสดงภาพถ่ายภูมิประเทศจริงตามทิศทางนั้นๆ จำนวน ๓๒ ภาพ ต่อเนื่องกัน

การนำเสนอด้วยระบบสื่อผสม (MULTI-MEDIA) ได้แก่ การฉายภาพขึ้นสู่เพดานรูปโค้งครึ่งวงกลม ประกอบการบรรยายเหตุการณ์สงคราม ๙ ทศ ระหว่างชนภูมิประเทศจำลอง (โต๊ะทราย) นอกจากนี้ภาพภูมิประเทศจำลองบนโต๊ะทรายจะไปปรากฏที่จอโทรทัศน์ ซึ่งติดตั้งไว้รอบโต๊ะทราย จำนวน 4 เครื่อง

นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงตู้จำลองเหตุการณ์ขนาดย่อ (DIORAMA) จำลองเหตุการณ์และสถานที่เกี่ยวข้องกับสงคราม ๙ ทศ จำนวน ๗ ตู้ ได้แก่ ตู้วิถีไทย พิชัยสงคราม ป้อมปรางค์ไหม สดุดีมหาราช ประกาศศักดาเกรียงไกร รวมใจประชา พสุธาพิทักษ์ ซึ่งเป็นการนำเสนอเนื้อหาและภาพที่เกี่ยวข้องกับการทหารและการสงครามในระบบ VCD โดยสามารถเลือกชมรายการตามหัวข้อเรื่องที่กำหนดไว้ในแต่ละตู้จำลองเหตุการณ์

อาคารหอสังเกตการณ์ เป็นอาคารที่มีรูปทรงคล้ายป้อมมหาภาพ ซึ่งเป็นป้อมรอบกำแพงพระนคร ในกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนเนินเขาหน้าอาคารศึกษาประวัติศาสตร์ ใช้เป็นสถานที่ชมทิวทัศน์ และศึกษาภูมิประเทศจริงบริเวณช่องสะเดาและช่องทับศิลา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางระหว่างด่านพระเจดีย์สามองค์ กับเมืองกาญจนบุรี (เก่า) พม่า มักจะใช้เป็นเส้นทางเดินทัพหลักในการเข้าตีไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา

อาคารบริการ เป็นอาคารที่ใช้พักผ่อนอริยาบถ เมื่อเดินทางมาถึงอุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทศ หรือหลังจากเข้าร่วมการแสดงต่างๆ แล้ว อาคารบริการประกอบด้วยส่วนที่จำหน่ายอาคาร และของที่ระลึก รวมทั้งห้องพักเจ้าหน้าที่

ภาวะอนับริสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ประเทศมหาอำนาจได้เปิดศึกทำสงครามการสู้รบต่อกัน มีผลทำให้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น การทำสงครามใช้เวลายาวนานถึง ๖ ปี คือ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๘ ก่อให้เกิดผลกระทบไปทั่วโลกทั้งในทวีปยุโรป แอฟริกา เอเชีย ออสเตรเลีย ตลอดจนมหาสมุทรแปซิฟิก และแอตแลนติก ผลกระทบโดยตรงของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่เห็นเด่นชัดที่สุดประการหนึ่งก็คือ ทำให้ประชากรทั้งทหารและพลเรือนของประเทศผู้ทำสงครามเสียชีวิตเป็นจำนวนมากถึง ๔๐ ล้านคน พลังของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่เพียงแต่ทำลายชีวิตของทหารที่ทำการสู้รบอยู่ในสนามรบเท่านั้น แต่ได้ทำลายชีวิตของประชาชนพลเรือนที่อยู่ในแนวหลัง ตลอดจนอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย โรงงาน โบสถ์ วิหาร โบราณสถาน รวมทั้งพื้นที่ทางการเกษตรจนหมดสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นสงครามที่ไม่ได้มีการจำกัดขอบเขต นอกจากนั้นยังมีความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการการสู้รบ เช่น มีการใช้รถถัง การใช้เครื่องบินทิ้งระเบิด และการรบด้วยกองเรือรบเรือดำน้ำ เป็นต้น จึงทำให้สงครามโลกครั้งที่ ๒ ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง รวดเร็ว และมีพลังการทำลายล้างที่รุนแรง

สงครามโลกครั้งที่ ๒ นอกจากจะทำให้ทหารและพลเรือนเสียชีวิตจำนวนมากแล้ว ยังทำให้ประเทศผู้แพ้สงคราม ได้แก่ เยอรมนีถูกจำกัดอำนาจ และถูกแบ่งแยกให้อยู่ภายใต้ การยึดครองของ ๔ ประเทศ คือ สหภาพโซเวียต อังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ส่วน ญี่ปุ่นก็ต้องคืนดินแดนที่ยึดครองทั้งหมด และตกอยู่ภายใต้การยึดครองของสหรัฐอเมริกา นอกจากนั้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยังมีผลทำให้โลกแบ่งออกเป็น ๒ ค่าย คือ กลุ่มโลกเสรี มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ และกลุ่มโลกคอมมิวนิสต์มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ ทั้ง ๒ ค่าย ได้พยายามทำโฆษณาทางจิตวิทยาและโจมตีกันและกัน จนทำให้เกิดภาวะการณ์ที่เรียกว่า สงครามเย็น ก่อให้เกิดปัญหาระหว่างประเทศ เช่น การปิดล้อมเบอร์ลิน รวมทั้งเกิด การสร้างกลุ่มพันธมิตรทางทหารที่อาจจะนำไปสู่การเผชิญหน้ากัน โดยก่อตั้งองค์การสนธิ สัญญาแอตแลนติกเหนือ (NATO) และองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO)

ในส่วนของประเทศไทยได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วย เช่นกัน โดยเฉพาะจังหวัดกาญจนบุรี เพียงแต่การเกี่ยวข้องในครั้งนั้นเป็นการเกี่ยวข้อง ในฐานะเจ้าของดินแดนที่ยินยอมให้ประเทศผู้ทำสงครามอาศัยพื้นที่เป็นเส้นทางผ่านไปสู่ ประเทศอื่นเท่านั้น ผลของการยินยอมให้ประเทศผู้ทำสงครามอาศัยจังหวัดกาญจนบุรี เป็นเส้นทางผ่านไปสู่ประเทศอื่นนั้นได้ทำให้จังหวัดกาญจนบุรีมีอนุสรณ์สถานสำคัญ ที่เกี่ยวเนื่องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้น เป็นที่รู้จักของชาวโลกโดยทั่วไป ดังจะเห็น ได้จากการที่ชาวต่างประเทศจำนวนมากได้เข้ามาที่สวนคืออนุสรณ์สถานที่เกี่ยวข้องกับ สงครามโลกครั้งที่ ๒ ในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นจำนวนมากทุกปี

สะพานข้ามแม่น้ำแคว อนุสรณ์สถานสำคัญที่เป็นที่รู้จักของชาวโลกโดยทั่วไป

ทางรถไฟสายไทย-พม่า หรือทางรถไฟสายมรณะ

อนุสรณ์สถานในจังหวัดกาญจนบุรีที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีดังนี้

ทางรถไฟสายไทย-พม่า

ทางรถไฟสายไทย-พม่า หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “ทางรถไฟสายมรณะ” หรือ “ทางรถไฟแห่งความตาย” ในจังหวัดกาญจนบุรีได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ เนื่องจากในระหว่างที่เกิดสงครามนั้น ประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่เกี่ยวข้องทำสงครามโลกครั้งที่ ๒ ต้องการที่จะขยายอาณาเขตสมรภูมิทางด้านการเอเซียบูรพาด้วย ดังนั้นหลังจากที่ญี่ปุ่นได้บุกเข้าโจมตีฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกาที่เพิร์ลฮาร์เบอร์ในคอนเซ็ปต์ของวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว ก็ได้มุ่งที่จะบุกเข้าโจมตีประเทศต่างๆ ในเอเซียบูรพา การขยายอาณาเขตสมรภูมิไปยังประเทศต่างๆ หลายประเทศในแถบเอเซียบูรพาของญี่ปุ่นครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดสงครามขึ้น เรียกว่า สงครามมหาเอเซียบูรพา ญี่ปุ่นได้เริ่มขยายอาณาเขตโดยยกพลขึ้นบกในหลายจังหวัดของไทย ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ ชุมพร สงขลา ปัตตานี ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และปราจีนบุรี ทั้งนี้เพื่ออาศัยประเทศไทยเป็นทางผ่านไปยังพม่าเพื่อยึดครองประเทศอินเดียต่อไป

เมื่อกองทัพญี่ปุ่นได้บุกเข้ามาในจังหวัดต่างๆ ของไทยนั้น ได้รับการต่อต้านจากทหาร ตำรวจ ลูกเสือ ยุวชนทหาร ข้าราชการ และชาวบ้านของไทยอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพื่อปกป้องผืนแผ่นดินไทยไว้ โดยเฉพาะที่อำเภอเม่นาว จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และท่าแพ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นจุดที่มีการสู้รบอย่างทรหดระหว่างกองทัพญี่ปุ่นกับคนไทย จนทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตายทั้งสองฝ่าย ในส่วนของคนไทยนั้น มีผู้เสียชีวิตจากการต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินไทยไว้เป็นจำนวน ๑๑๖ คน แต่

ภายในเที่ยงของวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ในฐานะนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุดของไทยก็ได้มีคำสั่งไปยังจังหวัดต่างๆ ให้ยุติการค้าด่านกองทัพอากาศโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะได้ลงนามในข้อตกลงให้กองทัพอากาศเดินทางผ่านประเทศไทยไปสู่พม่าและมลายู

หลังจากที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งยุติการค้าด่านพม่าแล้ว ในตอนบ่ายของวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กองทัพอากาศได้ส่งกำลังทหารจำนวน ๕๐,๐๐๐ คน เข้าสู่กรุงเทพฯ และสามารถยึดกรุงเทพฯ ไว้ได้ จากนั้นได้กระจายกำลังเข้ายึดจุดยุทธศาสตร์สำคัญในภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมทั้งตั้งกองประจำการไว้ตามหัวเมืองใหญ่ หัวเมืองเล็ก ตลอดจนจุดยุทธศาสตร์ชายแดนในจังหวัดต่างๆ นอกจากนั้นยังได้เข้ายึดสถานีรถไฟ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ที่ทำการโทรศัพท์ และใช้ที่ทำการรัฐบาลทุกแห่ง ตลอดจนโรงเรียนบางโรงเรียนเป็นหน่วยปฏิบัติการของกองทัพอากาศ

ต่อมารัฐบาลไทยได้ลงนามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) และประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ได้แก่ สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕

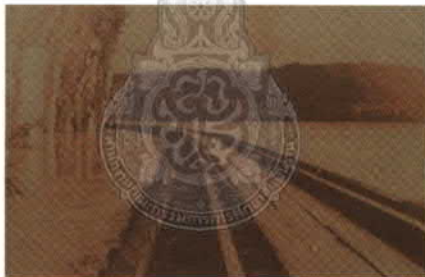
หลังจากประเทศไทยได้ลงนามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นแล้ว กองทัพอากาศก็มุ่งที่จะเดินทางผ่านประเทศไทยไปยังประเทศพม่า ในตอนแรกญี่ปุ่นได้ยึดเกาะสองในจังหวัดชุมพรเพื่อใช้เป็นเส้นทางลำเลียงเสบียงอาหารและอาวุธยุทธโปกรณ์ไปยังพม่า แต่การลำเลียงเป็นไปด้วยความยากลำบากเนื่องจากไม่สามารถลำเลียงอาวุธหนักได้ การขนส่งสัมภาระและอาวุธยุทธโปกรณ์ทางทะเลระหว่างพม่ากับบางเมืองที่ญี่ปุ่นยึดได้ เช่น สิงคโปร์ และมะละกาก็มีอุปสรรค กล่าวคือ ถูกฝ่ายสัมพันธมิตรรบกวนและโจมตีทั้งทางน้ำและทางอากาศ ส่วนการขนส่งโดยทางรถยนต์ระหว่างไทยกับพม่าก็ไม่สะดวก ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงได้เลือกสร้างทางรถไฟเพื่อมุ่งไปสู่ประเทศพม่าแทน โดยสร้างทางรถไฟจากสถานีหนองปลาตุก ซึ่งอยู่ในท้องที่อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ผ่านจังหวัดกาญจนบุรีเข้าสู่ประเทศพม่า การสร้างทางรถไฟดังกล่าวในเวลาต่อมาได้กลายเป็นทางรถไฟที่เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลกในนามว่า “ทางรถไฟสายมรณะ”

เมื่อประเทศญี่ปุ่นตัดสินใจที่จะสร้างทางรถไฟเพื่อขยายอำนาจของกองทัพอากาศไปยังประเทศพม่าและอินเดียโดยอาศัยผ่านจังหวัดกาญจนบุรีแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาจัดสร้างทางรถไฟทหาร และคณะกรรมการผสมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นขึ้น เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ และได้มีการลงนามในข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้แทนฝ่ายกองทัพอากาศญี่ปุ่นประจำประเทศไทย คือ พลตรี

เซจิ ปิริยา กับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของไทย ในวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๕ คณะกรรมการที่จัดตั้งขึ้นได้พิจารณาเรื่องต่างๆ หลายเรื่อง เช่น การก่อสร้าง อุปกรณ์การก่อสร้าง การลำเลียงวัสดุก่อสร้าง กรรมสิทธิ์การใช้ที่ดิน และปัญหาการเงิน เป็นต้น ในเรื่องการก่อสร้างนั้น กองทัพญี่ปุ่นขอให้ไทยช่วยเหลือในเรื่องความสะดวก ส่วนค่าใช้จ่ายจะอยู่ในความรับผิดชอบของทางญี่ปุ่น

การสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า เริ่มเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ที่สถานีหนองปลาดุกหรือชุมทางหนองปลาดุก ในเขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี กิโลเมตรที่ ๖๔ x ๑๔๖ เป็นสถานีแรก แล้วเลียบตามลำน้ำแม่กลองตรงไปยังจังหวัดกาญจนบุรี ตัดขึ้นเหนือข้ามแม่น้ำแควใหญ่ที่บ้านท่ามะขาม เลียบตามลำน้ำแควน้อย ผ่านขุนเขาหน้าผา และป่ารกชัฏ ไปจนสุดแดนไทยที่ด่านพระเจดีย์สามองค์ จนถึงสถานีอินบิอุซายัต ซึ่งอยู่ระหว่างเมืองมะละแหม่งกับเมืองยี ประเทศพม่า รวมระยะทางยาว ๔๑๔ กิโลเมตร

การสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า เลียบตามลำน้ำ ผ่านขุนเขา และป่ารกชัฏ

โดยอยู่ในเขตไทย ๓๐๓.๔๕ กิโลเมตร อยู่ในเขตพม่า ๑๑๑.๐๕ กิโลเมตร ทางรถไฟ
ดังกล่าวเป็นทางรถไฟสายเดี่ยว ความกว้างของราง ๑ เมตร

ในการสร้างทางรถไฟนี้ กองทัพญี่ปุ่นได้เกณฑ์เชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตรเป็น
ชาวอังกฤษ ๓๐,๐๐๐ คน ชาวฮอลันดา ๑๔,๐๐๐ คน ชาวออสเตรเลีย ๑๓,๐๐๐ คน
และชาวอเมริกัน ๗๐๐ คน ซึ่งถูกจับและนำตัวมาจากสมรภูมิแถบเอเชียแปซิฟิก ได้แก่
อินโดนีเซีย สิงคโปร์ฮ่องกง เพื่อส่งตัวเข้ามาในประเทศไทยและพม่า รวมทั้งกรรมกร
จากจีน มลายู อินโดนีเซีย พม่า ไทย พวน อินเดีย ฯลฯ จำนวนนับแสนคน มาเป็น
แรงงานในการก่อสร้างในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๘ การทำงานได้แบ่งออกเป็น
๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งสร้างจากสถานีหนองปลาตุกซึ่งอยู่ในประเทศไทย กับอีกกลุ่มหนึ่ง

ลักษณะของทางรถไฟสายมรณะ
ซึ่งจัดทำเป็นทางรถไฟสายเดี่ยว
ความกว้างของราง ๑ เมตร

ค่ายพักเชลยศึกแห่งหนึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี

สร้างจากสถานีอันปือซาฮัด ในประเทศพม่า ให้มาบรรจบกันในระหว่างทาง เพื่อให้การ
สร้างทางรถไฟสำเร็จด้วยความรวดเร็ว ทั้งนี้ก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟนั้น กองทัพอูญ
ได้สั่งให้เชลยศึกสร้างค่ายต่างๆ ขึ้นหลายค่าย เช่น ค่ายเขาดิน อยู่ที่ตำบลเขาดิน อำเภอ
ท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ค่ายนี้ถือเป็นคลังใหญ่ในการส่งกำลังบำรุงของอูญ และเป็น
กองบัญชาการใหญ่ของอูญที่มุ่งไปสู่พม่า เป็นค่ายที่สามารถควบคุมเส้นทางยุทธศาสตร์
ทั้งทางบกและทางน้ำ ภายในค่ายจะมีคลังต่างๆ เช่น คลังน้ำมัน คลังอาวุธ ฯลฯ ค่ายที่สอง
คือ ค่ายทหารที่เมืองกาญจน์ ตั้งอยู่บริเวณสถานีรถไฟปากแพรก ใต้ตัวเมืองกาญจนบุรีไป
ทางทิศตะวันออกเล็กน้อย ค่ายนี้มีหน้าที่ติดต่อประสานงานและควบคุมหน่วยราชการใน
จังหวัด และส่งกำลังบำรุงรวมทั้งควบคุมค่ายเชลยศึกอีกสองค่าย ค่ายที่สาม ตั้งอยู่ริมทาง
รถไฟบนฝั่งซ้ายของลำน้ำแควใหญ่ บริเวณเชิงสะพานข้ามแม่น้ำด้านทิศตะวันตก ค่ายนี้
มีหน้าที่ก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแคว ค่ายที่สี่ ตั้งอยู่บริเวณสุสานสงครามช่องควายหรือ
ที่เรียกว่าสุสานเขาปูน นับเป็นค่ายเชลยศึกที่ใหญ่ที่สุดและดีที่สุดในบรรดาค่ายทั้งหลาย
เนื่องจากภายในค่ายจะมีโรงพยาบาลกลางแจ้ง และโรงพยาบาล แต่ละค่ายที่สร้างขึ้นถูก
กำหนดว่าจะต้องมีที่พักสำหรับกองรถทหารอูญ มีโรงครัว กระโจมที่พักคนงาน
เชลยศึก และเรือนพยาบาลผู้ป่วยด้วย

โรงมหรสพของเชลยศึก

การผ่าตัดที่โรงพยาบาลค่ายช่องไก่ หรือบ้านเขาปูน
จังหวัดกาญจนบุรี

ในการดำเนินงานสร้างทางรถไฟนั้นได้มีข้อตกลงร่วมกันว่าฝ่ายไทยจะเป็นผู้ทำ
มูลดินทางรถไฟ พร้อมกับจัดหาอุปกรณ์การก่อสร้าง เครื่องมือเครื่องใช้ในการสร้างทาง
พาหนะ ตลอดจนการว่าจ้างกรรมกร ส่วนการวางรางรถไฟ และการสร้างสะพาน เป็น
หน้าที่ของกองทัพอูญซึ่งจะดำเนินงานโดยใช้เชลยศึกสัมพันธมิตรเป็นแรงงาน

หลังจากฝ่ายไทยได้ดำเนินการจัดทำมูลดินทางรถไฟเสร็จเรียบร้อยแล้ว กองทัพอู๋ปุ่นก็ได้เริ่มวางรางรถไฟในวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ที่สถานีหนองปลาตุก เป็นสถานีแรก โดยใช้เชลยศึกชาวอังกฤษเป็นแรงงานวันละ ๓๐๐ คน ในการวางรางรถไฟนั้น จะมีรถสำหรับวางรางโดยเฉพาะ ซึ่งสามารถวางรางได้ประมาณวันละ ๑,๕๐๐ เมตร การวางรางรถไฟในระยะ ๕๖ กิโลเมตรแรก ตั้งแต่สถานีหนองปลาตุก สถานีบ้านโป่งใหม่ สถานีลูกแก สถานีท่าเรือน้อย สถานีท่าม่วง สถานีเขาดิน สถานีปากแพรก และสถานีกาญจนบุรี (คอนรัก) ยังไม่มีปัญหามากนัก เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบ แต่เมื่อการวางรางรถไฟได้ดำเนินจนมาถึงแควใหญ่ ตำบลท่ามะขาม เหนือตัวเมืองกาญจนบุรี ประมาณ ๔ กิโลเมตร ก็ต้องประสบกับความยากลำบากเนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความกว้างและกระแสน้ำเชี่ยวมาก จึงจำเป็นต้องสร้างสะพานข้ามเพื่อรองรับรางรถไฟ ซึ่งก็เป็นที่มาของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแควที่มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก

สะพานข้ามแม่น้ำแคว

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ามูลเหตุของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแควสืบเนื่องมาจากในเส้นทางของการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า นั้น มีอยู่ช่วงหนึ่งเป็นแม่น้ำที่มีความกว้างและกระแสน้ำเชี่ยวมาก นั่นคือ บริเวณแควใหญ่ ตำบลท่ามะขาม ดังนั้นกองทัพอู๋ปุ่นจึงจำเป็นต้องสร้างสะพานข้ามแม่น้ำไปยังฝั่งตะวันตกและได้เลือกบริเวณบ้านท่ามะขาม เหนือเมืองกาญจนบุรีขึ้นไปประมาณ ๒ กิโลเมตร เป็นสถานที่สำหรับสร้างสะพาน ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นดินแข็ง สามารถวางรางรถไฟได้อย่างมั่นคง กองทัพอู๋ปุ่นได้

สะพานข้ามแม่น้ำแคว

เชลยศึกกำลังก่อสร้างสะพานเหล็ก

พ่อค้าแม่ค้าชาวไทยนำอาหารไปขายให้แก่เชลยศึก

ตัดสินใจสร้างสะพานไม้ชั่วคราวก่อนเพื่อลำเลียงสัมภาระ โดยใช้แรงงานจากเชลยศึกในการสร้างสะพาน การก่อสร้างสะพานไม่ได้เริ่มดำเนินการในปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้วเสร็จในต้นเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ จุดที่สร้างสะพานไม่อยู่ห่างจากสะพานเหล็กปัจจุบันไปทางท้ายน้ำประมาณ ๑๐๐ เมตร

ต่อมากองทัพญี่ปุ่นได้ดำเนินการก่อสร้างสะพานเหล็กในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๖ โดยนำโครงเหล็กหรือชิ้นส่วนสะพานเหล็กสำเร็จรูปจากขบวนรถไฟเชลยศึกประกอบเป็นสะพานเหล็กโค้ง ๑๑ ช่วง ช่วงละ ๒๐.๘๐ เมตร ในตอนกลางสะพาน โดยมีค่อม่อเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ต่อจากตอนกลางของสะพานเหล็กก็สร้างเป็นสะพานไม้ต่อไปทางฝั่งตะวันตก การสร้างสะพานเหล็กแล้วเสร็จในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๘๖* ใช้เวลาก่อสร้างประมาณ ๗ เดือน หลังจากสร้างสะพานเหล็กหรือสะพานข้ามแม่น้ำแควเสร็จแล้ว กองทัพญี่ปุ่นก็ได้ดำเนินการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า ต่อไปจนเสร็จสิ้นในวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ และเปิดใช้อย่างเป็นทางการในวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๖

การสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า ซึ่งรวมถึงสะพานข้ามแม่น้ำแควด้วยนั้นไม่เพียงแต่ทำให้เชลยศึกและกรรมกรที่ถูกเกณฑ์และจ้างมาเป็นแรงงานในการก่อสร้างต้องมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก เหน็ดเหนื่อย และทนทุกข์ทรมานเท่านั้น แต่ยังทำให้เชลยและกรรมกรเหล่านั้นต้องล้มตายเป็นจำนวนมาก แม้ในระยะแรกชีวิตความเป็นอยู่ในค่ายพักจะไม่ลำบากมากนักเนื่องจากมีพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยนำอาหารไปขายให้ในราคาถูก

* เมื่อสร้างสะพานเหล็กเสร็จเรียบร้อยแล้ว กองทัพญี่ปุ่นได้ทำการรื้อสะพานไม้ชั่วคราวออกเมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๗ เนื่องจากได้รับการร้องเรียนว่าสะพานไม้ดังกล่าวอยู่ในระดับต่ำทำให้เกิดขบวนการสัญจรทางน้ำ

และบางครั้งก็มีชาวบ้านนำผลไม้ไปแจกให้ นอกจากนั้นเชลยศึกยังสามารถเด็ดลอคออกจากค่ายเพื่อนำทรัพย์สินที่ติดตัวมาไปแลกอาหาร ยารักษาโรค สิ่งต่างๆ หรือขออาหารจากชาวบ้านและพระสงฆ์ หรือเด็ดลอคเข้าไปในเมืองเพื่อหาสิ่งจำเป็นต่อความเป็นอยู่ หรือซื้อสุรามาขายกันในค่าย แต่เมื่อมีการเคลื่อนย้ายเชลยศึกและกรรมกรเข้าไปในป่าลึก ทหารกันดาร อาหารการกินที่เคยได้รับแจกก็เริ่มขาดแคลน กล่าวคือ เชลยจะได้รับเพียงข้าว และเกลือเล็กน้อยเป็นอาหารเท่านั้นเป็นเวลาหลายสัปดาห์ นอกจากสภาพการขาดแคลนอาหารแล้ว สภาพของค่ายที่พักก็คับแคบ ไม่สะดวกสบาย เนื่องจากมีลักษณะเป็นกระท่อมไม้ไผ่ยาวๆ แคบๆ หลังคามุงแฝก ภายในยกพื้นสูงเพียงเข่า ใช้ไม้ไผ่ที่ผ่าแล้วปูเป็นแคร่สองข้างสำหรับนอน ตรงกลางเป็นทางเดิน ประกอบกับกระท่อมหนึ่งหลังบรรจุเชลยถึง ๒๐๐ คน ดังนั้นเชลยจึงต้องนอนในลักษณะที่แออัดและเบียดเสียดมาก และเนื่องจากกองทัพญี่ปุ่นต้องการสร้างทางรถไฟให้เสร็จด้วยความรวดเร็ว เชลยศึกและ

ค่ายที่พักของเชลยศึก มีลักษณะเป็นกระท่อมไม้ไผ่

ภายในกระท่อมที่พัก มีการยกพื้นสูงเพียงเข่า ใช้ไม้ไผ่ที่ผ่าแล้วปูเป็นแคร่สองข้างสำหรับนอน

สภาพภายในกระท่อมที่พัก ตรงกลางจะเป็นทางเดิน

เชลยศึกกำลังก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแควอย่างรวดเร็ว

เชลยศึกกำลังช่วยกันดำข้าวเพื่อนำไปทำข้าวเปียกและข้าวต้ม

เชลยศึกกำลังเข้าแถวกินข้าวก่อนลงมือทำงาน

สภาพห้องน้ำกลางแจ้งบริเวณค่ายเชลยศึก

การซักผ้าของเชลยศึกโดยไม่ใช้สบู่

หลุมทำโหมเชลยศึกที่ทหารญี่ปุ่นจัดทำขึ้น เพื่อลงโทษเชลยศึกคนแนวทวารอไฟสายมวณะ

กรรมกรจึงต้องทำงานหนักเพื่อแข่งกับเวลาถึงวันละ ๑๖ ชั่วโมง โดยไม่มีการหยุดพัก* เชลยแต่ละคนจะต้องทำงานหนักตั้งแต่เช้าจรดค่ำในป่าทุรก้นดาร์ โดยนุ่งผ้าเดียวผืนเดียว ต้องโค่นไม้และแบกไม้ลงจากภูเขา ใช้ซุงท่อนเสาเข็ม สร้างสะพาน และกะเทาะหินด้วยเครื่องมือเล็กๆ เช่น พลั่ว ขวาน โดยใช้แรงคนในการทำงาน ไม่ว่าสภาพดินฟ้าอากาศจะเป็นอย่างไร จะร้อนจัดหรือฝนตกก็ตาม เชลยก็ต้องทนทำงานโดยมีทหารญี่ปุ่นคอยควบคุม

จากสภาพการขาดแคลนอาหาร สภาพความเป็นอยู่ในค่ายพัก สภาพดินฟ้าอากาศ ที่บางครั้งร้อนจัด หนาวจัด และฝนตกหนัก การทำงานหนักในป่าลึกที่มีทั้งไข้ป่าและสัตว์ป่าที่มีพิษร้าย การปกครองและทำโทษด้วยความทารุณของทหารญี่ปุ่น จึงทำให้เชลยศึกและกรรมกรต้องเจ็บไข้ได้ป่วยกันมาก ประกอบกับการขาดการรักษาพยาบาลและยา วัคซีนโรค จึงทำให้โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ เช่น มาลาเรีย อหิวาตกโรค ท้องร่วง กาฬโรค คอตีบ ฯลฯ

*เชลยศึกและกรรมกรซึ่งเป็นแรงงานในการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า จะมีวันหยุดพักผ่อนเพียงปีละ ๑ วันเท่านั้น คือ วันพระราชสมภพของสมเด็จพระจักรพรรดิ

สภาพสะพานข้ามแม่น้ำแควหลังจากถูกฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิด การทิ้งระเบิดโจมตีค่ายญี่ปุ่นในจังหวัดกาญจนบุรี

ทวีมากขึ้น มีผลทำให้เชลยศึกและกรรมกรต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก และยิ่งเมื่อถูกฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดโจมตีสะพานข้ามแม่น้ำแควและค่ายญี่ปุ่นหลายครั้ง ในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ก็ยังทำให้มีผู้เสียชีวิตมากขึ้น* การทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรที่สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงแก่กองทัพญี่ปุ่นก็คือวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เนื่องจากผลของการทิ้งระเบิดในวันนั้นทำให้ตอนกลางของสะพานข้ามแม่น้ำแควในช่วงที่ ๔, ๕, ๖ เสียหาย** และหักขาดจากกัน ๓ ช่วง แต่ทางญี่ปุ่นก็ได้เตรียมการแก้ไขไว้ล่วงหน้าแล้ว โดยทำทางเบี่ยงลงไปอิงฝั่งแม่น้ำทั้งสองฝั่ง เพื่อใช้เรือลำเลียงยุทธสัการต่างๆ ข้ามแม่น้ำ แล้วให้กรรมกรขนถ่ายยุทธสัการขึ้นดู่รถไฟต่อไป นอกจากการทิ้งระเบิดโจมตีสะพานข้ามแม่น้ำแควแล้ว ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ฝ่ายสัมพันธมิตรก็ได้ทิ้งระเบิดโจมตีค่ายญี่ปุ่นในบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี ทำให้ค่ายได้รับความเสียหายมาก แต่ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาอุปสรรคต่างๆ มากมายอย่างไรก็ตาม การสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า ก็สามารถดำเนินการจนเสร็จสิ้นได้

หลังจากทางรถไฟดังกล่าวได้สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว เชลยศึกจำนวน ๓๒,๐๐๐ คน ยังคงมีหน้าที่ดูแลซ่อมบำรุงทางรถไฟสายนี้ต่อไปจากการอุทิศของฝ่ายสัมพันธมิตรที่ลา

อย่างไรก็ตามกองทัพญี่ปุ่นไม่หันได้ใช้ประโยชน์จากทางรถไฟสายไทย-พม่า ให้คุ้มค่า ก็ต้องยุติการทางสงครามแผ่ขยายอาณาเขตไปยังพม่าและอินเดีย เนื่องจากในวันที่

* จำนวนผู้เสียชีวิตในการก่อสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า และสะพานข้ามแม่น้ำแคว มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๑,๐๐๐ คน คือ เชลยศึก ๑๐,๐๐๐ คน กรรมกร ๓๐,๐๐๐ คน และทหารญี่ปุ่น ๑,๐๐๐ คน

** การรถไฟแห่งประเทศไทยได้ซ่อมแซมสะพานข้ามแม่น้ำแควหลังสงครามสงบโดยเปลี่ยนช่วงที่เสียหายเป็นสะพานเหล็ก ๒ ช่วง และเปลี่ยนสะพานไม้ปลายทางเป็นสะพานเหล็ก ๖ ช่วง ทั้งนี้บริษัทญี่ปุ่นได้ร่วมทุนในการซ่อมแซมด้วย

๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ สหรัฐอเมริกาได้ทิ้งระเบิดปรมาณูลูกแรกลงที่ใจกลางเมืองฮิโรชิมา และในวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ได้ทิ้งระเบิดปรมาณูลูกที่สองที่เมืองนางาซากิ ทำให้อาคารบ้านเรือนพังพินาศและประชาชนล้มตายเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระจักรพรรดิของญี่ปุ่นจึงมีพระราชโองการให้ยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยปราศจากเงื่อนไข และให้ทหารของสมเด็จพระจักรพรรดิทั้งหมดวางอาวุธโดยสิ้นเชิง

เชอซึกากาอิตั้งถิ่นพำนักอยู่ที่สถานพหุสงฆ์สงฆะในโบปี พ.ศ. ๒๔๘๔

หลังจากสงครามสงบลง รัฐบาลไทยถูกบีบบังคับให้ซื้อเส้นทางรถไฟสายไทย-พม่า จากฝ่ายสัมพันธมิตรโดยเฉพาะอังกฤษ ในวงเงินประมาณ ๕๐ ล้านบาท เมื่อรัฐบาลไทยได้ซื้อทางรถไฟสายดังกล่าวมาแล้ว การรถไฟแห่งประเทศไทยก็ได้ดำเนินการรื้อเส้นทางจากชายแดนออกประมาณครึ่งทาง เหลือไว้เพียงสถานีบ้านท่าเสาหรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า สถานีน้ำตก ดังนั้นในปัจจุบันทางรถไฟสายไทย-พม่า หรือทางรถไฟสายมรณะจึงเริ่มต้นที่สถานีหนองปลาดุกและสิ้นสุดปลายทางที่สถานีบ้านท่าเสาหรือสถานีน้ำตกเท่านั้น

ทางรถไฟสายไทย-พม่า และสะพานข้ามแม่น้ำแคว ที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันที่จังหวัดกาญจนบุรี ได้ทำให้อนุชนรุ่นหลังต้องหวนระลึกถึงเหตุการณ์และสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ อยู่เสมอ นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องบางหน่วยงานก็ได้พยายามส่งเสริมให้เกิดการระลึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นด้วยการจัดทำสิ่งต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น

เทศบาลเมืองจังหวัดกาญจนบุรี ได้ตั้งชื่อถนนสายต่างๆ จำนวน ๒๒ สาย ในเส้นทางสู่สะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นชื่อชาติต่างๆ จำนวน ๒๒ ชาติ ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงแรงงานชาวต่างชาติที่ถูกกองทัพญี่ปุ่นจับและเกณฑ์มาในการสร้างสะพานแห่งนี้

การรถไฟแห่งประเทศไทยได้จัดให้มีการเดินทางจากสถานีกาญจนบุรีถึงสถานีน้ำตก เป็นประจำทุกวัน และจัดรถไฟขบวนพิเศษน้ำตกเที่ยวสายกรุงเทพฯ-น้ำตก ในวันหยุดราชการ

การรถไฟแห่งประเทศไทยได้จัดให้มีการเดินทางบนเส้นทางสายดังกล่าวจาก สถานีกาญจนบุรีถึงสถานีน้ำตก ระยะทางประมาณ ๘๗ กิโลเมตรเป็นประจำทุกวัน รวมทั้ง จัดรถไฟขบวนพิเศษน้ำตกเที่ยวสายกรุงเทพฯ-น้ำตก ทุกวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดราชการ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการรถไฟแห่งประเทศไทยได้ร่วมกัน จัดงาน “สัปดาห์สะพานข้ามแม่น้ำแคว” ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน เป็นประจำทุกปี

นอกจากจังหวัดกาญจนบุรีจะมีอนุสรณ์สถานสำคัญในลักษณะของสิ่งก่อสร้าง ที่สร้างขึ้นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือ ทางรถไฟสายไทย-พม่า และสะพานข้าม แม่น้ำแคว ดังได้กล่าวมาแล้ว ยังมีสถานที่ที่แสดงผลอันเกิดจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตลอดจนสถานที่ที่เก็บรวบรวมสิ่งต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ หลายแห่ง เพื่อให้ประชาชนโดยทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ตลอดจนญาติมิตรได้เยี่ยมชม เพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้น ดังนี้

สุสานทหารสัมพันธมิตร หรือ สุสานสหประชาชาติ

จากการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า และสะพานข้ามแม่น้ำแคว จนเป็นผลให้ เหลือศึกสัมพันธมิตรซึ่งถูกจับและเกณฑ์มาเป็นแรงงานในการสร้างทางรถไฟและสะพาน ดังกล่าวต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมากนั้น หลังสงครามสงบ รัฐบาลไทยและฝ่ายสัมพันธมิตร ได้ตกลงร่วมกันในวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ เพื่อจัดสร้างสุสานสำหรับเชลย ที่เสียชีวิตจากการสร้างทางรถไฟสายมรณะที่จังหวัดกาญจนบุรี ทั้งนี้ชาวไทยได้อุทิศที่ดิน เพื่อจัดทำเป็นสุสาน ส่วนการสร้างและดูแลรักษาอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การสุสานทหาร ประเทศเครือจักรภพ สุสานทหารสัมพันธมิตร มีจำนวน ๒ แห่ง ดังนี้

๑. สุสานกาญจนบุรี (คอนรัก) ตั้งอยู่ที่บ้านคอนรัก เขตเทศบาลเมืองกาญจนบุรี อยู่บริเวณหลังสถานีรถไฟกาญจนบุรี ห่างจากตัวเมืองออกไปทางเหนือประมาณ ๑ กิโลเมตร มีเนื้อที่ ๑๗ ไร่ เป็นสุสานทหารเชลยศึกที่มีเนื้อที่กว้างขวางสวยงาม มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับหลากหลายชนิด มีการจัดทำแผ่นป้ายทองเหลืองจารึกชื่อ ชื่อสกุล ยศ สังกัด อายุ เชื้อชาติ ศาสนา และคำไว้อาลัย ให้แก่ทหารเชลยศึกที่เสียชีวิตจำนวน ๖,๔๔๒ คน ข้อมูลบนแผ่นป้ายทองเหลืองช่วยบอกให้ทราบว่าทหารเชลยศึกที่เสียชีวิตเหล่านี้มีหลายเชื้อชาติ และล้วนแต่อยู่ในวัยหนุ่มจกรรจกทั้งสิ้น เนื่องจากบางคนจะมีอายุเพียง ๑๘ ปี ๒๐ ปี และ ๓๐ ปี เท่านั้น

ภายในสุสานทหารสัมพันธมิตรทั้งสองแห่งมีการจัดทำแผ่นป้ายเพื่อให้เกียรติแก่ทหารเชลยศึกที่เสียชีวิต

แผ่นป้ายทองเหลืองแต่ละแผ่นจะมีข้อมูลของทหารเชลยศึกที่เสียชีวิตแต่ละคน

๒. สุสานเขาปูน (ช่องไก่) ตั้งอยู่ที่บ้านเขาปูน ตำบลสันช้าง อำเภอมืองาอยู่ห่างจากตัวเมืองออกไปทางแม่น้ำแควน้อย ประมาณ ๒ กิโลเมตร มีเนื้อที่ ๑๑ ไร่ ลักษณะของสุสานจะเหมือนกับสุสานกาญจนบุรี (คอนรัก) กล่าวคือ มีการจัดทำแผ่นป้ายทองเหลือง ซึ่งจารึกชื่อ ชื่อสกุล ยศ สังกัด อายุ เชื้อชาติ ศาสนา และคำไว้อาลัย ให้แก่ทหารเชลยศึกที่เสียชีวิตจำนวน ๑,๗๔๐ คน บรรยายกาศภายในสุสานดูร่มรื่น สวยงาม สุสานแห่งนี้เคยเป็นที่ฝังศพของเชลยศึกสัมพันธมิตร ซึ่งมีทั้งที่พัก โรงพยาบาล และโบสถ์อยู่ในค่าย

ปัจจุบันจะมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศแวะเข้าไปเยี่ยมชมสุสานทั้ง ๒ แห่งอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังมีญาติพี่น้องของเชลยศึกที่เสียชีวิตมาเยี่ยมเยือนสุสานเพื่อคารวะและรำลึกถึงบุคคลอันเป็นที่รักที่จากไป

นอกจากสุสานทหารสัมพันธมิตรทั้ง ๒ แห่งข้างต้นแล้ว ยังมีสุสานอีกหลายแห่งที่เป็นที่ฝังศพของเชลยศึกสงครามและกรรมกร ซึ่งมีลักษณะการฝังศพ

ที่น่าสนใจ ดังเช่น สุสานที่ตำบลปากแพรก อำเภอเมืองฯ อยู่ห่างจากถนนแสงชูโตประมาณ ๒๐๐ เมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๒ ไร่ ที่สุสานแห่งนี้ ทางอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นเพื่อศึกษาทางด้านวิชาการเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๓ พบว่าหลุมศพบางหลุมมีการฝังศพถึง ๓๕ ศพ เนื่องจากพบโครงกระดูกจำนวน ๓๕ โครงใน ๑ หลุม ลักษณะของหลุมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความยาวประมาณ ๒-๒.๕๐ เมตร ส่วนความกว้างไม่แน่นอน สภาพของโครงกระดูกแต่ละโครงจะถูกฝังทับถมซ้อนกัน โดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือ ๒๔ โครง และหันศีรษะไปทางทิศใต้ ๑๑ โครง การฝังศพจะมีการฝัง ๒ คราว ในหลุมเดียวกัน กล่าวคือเมื่อโยนศพกลุ่มหนึ่งทิ้งลงไปในหลุมแล้ว จะมีการถมดินกลบครั้งหนึ่งก่อนที่จะมีการฝังอีกกลุ่มหนึ่งลงไป ทั้งนี้ความหนาของชั้นดินที่กลบจะประมาณ ๓๐ เซนติเมตรเท่านั้น นอกจากโครงกระดูกจำนวน ๓๕ โครงแล้ว ภายในหลุมยังพบสิ่งของอื่นๆ ของผู้ตายอีกด้วย เช่น ขามสังกะสี กระบอกน้ำโลหะ กำไลโลหะ และตะกรุดโลหะ เป็นต้น

นอกจากจะมีการฝังศพเชลยศึกที่เสียชีวิตตามสุสานต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ยังมีศพเชลยศึกอีกจำนวนมากที่กระจัดกระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำแควน้อยตลอดสาย รวมทั้งริมทางรถไฟสายมรณะทั้งสองฝั่ง ซึ่งไม่สามารถจะทราบถึงแหล่งที่ฝังได้

อนุสาวรีย์ไทยานุสรณ์

อนุสาวรีย์ไทยานุสรณ์ ตั้งอยู่ที่บ้านท่ามะขาม ห่างจากสะพานข้ามแม่น้ำแควไปทางทิศใต้ประมาณ ๑๐๐ เมตร อนุสาวรีย์แห่งนี้กองทัพญี่ปุ่นได้สร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงเชลยศึกและกรรมกรที่เสียชีวิตในระหว่างการสร้างทางรถไฟและสะพานข้ามแม่น้ำแคว กระทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ที่มุมทั้งสี่ของอนุสาวรีย์ จะมีคำจารึกไว้อาลัยมุนละ ๒ ภาษา รวม ๘ ภาษา ได้แก่ ภาษาอินเดีย พม่า มลายู จีน ฮอลันดา อังกฤษ ไทย และญี่ปุ่น ในเดือนมีนาคมของทุกปี สมาคมชาวญี่ปุ่นในประเทศไทยจะมาร่วมอุทิศส่วนกุศลให้แก่ดวงวิญญาณที่ล่วงลับไป

พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก

พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึกตั้งอยู่ในวัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดใต้) ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี อยู่ห่างจากถนนแสงชูโตประมาณ ๓๐๐ เมตร พระเทพปัญญาสุธี เจ้าอาวาสวัดไชยชุมพลชนะสงคราม และเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี เป็นผู้ดำเนินการสร้าง ทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ การบริหารจัดการอยู่ภายใต้การดูแลของวัดไชยชุมพลชนะสงคราม

พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก มีชื่อภาษาอังกฤษว่า THE JEATH WAR MUSEUM ต่อมาเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวต่างประเทศว่า WAR MUSEUM หรือพิพิธภัณฑ์สงคราม มูลเหตุที่ตั้งชื่อพิพิธภัณฑ์ว่า “พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก” นั้น ก็เนื่องจากพิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นที่เก็บรวบรวมเอกสาร หลักฐานภาพเขียน ภาพถ่าย คลอดจนเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่เกี่ยวกับเหตุการณ์สร้างทางรถไฟสายมรณะในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ สำหรับคำว่า JEATH ซึ่งเป็นชื่อภาษาอังกฤษของพิพิธภัณฑ์นั้น ตัวอักษร J ย่อมาจาก Japan ซึ่งหมายถึง ญี่ปุ่น ในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมเชลยศึกในการสร้างทางรถไฟ ตัวอักษร E ย่อมาจาก England หมายถึง อังกฤษ ตัวอักษร A ย่อมาจาก Australia และ America ซึ่งหมายถึง ออสเตรเลีย และอเมริกา อักษร T ย่อมาจาก Thailand หมายถึง ไทย ในฐานะเจ้าของประเทศ และ H ย่อมาจาก Holland หมายถึง ประเทศฮอลแลนด์ (ปัจจุบันคือประเทศเนเธอร์แลนด์) ชื่อประเทศอังกฤษ ออสเตรเลีย อเมริกา และฮอลแลนด์ ที่ปรากฏอยู่ในชื่อภาษาอังกฤษของพิพิธภัณฑ์นั้น หมายถึง เชื้อชาติหรือประเทศของเชลยศึกที่ถูกเกณฑ์มาสร้างทางรถไฟ

อาคารจำลองที่พักเชลยศึก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก

ภายในพิพิธภัณฑ์จะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง จะเป็นอาคารจำลองที่พักเชลยศึกในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ตัวอาคารใช้ไม้ไผ่ทั้งหมด หลังคามุงจาก ฝาขัดแตะด้วยไม้รวก ด้านในยกพื้นขึ้นฝาปูด้วยฟากไม้ไผ่ ซึ่งใช้เป็นพื้นนอนของเชลย ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่จัดแสดงภาพถ่าย และภาพเขียน เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของเชลยศึกในขณะสร้างทางรถไฟ ส่วนที่สาม จัดแสดงเครื่องใช้ไม้สอยของเชลยศึกที่นำมาแลกอาหารและผลไม้กับคนไทยในยามขาดแคลนอาหาร เครื่องใช้ไม้สอยเหล่านี้ผู้มี

โครงกระดูกของเชลยศึก ซึ่งจัดแสดงภายในหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงคราม

อาวุธประจำตัวของนายทหารญี่ปุ่น จัดแสดงภายในหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์

จิตศรัทธาได้นำมามอบให้แก่ทางวัดเพื่อให้อนุรักษ์ไว้ นอกจากเครื่องใช้ต่างๆ แล้ว ในพิพิธภัณฑ์ส่วนนี้ยังจัดแสดงอาวุธปืน ระเบิด และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น หมวก รองเท้า ซ้อนส้อม มีด ฯลฯ

พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เปิดให้เข้าชมทุกวัน ตั้งแต่เวลา ๐๘.๓๐-๑๖.๓๐ น. โดยเก็บค่าเข้าชมสำหรับคนไทย คนละ ๕ บาท และชาวต่างประเทศ คนละ ๒๐ บาท รายได้ที่ได้จากการเข้าชม ทางวัดได้นำไปใช้ในการกิจการต่างๆ ของวัด

หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงคราม

หอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงคราม ตั้งอยู่ใกล้เชิงสะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นสถานที่เก็บรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้แก่ อาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ โครงกระดูกของเชลยศึก ตลอดจนภาพถ่ายเหตุการณ์ในสมัยดังกล่าว อาคารแห่งนี้ เป็นของเอกชน เปิดให้เข้าชมทุกวันตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐-๑๘.๓๐ น. อัตราค่าเข้าชมสำหรับคนไทย คนละ ๒๐ บาท และชาวต่างประเทศ คนละ ๓๐ บาท

วัตถุประสงค์ของการสร้างหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามขึ้นนั้น นางบุญเยี่ยม จันทศิริ ผู้ก่อตั้งและเจ้าของอาคารแห่งนี้ให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการอนุรักษ์สถานที่* และหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ให้คงไว้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางการศึกษาสำหรับผู้สนใจทั่วไป นอกจากนั้นยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด กาญจนบุรีอีกด้วย

*บริเวณที่สร้างหอศิลป์และพิพิธภัณฑ์สงครามนี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เคยเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ในการกักขังของกองทัพญี่ปุ่นเพื่อจะผ่านประเทศไทยไปสู่ประเทศพม่าและอินเดีย และมีผลให้เกิดการสร้างทางรถไฟสายมรณะและสะพานข้ามแม่น้ำแควขึ้น

ทางรถไฟสายมรณะ ทำให้คนรุ่นหลังต้องระลึกถึง
เหตุการณ์ในครั้งนั้นอยู่เสมอ

ผลพวงอันเศร้าสลดที่เกิดจากการสร้างทางรถไฟ
สายมรณะและสะพานข้ามแม่น้ำแคว

สะพานข้ามแม่น้ำแคว ซึ่งมีอดีตอันขมขื่นและทรมานทุกขรรณ

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ส่งผลกระทบไปทั่วโลกและก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของประเทศผู้ทำสงครามอย่างมากมายมหาศาล ในส่วนของประเทศไทย โดยเฉพาะจังหวัดกาญจนบุรีนั้นแม้ว่าจะไม่ได้เข้าไปร่วมทำสงครามโดยตรง แต่ก็ถือว่าได้ร่วมอยู่ในเหตุการณ์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วย นั่นคือร่วมอยู่ในฐานะเจ้าของดินแดนที่ยินยอมให้กองทัพญี่ปุ่นอาศัยเป็นเส้นทางผ่านไปสู่ประเทศพม่าและอินเดีย มีผลทำให้เกิดการสร้างทางรถไฟสายมรณะและสะพานข้ามแม่น้ำแควขึ้น อันเป็นอนุสรณ์สถานสำคัญที่ทำให้คนรุ่นหลังต้องระลึกถึงและจดจำต่อไปอีกนานเท่านาน รวมทั้งมีผลพวงอันเศร้าสลดเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ในครั้งนั้น จนทำให้ต้องมีการสร้างสุสานหลายแห่งในจังหวัดกาญจนบุรีดังได้กล่าวมาแล้ว

แดนมนต์ปลื้มพืชม่าน้ำแคว

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดตั้งอยู่ภาคกลางด้านตะวันตกของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ ๑๓ องศา ๓๐ ลิปดา ถึง ๑๖ องศา ๒๑ ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ ๙๙ องศา ถึง ๑๐๐ องศา ๒๗ ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ครอบคลุมอาณาบริเวณกว้างขวางถึง ๑๙,๔๘๓.๑๔๔ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๑๒,๑๗๖,๔๖๗ ไร่ ซึ่งมากเป็นอันดับ ๓ ของประเทศ รองจากจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับสหภาพพม่า จังหวัดตาก จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดสุพรรณบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดราชบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดนครปฐม
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับสหภาพพม่า

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดกาญจนบุรีเป็นป่าและภูเขา ปกคลุมพื้นที่บริเวณกว้าง ภูเขาส่วนใหญ่เป็นภูเขาหินปูนมียอดแหลม รูปร่างสวยงามแตกต่างกันไป สลับด้วยหลุมยุบ และหุบเขาเป็นแนวยาว บางแห่งเป็นหน้าผาสูงชัน บริเวณภูเขาหินปูนจะมีเส้นทางน้ำไม่ต่อเนื่อง สายน้ำบางแห่งไหลเข้าไปในภูเขา หรือซึมหายลงไปสู่ใต้ดิน ซึ่งเป็นบริเวณหลุมยุบ บริเวณน้ำตกจะมีหินปูนจับบริเวณที่พ่นน้ำเกิดเป็นน้ำตกที่มีลักษณะหลายชั้นลดหลั่นสวยงาม

นอกจากนั้นบริเวณเขาหินปูน ยังเกิดกระบวนการที่หินปูนละลายต่อเนื่องกัน เกิดเป็นถ้ำยาว ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยที่มีลักษณะสวยงามมาก หินงอกนั้นเกิดจากการที่น้ำใต้ดินซึ่งเป็นกรดคาร์บอนิกละลายหินปูนซึ่งเป็นแคลไซต์หรือแคลเซียมคาร์บอเนตเจือปนมา เกิดเป็นแคลเซียมไบคาร์บอเนต ไหลมาตามถ้ำหยดลงมายังพื้นถ้ำ เมื่อน้ำระเหยไปจะเหลือแค่แคลเซียมคาร์บอเนตอย่างเดิม ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นและทับถมกันมากขึ้นจึงมีลักษณะเป็นหินงอกหินย้อยขึ้นมาจากถ้ำ ส่วนหินย้อยเกิดในลักษณะเดียวกับ หินงอก เพียงแต่ต่างกันตรงตำแหน่งที่เกิด กล่าวคือหินย้อยนี้จะก่อตัวกันย้อยลงมาจากเพดานถ้ำ

จากลักษณะทางกายภาพเหล่านี้จึงทำให้กาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยมรดกทางธรรมชาติหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเทือกเขา ป่าไม้ ถ้ำ น้ำตก ถ้ำน้ำ สัตว์ป่า และสินแร่มาฆานิด กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย จนได้รับสมญาจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศว่า “แดนมนต์ขลังริมฝั่งแม่น้ำแคว” ดังจะเสนอลักษณะทางกายภาพซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ดังนี้

ถ้า

เมื่อมีโอกาสไปเยือนกาญจนบุรี สิ่งหนึ่งที่นักท่องเที่ยวไม่ควรพลาดก็คือการไปชมความสวยงามของถ้ำต่างๆ ที่ธรรมชาติได้สรรค์สร้างไว้อย่างวิจิตรพิสดาร ซึ่งมีอยู่มากมายหลายถ้ำด้วยกัน เช่น

ถ้ำมะเดื่อ

ถ้ำมะเดื่อเป็นถ้ำที่มีเนื้อที่กว้างขวาง มีหินงอกหินย้อยสวยงามแตกต่างกันไปในแต่ละคูหา ถ้ำมะเดื่ออยู่ภายในบริเวณวัดถ้ำมะเดื่อ ตำบลบ้านเก่า อำเภอเมืองฯ ห่างจากตัวเมืองประมาณ ๔๐ กิโลเมตร ตัวถ้ำอยู่ริมแม่น้ำแควน้อยฝั่งตรงข้ามกับอุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์ โดยอยู่ห่างจากปราสาทเมืองสิงห์ประมาณ ๑ กิโลเมตร ทางวัดได้ติดตั้งไฟฟ้าไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมกับความงามของตัวถ้ำอย่างเต็มที่

ถ้ำมังกรทอง

ถ้ำมังกรทองเป็นถ้ำขนาดเล็กอยู่ตอนบนของภูเขา บริเวณเชิงเขาเป็นที่ตั้งของวัดชื่อวัดถ้ำมังกรทอง บันไดทางขึ้นถ้ำมีจำนวน ๔๕ ขั้น รวบบันไดทำเป็นรูปมังกรทองขนาดใหญ่สองตัวทอดตัวยาวเหยียดตั้งแต่ด้านล่างขึ้นไปจนถึงปากถ้ำ ตรงปากถ้ำมีหินใหญ่ทำเป็นหน้สิงโค ถ้ำมังกรทองและวัดถ้ำมังกรทองตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแม่กลองห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๔ กิโลเมตร เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงรู้จักกันแพร่หลายเนื่องจากมีแม่ชีคนหนึ่งประจำอยู่ที่วัดสามารถลอยตัวในน้ำได้เรียกกันว่า “แม่ชีลอยน้ำ”

ถ้ำละว้า

ถ้ำละว้าเป็นถ้ำที่มีความสวยงามมากแห่งหนึ่ง บริเวณปากถ้ำไม่กว้างนัก แต่ภายในถ้ำกว้างขวางใหญ่โตมาก มีลักษณะเป็นห้องๆ แต่ละห้องมีหินงอกหินย้อยสวยงามมีรูปร่างแตกต่างกันไป และมีการตั้งชื่อห้องตามรูปร่างของหินงอกหินย้อยที่ปรากฏ อันเป็นจินตนาการของผู้พบเห็นว่า ห้องทองพระโรง ห้องคนตรี ห้องม่าน เป็นต้น ถ้ำละว้าอยู่บนฝั่งแม่น้ำแควน้อย ห่างจากริมน้ำขึ้นไปบนเขา ๕๐ เมตร ตรงข้ามกับทางรถยนต์ ในเขตอำเภอไทรโยค

ถ้ำดาวดึงส์

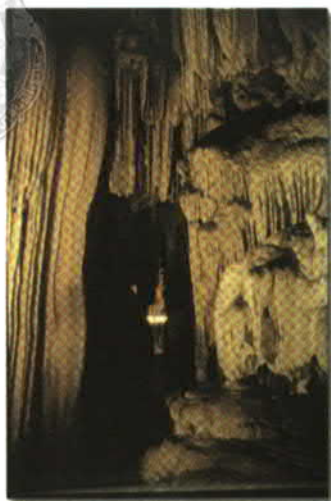
ถ้ำดาวดึงส์เป็นถ้ำที่มีความสวยงามมากอีกแห่งหนึ่ง ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยที่ธรรมชาติได้สรรค์สร้างไว้อย่างวิจิตรพิสดาร มีทั้งที่เหมือนโคมระย้า เหมือนพระปรางค์เหมือนเจดีย์ และเหมือนชายสไบ ภายในถ้ำอากาศโปร่งแถมมีคือนหิน ในการไปเที่ยวชมความงดงามของถ้ำต้องมีตะเกียงและคนนำทาง ถ้ำดาวดึงส์ตั้งอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ห่างจากริมฝั่งน้ำขึ้นไปบนเขาประมาณ ๑ กิโลเมตร ตรงข้ามกับทางรถยนต์ ในเขตอำเภอไทรโยค

บันไดทางขึ้นถ้ำมังกรทอง

ถ้ำตะรุ

ถ้ำควงคัง

ถ้ำสวรรค์วังบาดาล

ผู้พบเห็น จึงเรียกถ้ำนี้ว่า “ถ้ำสวรรค์วังบาดาล” ถ้ำสวรรค์วังบาดาลตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๖๓ กิโลเมตร

ถ้ำกระแซ

ถ้ำกระแซเป็นถ้ำขนาดเล็ก ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ แม้ภายในถ้ำจะไม่มีหินงอกหินย้อยที่สวยงาม แต่เป็นถ้ำที่มีความสำคัญและเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวเพราะตัวถ้ำอยู่ติดกับทางรถไฟสายกาญจนบุรี-น้ำตกไทรโยค ซึ่งเป็นทางรถไฟสายประวัติศาสตร์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือที่รู้จักกันในนามของทางรถไฟสายมรณะ และอยู่ติดกับแม่น้ำแควน้อย เป็นบริเวณที่มีทิวทัศน์งดงามมาก ถ้ำกระแซอยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรี ๕๕ กิโลเมตร

บริเวณปากถ้ำกระแซ

ถ้ำสวรรค์วังบาดาล

ถ้ำสวรรค์วังบาดาล หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ถ้ำวังบาดาล” เป็นถ้ำหินปูนขนาดเล็กแต่มีความลึกมาก ปากถ้ำเป็นช่องเล็กๆ เข้าไปได้ที่ละคน จากการสำรวจพบว่าถ้ำนี้มีทั้งหมด ๗ ชั้น แต่ละชั้นจะมีความลาดชัน และมีชื่อเรียกไปตามจินตนาการของผู้พบเห็น เป็นถ้ำที่มีความสวยงามและมีความสลับซับซ้อนของหินงอกหินย้อย โดยชั้นที่ ๗ ซึ่งเป็นชั้นสุดท้ายจะมีแอ่งน้ำกว้างประมาณ ๑๐ เมตร และมีปลาจำนวนมากอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ามีสีขาวทุกตัว จากความงามภายในถ้ำ ชาวบ้านและ

ถ้ำไทรทอง

ถ้ำไทรทอง หรือ ถ้ำคาหม่อง เป็นถ้ำที่มีหินงอกหินย้อยสวยงาม มีความกว้างของปากถ้ำประมาณ ๒๐ เมตร ความยาวตลอดถ้ำประมาณ ๑๐๐ เมตร และมีอากาศถ่ายเท เพราะคอนปลายถ้ำมีช่องเปิดสู่ด้านบนของภูเขา ถ้ำไทรทองตั้งอยู่ที่บ้านไทรทอง ตำบลลุ่มสุ่ม ห่างจากตัวอำเภอไทรโยคประมาณ ๔ กิโลเมตร

ถ้ำแก้วสวรรค์บันดาล

ถ้ำแก้วสวรรค์บันดาลเป็นถ้ำที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก เนื่องจากเป็นถ้ำที่อยู่ในภูเขาทั้งลูก ภายในถ้ำยังแบ่งเรียกเป็นถ้ำต่างๆ อีก ๔ ถ้ำ ได้แก่ ถ้ำวังบาดาล ถ้ำมรกต ถ้ำแก้ว และถ้ำสวรรค์บันดาล แต่ละถ้ำมีความสลับซับซ้อน สามารถเดินเชื่อมทะลุถึงกันได้หมดทุกถ้ำ ภายในถ้ำมีหินย้อยรูปร่างต่างๆ งดงามมาก เมื่อกระทบกับแสงไฟจะสะท้อนแสง ทำให้ดูแวววาวคล้ายกับถูกโรยไว้ด้วยกากเพชร นักท่องเที่ยวที่จะเข้าไปเที่ยวชมความงามของถ้ำ ควรแต่งกายด้วยชุดที่รัดกุม สวมรองเท้าที่เหมาะสม และต้องใช้ความระมัดระวังมากเป็นพิเศษ เพราะบางถ้ำมีโขดหินที่สูงชัน บางถ้ำต้องใช้วิธีคลานและมุดไปตามซอกของช่องหิน บางถ้ำมีระดับน้ำสูงประมาณหัวเข่า หากนักท่องเที่ยวต้องการจะเที่ยวชมให้ครบหมดทุกถ้ำ จะต้องใช้เวลาไม่น้อยกว่า ๖ ชั่วโมงขึ้นไป ถ้ำแก้วสวรรค์บันดาลตั้งอยู่ในเขตอำเภอสังขละบุรี ห่างจากลานพระเจดีย์สามองค์ประมาณ ๑ กิโลเมตร

ถ้ำพระธาตุ

ถ้ำพระธาตุเป็นถ้ำขนาดใหญ่ พื้นถ้ำเรียบมีความยาวประมาณ ๒๐๐ เมตร ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสวยงามวิจิตรพิสดาร หินส่วนใหญ่จะโปร่งแสง มีหินทรายรูปพระธาตุหรือรูปนกอินทรีหุบปีกตั้งอยู่กลางถ้ำ นอกจากนี้ภายในถ้ำยังมีหินเสาเอ็กและเสาโทอยู่ด้วย ถ้ำพระธาตุตั้งอยู่ในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ ห่างจากน้ำตกเอราวัณประมาณ ๔ กิโลเมตร และห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติเอราวัณประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ถ้ำธารลอดน้อย

ถ้ำธารลอดน้อยตั้งอยู่ในบริเวณอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ (ถ้ำธารลอด) ในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ เป็นถ้ำที่ทะลุภูเขา นักท่องเที่ยวสามารถเดินลอดถ้ำไปอีกด้านหนึ่งของภูเขาได้ มีถ้ำธารชื่อถ้ำกระพริยไหลผ่านทะลุถ้ำ ซึ่งชาวอำเภอหนองปรือได้ใช้ประโยชน์จากถ้ำธารนี้ ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยสวยงามมาก ในฤดูฝนที่มีฝนตกหนักๆ นักท่องเที่ยวจะไม่สามารถเข้าไปในถ้ำได้ เนื่องจากมีน้ำไหลเต็มถ้ำ

ถ้ำธารลอดใหญ่

ถ้ำธารลอดใหญ่เป็นถ้ำที่ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกับถ้ำธารลอดน้อย ผู้เดินทางไปเที่ยวต้องเดินทะลุจากถ้ำธารลอดน้อยสวนทางน้ำขึ้นไปตามถ้ำอีก ๕.๕ กิโลเมตรจึงจะถึงถ้ำนี้ ลักษณะของถ้ำคล้ายกันกับถ้ำธารลอดน้อย คือเป็นถ้ำที่ทะลุภูเขาและมีน้ำไหลผ่าน แต่ตัวถ้ำใหญ่โตและสวยงามกว่าถ้ำธารลอดน้อย น้ำจากลำห้วยใหญ่น้อยทั้งหลายจะไหลมารวมกันที่ถ้ำแห่งนี้ กลายเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลมายังถ้ำธารลอดน้อย

น้ำตก

นอกจากกาญจนบุรีจะมีความงดงามของถ้ำต่างๆ ให้ชื่นชมแล้ว ยังมีน้ำตกที่สวยงาม ซึ่งล้วนแล้วแต่สร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือนอีกมากมาย เช่น

น้ำตกไพรโยก

น้ำตกไพรโยก ซึ่งนิยมเรียกกันว่า “น้ำตกไพรโยกใหญ่” เพื่อให้แตกต่างชัดเจนยิ่งขึ้นกับน้ำตกอีกแห่งหนึ่งคือ “น้ำตกไพรโยกน้อย” นั้น มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “น้ำตกเขาโจน” เพราะเป็นน้ำตกที่ไหลตกลงมาจากหน้าผาสูงแค่ม้าแควน้อย น้ำตกไพรโยกมีน้ำตลอดปี โดยเฉพาะในฤดูฝนน้ำจะแรงมาก ต้นน้ำตกเกิดจากลำธารบนสวนสักไพรโยกของกรมป่าไม้ น้ำตกไพรโยกตั้งอยู่ในบริเวณที่ทำกรอุทยานแห่งชาติไพรโยก

น้ำตกไพรโยก

น้ำตกไตรโยคน้อย

น้ำตกไตรโยคน้อย หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “น้ำตกเขาพัง” เป็นน้ำตกที่สวยงามแห่งหนึ่งในกาญจนบุรี ในฤดูฝนจะมีน้ำตกลงมาตามหน้าผาสวยงามมาก ส่วนในฤดูแล้งแม้จะไม่ค่อยมีน้ำ แต่ในบริเวณน้ำตก ยังคงสภาพธรรมชาติที่สวยงามร่มรื่น น้ำตกไตรโยคน้อย อยู่ริมถนนสายกาญจนบุรี-ไตรโยค-ทองผาภูมิ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรี ๕๒ กิโลเมตร

น้ำตกไตรโยคน้อย

น้ำตกผาตาด

น้ำตกผาตาด

น้ำตกผาตาดเป็นน้ำตกขนาดใหญ่ที่มีความสวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของกาญจนบุรี อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ เชื่อมกับน้ำพุร้อนหินดาดไปทางทิศตะวันออก

เฉียงเหนือเป็นระยะทาง ๙ กิโลเมตร เกิดจากลำห้วยเล็กๆ บริเวณเทือกเขากระถาง มีต้นตอของลำห้วยของผาภูมิ ไหลรวมเป็นห้วยกุ่มมั่งและไหลบ่ามาเป็นน้ำตกผาตาด บริเวณทางเข้าน้ำตกเป็นป่ามีต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาแน่น น้ำตกผาตาดจะมีน้ำมากในช่วงปลายฤดูฝน สายน้ำที่ตกลงมาจากหน้าผาสูงจะไหลลดหลั่นลงมาตามชั้นหินปูน ประกอบกับบริเวณน้ำตกมีต้นไม้ให้ร่มเงาขึ้นอยู่ทั่วไป จึงก่อให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง

น้ำตกคลิตี้

น้ำตกคลิตี้

น้ำตกคลิตี้เป็นน้ำตกที่ยังคงความเป็นธรรมชาติอย่างสมบูรณ์อีกแห่งหนึ่ง มีต้นน้ำอยู่บนยอดเขาตึกะ ใกล้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร การเดินทางไปยังน้ำตกคลิตี้ยังไม่ค่อยสะดวกนัก ถ้าไปน้ำตกคลิตี้บนต้องใช้เวลาเดินทางประมาณ ๒ วันจากบ้านกระเหรี่ยงคลิตี้ และจะต้องมีลูกหาบและคนนำทาง ส่วนน้ำตกคลิตี้ล่างอยู่เหนือทะเลสาบแควใหญ่บริเวณลำเขาเงา ใช้เวลาเดินทางทางเรือจากท่าเรือท่ากระดาน หรือท่าหม่องกระแทะ ประมาณ ๒ ชั่วโมงครึ่ง น้ำตกคลิตี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสังขละบุรี

น้ำตกเกริงกระเวีย

น้ำตกเกริงกระเวียเป็นน้ำตกขนาดเล็กที่มีชั้นเตี้ย ๆ บริเวณน้ำตกจะมีต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น กระแสน้ำจะไหลมาตามชั้นหินปูนที่ลดหลั่นกันแล้วแผ่กระจายเป็นพื้นที่กว้าง มีน้ำมากในช่วงปลายฤดูฝน น้ำตกเกริงกระเวียตั้งอยู่ริมถนนสายทองผาภูมิ-สังขละบุรี ห่างจากอำเภอทองผาภูมิไปประมาณ ๓๒ กิโลเมตร นักท่องเที่ยวสามารถแวะชมความงามและทัศนียภาพของน้ำตกได้โดยสะดวก

น้ำตกเกริงกระเวีย

น้ำตกไคช่องด่อง

น้ำตกไคช่องด่องเป็นน้ำตกขนาดเล็ก อยู่ถัดจากน้ำตกเกริงกระเวียไปตามเส้นทางทองผาภูมิ-สังขละบุรี อีกประมาณ ๒ กิโลเมตร การเดินทางเข้าไปยังน้ำตกค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะในหน้าฝน แต่ความสวยงามของน้ำตกและทัศนียภาพรอบบริเวณก็มีความสวยงามดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนอยู่มิได้ขาด

น้ำตกผาสวรรค์

น้ำตกผาสวรรค์เป็นน้ำตกหลายชั้นที่มีความสวยงามมากอีกแห่งหนึ่ง เพิ่งเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. ๒๕๔๓ ทางเข้ายังไม่ค่อยดีนัก โดยเฉพาะหน้าฝนถนนจะลื่น ต้องใช้ความระมัดระวังในการขับขึ้นพาหนะ น้ำตกผาสวรรค์ตั้งอยู่ในตำบลหินลาด อำเภอทองผาภูมิ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๑๕๐ กิโลเมตร

น้ำตกเอราวัณ

น้ำตกเอราวัณเป็นน้ำตกขนาดใหญ่ มีต้นกำเนิดมาจากห้วยม่องไล่และห้วยอมตะลา ทั้งหมดมีความยาวประมาณ ๑,๕๐๐ เมตร แบ่งออกเป็นชั้นๆ จำนวน ๗ ชั้นด้วยกัน แต่ละชั้นมีลักษณะเป็นแอ่งน้ำสามารถเล่นน้ำได้และมีความร่มรื่นสวยงามด้วยแมกไม้ทั้งใหญ่น้อยนานาพันธุ์ มีทั้งเถาวัลย์พันเกี่ยวทอดตัวไปบนต้นไม้ใหญ่ มีกล้วยไม้ป่าหลากสีสลับบนคาบไม้ เหตุที่มีชื่อน้ำตกเอราวัณก็เนื่องมาจากในชั้นที่เจ็ดซึ่งเป็นชั้นบนสุด เมื่อน้ำตกไหลบ่าลงมาจะมีลักษณะคล้ายหัวช้างเอราวัณ น้ำตกนี้ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแควใหญ่ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๖๕ กิโลเมตร

น้ำตกเหวราวีณ

น้ำตกห้วยแม่ขมิ้น

น้ำตกห้วยแม่ขมิ้นเป็นน้ำตกที่สวยงามมากแห่งหนึ่งในประเทศไทย เกิดจากลำห้วยแม่ขมิ้นที่มีน้ำไหลตลอดปีจนเกิดเป็นน้ำตกที่สวยงามถึง ๗ ชั้น แต่ละชั้นมีความสูงและความงดงามแตกต่างกันไป มีชื่อเรียกอย่างไพเราะว่า คงว่อน ม่านขมิ้น วังหน้าผา จัตุรแก้ว ไหลจนหลง คงผิเสื่อ และร่มเกล้า ทิวบริเวณน้ำตกจะร่มรื่นไปด้วยพันธุ์ไม้ป่านานาชนิด ช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ น้ำตกห้วยแม่ขมิ้นตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบเขื่อนศรีนครินทร์ ห่างจากเขื่อนศรีนครินทร์ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

น้ำตกห้วยแม่ขมิ้น

น้ำตกกระเต็งเจ็ง

น้ำตกกระเต็งเจ็งเป็นน้ำตกที่สูงถึง ๓๖ ชั้น ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาแหลม อำเภอสงขลาบุรี การไปชมความสวยงามของน้ำตกแห่งนี้ หลังจากที่นั่งท่องเที่ยวได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินกับการปีนป่ายผ่านสายน้ำนับจากชั้นแรกขึ้นไปจนถึงชั้นบนสุดแล้ว ค่อยจากถ้ำอาจเลือกเส้นทางใหม่ เปลี่ยนจากการสัมผัสความเย็นฉ่ำของสายน้ำ มาเป็นการสัมผัสความสดชื่นของอากาศในป่าดงดิบ ซึ่งระหว่างทางจะผ่านดงเฟิร์นที่กว้างใหญ่ตระการตา ผ่านป่าไร่กำไฟ ลั่นจี่ป่า มะไฟป่า และต้นไม้ยักษ์ที่มีขนาดใหญ่ถึง ๑๓ คนโอบ ตลอดทางเดินจะได้ยินเสียงน้ำตกกระทบโขดหินดังก้องป่า จัดเป็นเส้นทางเดินป่าที่สวยงามชวนตื่นตาตื่นใจเป็นอย่างยิ่ง

น้ำตกทุ่งนางครวญ

น้ำตกทุ่งนางครวญเป็นน้ำตกหินปูนขนาดใหญ่ มีทั้งสิ้น ๗ ชั้น แต่ละชั้นมีลักษณะเป็นหน้าผาขนาดสูงใหญ่ บางชั้นสูงกว่า ๕๐ เมตร เป็นน้ำตกที่ยังคงความเป็นธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมไปทั่วบริเวณ และมีน้ำไหลตลอดทั้งปี น้ำตกทุ่งนางครวญอยู่ที่หมู่บ้านทุ่งนางครวญ ตำบลชะแล อำเภอลงขันบุรี อยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรี ประมาณ ๑๙๐ กิโลเมตร

น้ำตกธารเงิน น้ำตกธารทอง

น้ำตกธารเงินเป็นน้ำตกขนาดเล็กขย่มลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ ถึง ๗ ชั้น อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ ใช้เวลาเดินทางจากที่ทำการอุทยานถึงชั้นแรกของน้ำตกนี้ประมาณ ๓๕ นาที ส่วนน้ำตกธารทองเป็นน้ำตกขนาดใหญ่มี ๑๕ ชั้น ใช้เวลาเดินทางจากที่ทำการอุทยานถึงชั้นแรกของน้ำตกประมาณ ๒๕ นาที

น้ำตกไทรศรีนธ์

น้ำตกไทรศรีนธ์ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกัน การไปชมน้ำตกนั้นจะใช้เส้นทางเดียวกับการไปถ้ำธารลอดน้อย น้ำตกไทรศรีนธ์อยู่ห่างจากถ้ำธารลอดน้อยประมาณ ๑.๕ กิโลเมตร

น้ำพุร้อน

นอกจากจะมีน้ำตกที่สวยงามมากมายแล้ว กาญจนบุรียังมีน้ำพุร้อนอีกด้วย ได้แก่

น้ำพุร้อนหินดาด

น้ำพุร้อนหินดาด เดิมเรียกว่า น้ำพุร้อนกุยมั่ง เป็นน้ำพุร้อนตามธรรมชาติที่พุ่งออกมาจากเนินอ่อนๆ กว้างพอประมาณ น้ำพุร้อนแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยทหารญี่ปุ่นคุมเขตลพบุรีสร้างทางรถไฟสายมรณะ บริเวณด้านหน้าของน้ำพุร้อนทหารญี่ปุ่นได้สร้างบ่อซีเมนต์ไว้สำหรับใช้อาบ ซึ่งช่วยให้ผู้มาชมสามารถอาบน้ำและแช่น้ำอุ่นได้โดยสะดวก เชื่อกันว่าน้ำแร่จากบ่อน้ำร้อนแห่งนี้มีสรรพคุณในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้หลายอย่าง เช่น โรคเหน็บชา โรคไขข้ออักเสบ จึงมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปชมและอาบน้ำแร่กันเป็นจำนวนมาก น้ำพุร้อนหินดาดอยู่ในเขตอำเภอทองผาภูมิ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๑๓๕ กิโลเมตร

บริเวณบ่อน้ำพุร้อนหินดาด

แม่น้ำ

หากกล่าวถึงน้ำตก โดยไม่ได้กล่าวถึงลำน้ำในกาญจนบุรีด้วย ก็ดูเหมือนว่าการกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติที่ทำให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวยังไม่สมบูรณ์นัก เนื่องจากกาญจนบุรีมีแม่น้ำที่สำคัญถึง ๔ สาย คือ แม่น้ำแควใหญ่ แม่น้ำแควน้อย แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำลำตะเพิน ประกอบกับสองฟากฝั่งแม่น้ำมีทัศนียภาพที่งดงาม จึงทำให้นักท่องเที่ยวนิยมการล่องเรือหรือล่องแพไปตามลำน้ำ โดยเฉพาะแม่น้ำแควใหญ่ และแม่น้ำแควน้อย

แม่น้ำแควใหญ่

แม่น้ำแควใหญ่เป็นแม่น้ำที่มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาถนนธงชัยในเขตอำเภออุ้มผาง จังหวัดตากต่อจังหวัดกาญจนบุรี ไหลไปรวมกับแม่น้ำแควน้อย ที่ตำบลปากแพรก เป็นแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำแควใหญ่นี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แม่น้ำศรีสวัสดิ์ มีความยาวประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร นักท่องเที่ยวนิยมล่องเรือหรือล่องแพเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และชมความสวยงามของทัศนียภาพสองฟากฝั่งแม่น้ำ

แม่น้ำแควน้อย

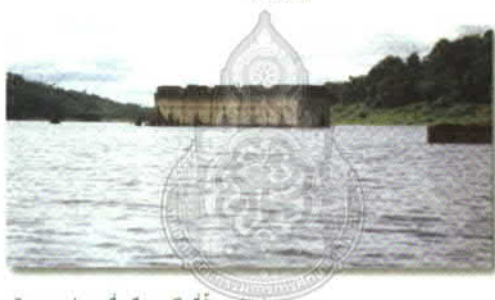
แม่น้ำแควน้อย เป็นแม่น้ำที่เกิดจากลำน้ำสามสาย คือ ลำน้ำของกาเลีย ลำน้ำบิคลี และลำน้ำรันตี ไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำแควน้อยในเขตอำเภอสังขละบุรี ซึ่งเรียกบริเวณดังกล่าวว่า สามประสบ หรือ สามสบ และไม่ไกลจากที่ลำน้ำสามสายมาบรรจบกันเท่าใดนัก มีสะพานไม้ที่ยาวที่สุดในประเทศไทย ซึ่งเรียกขานกันว่า สะพานมอญ เพราะสร้างให้ประชาชนที่อยู่ระหว่างตัวอำเภอสังขละบุรีกับหมู่บ้านชาวมอญได้อาศัยสะพานดังกล่าวเดินข้ามแม่น้ำแควน้อยไปมาหาสู่กัน แม่น้ำแควน้อยเป็นแม่น้ำที่สวยงาม เพราะไหลผ่านภูมิประเทศอันงดงาม มีน้ำตก น้ำพุ และเกาะแก่ง จึงเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวในการล่องเรือหรือล่องแพเพื่อพักผ่อนหย่อนใจและชมความสวยงามของทัศนียภาพสองฟากฝั่งแม่น้ำเช่นเดียวกัน

ลำน้ำของกาเดี๋ย

ลำน้ำบักสี

บริเวณสามประสบซึ่งอดีตเคยเป็นที่ตั้งของวัดเก่า

ลำน้ำวินพี

สะพานมอญ

เขื่อน

จากการที่กาญจนบุรีมีภูมิประเทศที่ประกอบไปด้วย ภูเขา หุบเขา ป่าไม้ ห้วย ลำธาร และแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จึงทำให้กาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่มีแม่น้ำใหญ่ๆ หลายสายเหมาะแก่การสร้างเขื่อนเป็นอย่างยิ่ง เขื่อนที่สร้างมีทั้งเขื่อนอเนกประสงค์และเขื่อนที่ใช้ประโยชน์ด้านชลประทาน ซึ่งนอกจากประโยชน์ข้างต้นแล้ว ผลพลอยได้จากเขื่อนเหล่านี้ก็คือ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ ในจังหวัดกาญจนบุรีมีเขื่อนมากถึง ๔ เขื่อนด้วยกัน ดังนี้

เขื่อนศรีนครินทร์

ทะเลสาบเหนือเขื่อนศรีนครินทร์

เขื่อนศรีนครินทร์

เขื่อนศรีนครินทร์เป็นเขื่อนอเนกประสงค์ที่อำนวยการประโยชน์ทั้งในด้านการชลประทาน การลดอุทกภัยในลุ่มน้ำแม่กลอง การผลิตกระแสไฟฟ้า และการประมงเหนือเขื่อนเป็นทะเลสาบกว้างใหญ่ และมีทิวทัศน์ที่สวยงาม เหมาะสำหรับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ นอกจากนี้บริเวณเขื่อนยังมี สวนเวลารำลึก ที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติและรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในวโรกาสที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเจริญพระชนมายุครบ ๔๐ พรรษา สวนเวลารำลึกเป็นลานกว้างในพื้นที่ ๓๐ ไร่ ของเขื่อนศรีนครินทร์ มีประติมากรรมบอกเวลา ลักษณะเป็นนาฬิกาแดด และลานรอบนาฬิกาแดดเป็นประติมากรรมคอนกรีตเสริมเหล็ก ทางเข้าเป็นบ่อน้ำพุขนาดใหญ่ บนลานโดยรอบมีที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ และชมทิวทัศน์อันสวยงามของเขื่อน เขื่อนศรีนครินทร์เป็นเขื่อนที่กั้นแม่น้ำแควใหญ่อยู่ในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๗๐ กิโลเมตร และห่างจากน้ำตกเอราวัณประมาณ ๔ กิโลเมตร

นาฬิกาแดดในสวนเวราเล็ก

เขื่อนเขาแหลม

เขื่อนเขาแหลมเป็นเขื่อนหินทิ้ง ลาดหน้าด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กสูง ๕๒ เมตร มีความยาวสันเขื่อน ๑,๐๑๔ เมตร สามารถเก็บกักน้ำได้ ๔,๕๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร สร้างกันลำนํ้าแควน้อยที่บ้านเขาแหลม ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ อยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๑๔๗ กิโลเมตร เป็นเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และยังเป็นเขื่อนอเนกประสงค์ที่อำนวยประโยชน์ทั้งในด้านการชลประทาน การผลิตกระแสไฟฟ้า การลดอุทกภัย และการประมง นักท่องเที่ยวที่ไปชมเขื่อนสามารถเช่าเรือหรือแพเที่ยวชมทะเลสาบได้

เขื่อนวชิราลงกรณ์

เขื่อนวชิราลงกรณ์เป็นเขื่อนที่ท่อน้ำขนาดใหญ่ อยู่ในเขตอำเภอดำม่วง ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีไปทางใต้ประมาณ ๑๔ กิโลเมตร มีลักษณะเป็นเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็ก ประโยชน์ของเขื่อนวชิราลงกรณ์ได้มีเฉพาะแก่พื้นที่ในจังหวัดกาญจนบุรีเท่านั้น แต่ได้ครอบคลุมพื้นที่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งมีบริเวณกว้างประมาณ ๓ ล้านไร่ในจังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร บริเวณเหนือเขื่อนมีทัศนียภาพสวยงามมาก เหมาะสำหรับเป็นที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ

ทะเลสาบเขื่อนเขาแหลม

เขื่อนวชิราลงกรณ์

เขื่อนท่าทุ่งนา

เขื่อนท่าทุ่งนา

เขื่อนท่าทุ่งนาเป็นเขื่อนที่สร้างขึ้นสมัยแรกใหญ่ที่บริเวณบ้านท่าทุ่งนา ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมืองฯ อยู่ห่างไปทางท้ายน้ำของเขื่อนศรีนครินทร์ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร การไฟฟ้าฝ่ายผลิตมีหน้าที่ควบคุมดูแล บริเวณเขื่อนแม้จะมีทัศนียภาพที่สวยงามไม่เท่ากับเขื่อนอื่นๆ แต่ก็มีความสวยงามไม่แพ้กัน

เหมือง

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่อุดมไปด้วยทรัพยากรแร่ธาตุ มีทั้งที่ขุดขึ้นมาใช้และส่งออก ได้แก่ ดีบุก วุลแฟรม ฟลูออไรท์ ตะกั่ว พลวง ฟอสเฟต โกลิโอไรท์ แคลไซต์ เป็นต้น รวมทั้งรัตนชาติพวกพลอยสีต่างๆ และนิล แต่รัตนชาติที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีของชาวไทยและชาวต่างประเทศ จนถึงได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางธรรมชาติของกาญจนบุรี คือ พลอยสีน้ำเงิน และนิล โดยเฉพาะนิลพบที่กาญจนบุรีจังหวัดเดียว เหมืองที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเยี่ยมชม ได้แก่

เหมืองพลอย

พลอยโพเลนที่เจียรในแล้ว

ผลิตภัณฑ์ที่นำมาจากนิล

เหมืองปิ๊ดอก

เหมืองปิ๊ดอกอยู่ในตำบลปิ๊ดอก ห่างจากอำเภอทองผาภูมิไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๖๐ กิโลเมตร มีการทำเหมืองแร่ดินบุก วูลแฟรมกันมากบนเทือกเขาตะนาวศรี ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่า ระหว่างทางสามารถแวะชมปิ๊ดอกฮิลล์ สถานที่ปลูกไม้ดอกและไม้ประดับเมืองหนาว

บ่อพลอย

บ่อพลอยอยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีประมาณ ๔๔ กิโลเมตรไปตามเส้นทางกาญจนบุรี-ลาดหญ้า ถึงกิโลเมตรที่ ๑๗ มีทางแยกไปบ่อพลอยอีก ๓๑ กิโลเมตร นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนกาญจนบุรี ถ้ามีโอกาสก็ควรหาเวลาไปชมการทำเหมืองพลอยที่อำเภอนี้ ซึ่งในปัจจุบันการทำเหมืองพลอย มีการใช้เครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ทันสมัย พลอยที่ได้จากการทำเหมืองอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นพลอยโพเลน รong มาเป็นนิล และมีบุษราคัมบ้างเล็กน้อย การไปชมเหมืองพลอยนั้น นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้ทราบถึงขั้นตอนการทำเหมืองพลอยและการเจียรในพลอยแล้ว อาจซื้อหาพลอยสวยๆ คิดไม่ได้คิดมือกลับบ้าน โดยเฉพาะพลอยโพเลนจากแหล่งนี้นับว่าเป็นพลอยที่มีน้ำงามมาก

เพียงสถานที่ท่องเที่ยวบางส่วนข้างต้น ก็คงต้องยอมรับกันแล้วว่ากาญจนบุรีเป็นแดนมนต์ขลังวิมมังแม่น้ำแควจริงๆ ส่วนท่านใดจะเที่ยวชมหรือสัมผัสธรรมชาติแบบใดนั้นก็สุดแท้แต่ความประสงค์ ทั้งนี้ถ้าจอร์จรอยละเอียดยเพิ่มเติมได้ก็การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทั้งในกรุงเทพมหานครและในจังหวัดกาญจนบุรี

กาญจนบุรี : บ่อเกิดวรรณกรรมไทย

วรรณกรรมเป็นงานศิลป์ที่เกิดจากการรังสรรค์ของกวี โดยกวีจะสรรถ้อยคำอันประณีตเพื่อเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสื่อ “สาร” อารมณ์สะเทือนใจ จินตนาการที่กว้างไกลและความคิดอันลึกซึ้งแนบยล ซึ่งถือเป็นคุณค่าหลักของวรรณกรรม วรรณกรรมบางเรื่องก็จะให้คุณค่าในด้านอื่นด้วย เช่น บันทึกพฤติกรรมหรือสะท้อนภาพของสังคม ให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจและการเมืองในยุคหนึ่ง ๆ ด้วย

“กาญจนบุรี : บ่อเกิดวรรณกรรมไทย” เป็นบทความที่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ภาพรวมของวรรณกรรมที่มีต้นกำเนิดหรือสัมพันธ์กับจังหวัดกาญจนบุรี โดยแบ่งประเด็นศึกษาดังนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับจังหวัดกาญจนบุรี รูปแบบการประพันธ์ ประเภทของวรรณกรรมและคุณค่าของวรรณกรรม ที่เกิดจากจังหวัดกาญจนบุรีโดยเลือกศึกษาวรรณกรรมจำนวน ๑๐ เรื่อง เรียงลำดับตามปีที่แต่ง ดังนี้

๑. นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พ.ศ. ๒๓๒๙

๒. นิราศตามเสด็จทัพผ่านน้ำน้อย ของพระยาตรังคภูมิบาล ซึ่งแต่งในคราวตามเสด็จไปรบกับพม่าที่เมืองไทรโยคในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐

๓. เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และกวีในรัชสมัยของพระองค์ พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๙

๔. นิราศพระแท่นดงรัง ของสามเณรกลิ่น พ.ศ. ๒๓๗๖

๕. นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี (หมื่นพรหมสมพัตร) พ.ศ. ๒๓๗๙

๖. นิราศท้าวสุภักดิ์กรภักดิ์ (นาก) พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๖

๗. เสด็จประพาสไทรโยค พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๒๐

๘. ตามเสด็จไทรโยค พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๑

๙. เพลงเขมรไทรโยค พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานวิศราวุธดิวงษ์ พ.ศ. ๒๔๓๑

๑๐. นิราศไทรโยค พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พ.ศ. ๒๔๓๙

ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับจังหวัดกาญจนบุรี

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมมาช้านานอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยอยุธยาตอนต้น ช่วงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒) เพราะแม้แต่ประวัติวรรณคดีไทยก็กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้นร่วมกับกวีในราชสำนักก็ตาม แต่นักวรรณกรรมศึกษาเห็นพ้องกันว่า เสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน เดิมเป็นนิทานพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจริงตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับจังหวัดกาญจนบุรี พบว่ามี ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. กาญจนบุรีเป็นที่เกิดและก่อให้เกิดเหตุการณ์สำคัญของตัวละครสำคัญในวรรณกรรม ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

ขุนไกร บิดาของขุนแผน ตามประวัติกล่าวว่ามิถุนกันเกิดอยู่เนินเขาชนไก่ มีความรู้เรื่องคาถาอาคม เพราะเรียนจากหลวงคานูญ เจ้าอาวาสวัดสัมโหน์หรือวัดส้มใหญ่ตรงวัง หรือวัดใหญ่ตรงวัง ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่ตำบลหนองขาว อำเภอท่าม่วง และขุนแผนก็เคยบวชเณรอยู่ที่วัดนี้ด้วย ขุนไกรได้แต่งงานกับนางทองประศรี ซึ่งมีบ้านอยู่บริเวณ

เขารวมไว้' ไกล้วัดคะไทร ดังความว่า

ขุนไกรพลพาอยู่บ้านพลับ

มีทรัพย์เงินทองของน้อยใหญ่

นางทองประศรีนั้นอยู่วัดคะไทร

ทั้งสองนี้ได้เป็นคู่กัน

ในเหตุการณ์ที่ขุนแผนต้องกลับไปพยาบาลนางลาวทอง จึงฝากเวรไว้แก่ขุนช้าง แต่ขุนช้างกลับทูลสมเด็จพระพันวษาว่าขุนแผนหนีเวร ทำให้สมเด็จพระพันวษาก้าวร้าว จึงให้พรากนางลาวทอง และลงโทษขุนแผนให้เป็นนายด่านคอยตระเวนข่าวพม่าอยู่เมืองกาญจนบุรี ดังความว่า

เหวราขามาคุยไปบัดนี้

ไปพาอีลาวทองมาจากฉวี

อ้ายขุนแผนกูไม่ขอเห็นตัว

มันทำชั่วให้อู่กาญจนบุรี

ให้คุมไพร่ไปเที่ยวตระเวนด่าน

ต่อราชการเกิดศึกในกรุงศรี

จึงจะเกณฑ์มันให้ไปต่อสู้

แต่ราตรีนี้จึงรีบไป

เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับขุนแผนตัวเอกของเรื่องอีกเหตุการณ์หนึ่งก็คือ เมื่อขุนแผนและพลายงามสามารถรบชนะพระเจ้าเชียงใหม่ สมเด็จพระพันวษาพระราชทานความดีความชอบเลื่อนยศตำแหน่งขึ้นเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี มีบรรดาศักดิ์ว่าพระสุรินทราไชย ส่วนพลายงามได้เลื่อนยศตำแหน่งเป็นหัวหมื่นมหาศเล็ก มีชื่อว่า จมื่นไวยวรนาถ ดังความว่า

อ้ายขุนแผนพลายงามมีความชอบ

กูจะตอบแทนมิ่งให้ถึงที่

ขุนแผนให้ไปรั้งกาญจนบุรี

มีเจียดกระบี่เครื่องยศให้คงงาม

ให้เป็นทีพระสุรินทราไชย

มโหฬารยักข์ก็มีสง่า

แล้วครึสั้งคลังให้มิดได้ซ้ำ

เดิมเงินตราสิบห้าซังเป็นรางวัล

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น เสภาเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน**ยังสัมพันธ์กับกาญจนบุรี ในแง่ชื่อโบราณสถานหลายแห่ง ใช้ตามชื่อตัวละครสำคัญในเรื่องนี้ เช่น **วัดขุนแผน** ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณเมืองกาญจนบุรีเก่า **วัดนางพิม** ตั้งอยู่ห่างจากวัดขุนแผนไปทางทิศใต้ประมาณ ๕๐๐ เมตร และ**ตลาดนางทองประศรี** ซึ่งเป็นตลาดที่มารดาของขุนแผนผู้เป็นเจ้าของสร้างไว้หลังจากขุนไกรเสียชีวิตแล้ว ปัจจุบันตลาดนี้ยังมีแต่พื้นดินและหลุ่ยรก เป็นสถานที่ที่พนักงานศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อใช้สำหรับฝึกภาคสนาม

พระปรางค์วัดขุนแผน

เจดีย์วัดนาริน

๒. กาญจนบุรีมีลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการรังสรรค์วรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มีการพรรณนาสถานที่หรือวรรณกรรมนิราศ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า กาญจนบุรีมีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นทิวเขาสูงสลับกับหุบเขาแคบๆ ลักษณะของภูเขาอันมียอดแหลม มีรูปลักษณ์ทั้งงดงาม บางแห่งเป็นหน้าผาชัน มีหินงอก หินย้อย อีกทั้งมีน้ำตกหลายชั้นลดหลั่นกันลงอย่างวิจิตร บางแห่งเป็นเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำ แม่น้ำที่สำคัญและสวยงามมีหลายสาย แต่สายที่เอื้อต่อการรังสรรค์วรรณกรรมมากที่สุดน่าจะได้แก่ แม่น้ำแควน้อย หรือแม่น้ำไทรโยค และแม่น้ำแควใหญ่ หรือแม่น้ำศรีสวัสดิ์ โดยเฉพาะแม่น้ำไทรโยค ซึ่งไหลผ่านภูมิประเทศอันงดงาม มีน้ำตก น้ำพุและเกาะแก่งเป็นช่วงตอนตลอดสาย ความวิจิตรของธรรมชาติดังกล่าวทำให้มีผู้มาเที่ยวชมเพื่อดื่มด่ำกับความงดงามนั้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งกวีผู้ใช้คุณลักษณะด้านอภิปรัชญาทางภาษารังสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาหลายเรื่อง อาทิ โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นนิราศที่ผู้ทรงพระราชนิพนธ์แต่งเป็นทำนองท้าวสุภักดีการภักดี ซึ่งเป็นนางข้าหลวงประจำห้องเครื่อง เป็นผู้แต่งคราวตามเสด็จประพาสเมืองกาญจนบุรี ขณะที่มีการเดินทาง ผู้แต่งได้บันทึกความงดงามของธรรมชาติของเมืองกาญจนบุรี ดังความที่ได้พรรณนากลิ่นหอมของกล้วยไม้ป่า ไว้ว่า

กล้วยไม้ได้ไม้ช้าง	ร้อยา
ส่งกลิ่นระหลบทมา	เฟื่องฟุ้ง
กลกลิ่นขนิษฐนา	วีรคณ ภิรมเอย
หอมระหลอบอมุ้ง	รุ่งเช้ายังหอม

และความตอนอื่นที่เกี่ยวกับกาญจนบุรี ดังนี้

แควใหญ่ใหญ่ยิ่งด้วย	อันใด
ใหญ่เพราะชลธารไหล	หักกว้าง
เจริญเร็วช่วยพาไคล	คลาถ่วง ไปนา
ร่วมฟรืกรัณรำฉง	เวศไว้ไกลนาน
ไปเขวชนไม้บ้าน	กาญจนบุรี
ที่อยู่ทองประศรี	สอบเกล้า
ไม่เห็นสักคนมี	อยู่ที่ นั้นนา
มีแต่ถึงสัคว์เข้า	หยุดยังอาไศรย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสไทโรโยค พ.ศ. ๒๔๓๑

เสด็จประพาสไทโรโยค พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเสด็จพระราชดำเนินเยือนกาญจนบุรีเป็นครั้งที่ ๓ ในพ.ศ. ๒๔๓๐ โดยเรือปิกนิก ซึ่งมีเรือกลไฟโยงจากกรุงเทพฯ ไปคลองบางกอกน้อยเข้าคลองมหาสวัสดิ์ คลองนครชัยศรี คลองเจดีย์บูชา ประทับที่นครปฐมแล้วเสด็จฯ ไปกาญจนบุรีทางสถลมารค ประทับที่พระตำหนักจริง แล้วเสด็จฯ ไปทางชลมารคตามลำน้ำจนถึงไทโรโยค ดังความที่ทรงพรรณนา ความงามของธรรมชาติอย่างเห็นจินตภาพ ดังนี้

...พอเข้าไปอีกหน่อยหนึ่ง เป็นหน้าผาชัน เหมือนกับศิลาพังลงมาน้ำ ที่ข้างล่างมีน้ำเป็นก้อนใหญ่บ้างเล็กบ้าง...มีน้ำพุออกมาเป็นช่องๆ ช่องเดียว ไหลลงมาทางหนึ่งก็มี ลงค้างช่องแถมรวมกันลงน้ำสายเดียวก็มี...พวกเราที่ไปในเรือคึกใจหมด ไม่รู้ว่าจะงามถึงเพียงนี้เลย...

ตามเสด็จไทรโยค พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชนิพนธ์ร้อยกรองบันทึกการเสด็จฯ ประพาสกาญจนบุรี แต่ทรงพระราชนิพนธ์ในนามของผู้หญิงเช่นเดียวกับ โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี

เพลงเขมรไทรโยค พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ เนื้อเพลงนั้นได้บรรยายความวิจิตรของน้ำตกไทรโยคอย่างเห็นจินตภาพ เช่น

น้ำพุพุ่งซ่า

ไหลถ่วงฉาดฉาน

เห็นตระการ

มันไหลจ็อกจ็อกโครมโครม

มันดังจ็อกจ็อก

จ็อกจ็อกโครมโครม

น้ำตกไทรโยค

นิราศไทรโยค พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ได้ทรงนิพนธ์ด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๑๔๔๑ บท เมื่อครั้งเสด็จประพาสน้ำตกไทรโยค เป็นการส่วนพระองค์ ระหว่างวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ถึงวันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ นิราศไทรโยคถือได้ว่าเป็นนิราศคำโคลงที่ยาวที่สุด ในโคลงบทที่ ๑๔๓๙ ระบุชื่อผู้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

สังเวชนิคมย์ลักษณะไฉ่

อนาถองค์

นราธิปประพันธ์พงศ์

ชื่อข้า

วรรณพจนบรรจง

จบนิราศ แล้วรา

อีกไม่นานไม่ช้า

ชื่อทั้งตัวตาย

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ เสด็จประพาสเส้นทางไทรโยค โดยเริ่มจากกรุงเทพฯ ผ่านราชบุรี ไปสุดทางที่เมืองสังขละบุรี ขณะเดินทางได้ทรงบรรยาย ภูมิสถาน ซึ่งได้พบเห็นตลอดการเสด็จประพาสทางเรือ ทรงพรรณนาธรรมชาติอันวิจิตร บนสองฝั่งน้ำ เช่น

จักรวะจันแจ็กแจ็กสัว	เสียงใส
กริ่งหรีงเรไรไพร	เพรียกถ้อย
เสียงท่วงโศรกทรวงไว	ว่องโลด คเล็ดลอย
กลปาวแควรงซ้อ	ซึ่นน้ำใจเพลน

๓. ทิศตะวันตกของกาญจนบุรีมีพรมแดนติดกับประเทศสหภาพพม่า ทำให้เกิดวรรณกรรมด้านประวัติศาสตร์ กาญจนบุรีอยู่ติดกับประเทศพม่าโดยมีเทือกเขา ตะนาวศรีเป็นพรมแดน ในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กาญจนบุรีมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านที่มีช่องทางที่สามารถข้ามไปมาระหว่างชาวไทย พม่า ทวาย มอญ และกะเหรี่ยงได้ โดยมีเส้นทางที่เรียกว่า “ด่าน” ซึ่งมีอยู่ ๒ ด่าน คือ “ด่านพระเจดีย์สามองค์” อยู่ชายแดนอำเภอสังขละบุรี กับ “ด่านถ้องดี” เป็นด่านที่อยู่ชายแดนอำเภอไทรโยค แต่ด่านที่นิยมใช้ในการเดินทัพของพม่าคือ ด่านพระเจดีย์สามองค์ แม้เมื่อไทยจะเข้าตีหงสาวดี ก็ใช้เส้นทางนี้เช่นกัน กาญจนบุรีจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นแดนแห่งประวัติศาสตร์การรบระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งทำให้เกิดวรรณกรรมอย่างน้อย ๒ เรื่องด้วยกัน คือ นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และโคลงนิราศตามเสด็จทัพถ้ำน้ำน้อย เป็นผลงานประพันธ์ของพระยาครุฑภูมิบาล

นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง หรือรู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อเสด็จยกทัพไปรบพม่าที่ตำบลท่าดินแดง จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ ด้วยกระบวนเสด็จพยุหยาตราทางชลมารคจากกรุงเทพฯ ไปถึงไทรโยค แล้วยกทัพบกต่อไปตีค่ายพม่าที่ท่าดินแดงและตำบลสามสบ ดังความว่า

ทัพพม่าอยู่ยังท่าดินแดง
 แฉ่งค่ายรายไว้เป็นถันถี่
 ทั้งเสบียงอาหารสารพันมี
 ดั่งสร้างสรรค่อันทุกประการ

และ

ให้ยกขึ้นตามทางไตรโยคสถาน

ทั้งบกเรือล้วนทหารอาสา

จะสังหารอริราชพาลา

อันสติคืออยู่ยังทำดินแดน

โคลงนิราศตามเสด็จทัพลำน่าน้อย พระยาครึ่งแฉ่งในคราวตามเสด็จไปรบกับพม่า ที่เมืองไตรโยคในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. ๒๓๓๐ ครั้งนั้นเสด็จยাত্রาจากกรุงเทพา โดยกระบวนเรือไปตามลำน้ำแม่กลองเข้าลำน้ำน้อย จนถึงไตรโยค ขึ้นบกที่ท่าตะกั่ว เดินทางไปตามห้วยเขาสูงในทิวบรรทัด ครองเข้าตีเมืองทวาย ดังความว่า

เสร็จศึกสมแล้วได้	แคนเวียง ทวนนา
ชมอนงค์คน	นับร้อย
สารสัถย์ไปเอนเอียง	สายโหนง อ่อนเอช
ได้จะแล่นน้ำอ้อย	อีกเติบ
และ	
เมื่อเมืองไตรโยคไว้	รวม
บ้านป่าคาแฉมเฟือ	แผ่ก่อ
คิดไชยชานะสมร	เสนยู่ แพ้คู่
คือบุเรศหงันห่อ	เจียนเพา

๔. กาถอนบุญมีโบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง ทำให้เกิดวรรณกรรมอันเนื่องมาจากความศรัทธา ในสมัยก่อนที่จะมีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชาในพุทธศาสนิกชนนิยมสร้าง พระแท่น พระบาท พุทธบัลลังก์ ฯลฯ ไว้เคารพสักการะแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะถือว่าจะได้บุญกุศลอันยิ่งใหญ่ พระแท่นคงรังซึ่งเป็นศิลาเม็ดำนานเล่าว่าเป็นที่เสด็จบรรทมปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสันนิษฐานว่าค้นพบในสมัยอยุธยา ปัจจุบันอยู่ ณ วัดพระแท่นดงรัง ตำบลพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี วรรณกรรม ๒ เรื่องที่เกิดจากเหตุที่เกี่ยวเนื่องในพระพุทธศาสนาโดยได้เดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรัง คือ นิราศพระแท่นดงรัง ของสามเณรกลิ่น ซึ่งแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ และ นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี (หมื่นพรหมสมพัตร) แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔

พระแท่นดงรัง

วิหารพระแท่นดงรัง

นิราศพระแท่นดงรัง สามเณรกลั่นซึ่งเป็นกวีสำคัญในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่งนิราศพระแท่นดงรังเป็นกลอนนิราศ ๑๙๓ บท เมื่อ “เดือนสี่ ปีมะเส็งเพ็งอังคาร” ตรงกับปี พ.ศ. ๒๓๗๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรังโดยทางเรือ ออกจากคลองมะหนาค ผ่านคลองบางหลวง คลองด่าน สู่แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลองถึงกาญจนบุรีที่ท่าเรือ แล้วนั่งเกวียนไปยังพระแท่นดงรัง รวมเวลาเดินทาง ๔ วัน ๕ คืน โดยผ่านสถานที่ต่างๆ ๕๗ แห่ง

เนื้อหาในนิราศกล่าวถึงการเดินทางจากที่อยู่ไปพระแท่นดงรัง ตลอดทางได้พรรณาสัตว์ที่พบเห็น ได้แก่ สกพห้อรงถิ่น สกพห้อมีอากาศ พันธุ์ไม้ และชีวิตสัตว์ชนิดต่างๆ บางครั้งก็คร่ำครวญถึงชีวิตลูกกำพร้า และโชคชะตาที่อาภัพของคนสอแตรก เชื่อมโยงกับธรรมชาติด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจตลอดทั้งเรื่อง เช่น

ถึงคลองน้ำอันพวที่ค้าขาย
มีสาธาท่าน้ำสำราญ
ริมชายสวนถั่วมะพร้าวหมู่สีปลูก
กล้วยหักมุกสุกห่มอ้อมแฉว

และ

อันชาตินี้มีกรรมมาจำเกิด
สิ้นตระกูลสูญชาติญาติกา

เห็นเรือรายเรือเรียงเคียงขนาน
พวกชาวบ้านซื้อขายตอนท้ายเรือ
ทะเลายลูกกลาकिनากินเหลื
พริกมะเขือหลายหลากหมากมะพร้าว

ต้องร้างเวคไริฎาคน้อยอาสนา
จะก้มหน้าบวชเวียนไม้เวียนวน

นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี แด่งเมื่อ “บิณฑกนักรออุสกา” ตรงกับปี พ.ศ. ๒๓๙๔ จุดมุ่งหมายเพื่อไปนมัสการพระแท่นดงรัง นายมีแด่งนิราศพระแท่นดงรังขึ้นโดยเนื้อหากล่าวพรรณนาถึงสถานที่และสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นขณะเดินทางไปยังพระแท่นดงรัง และได้คร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักตลอดทั้งเรื่อง นายมีเดินทางผ่านสถานที่ต่างๆ ถึง ๔๔ แห่ง โดยเรือออกจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เข้าคลองบางกอกน้อย ผ่านคลองบางกรวย คลองบางใหญ่ สู่น้ำน่านนครชัยศรี แล้วเดินทางต่อโดยเกวียน ผ่านพระโพน พระประธม หนองโพ สู่พระแท่นดงรัง ใช้เวลาเดินทางรวม ๓ วัน ๒ คืน ดังตัวอย่างข้อความบางตอนว่า

นิราศรักหักใจอลยหวน	
ไปพระแท่นดงรังตั้งแต่กรวย	มิได้ชวนขวัญใจไปด้วยกัน
ด้วยอยู่ห่างต่างบ้านนานนานปะ	เหมือนเลยละลิมนุชสุดกระสันต์
แต่น้ำจิตคิดถึงทุกคืนวัน	จะจากกันทั้งรักพระวิภะวน
และ	
ถึงพระแท่นแสนสนุกทุกซอกซอกหาย	เห็นวังรายใจลิ้มจนลืมหลัง
พวกหญิงชายสัปบุรุษก็หยุดยั้ง	เข้าแอบนั่งพฤษภาวิมวาราม
พอพบคำทักที่จจะอาศัย	บ้างปักไม้และกะแล้วสะหนาม
บ้างกองไฟจุดได้ตะเกียงตาม	สุ่อรามรายเรียงเคียงกันไป

รูปแบบการประพันธ์

จากรรณกรรม ๑๐ เรื่อง แบ่งรูปแบบคำประพันธ์ได้ดังนี้

๑. รูปแบบที่เป็นโคลง ปราภ ๓ เรื่อง คือ โคลงนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าน้อย ซึ่งแต่งด้วยโคลงฉันท์ทั้งหมด ๑๔๘ บท มีทั้งที่เป็นโคลงฉันท์บาทกฤษร และโคลงฉันท์วิริยมาลี เช่น

โคลงฉันท์บาทกฤษร

เสร็จศึกสมแล้วได้	แดนเวียง ทเวนา
ชมอนงค์คน	นับร้อย
สารสัคย์ไปเอนเอียง	ชายโอรุ อ่อนเอ
ได้จะแลกน้ำอ้อย	อีกเดียว

ไปหิงหนโศคสิ้น	สาวสาว น้อยเลข
ถึงท่าจีนเสียงเกรียว	เกริ่นบ้าน
สรวลเสพสุราฉาว	โง่มี
ผิดสำเนียงน้องจ้าน	เจ๊กจน
โคลงคันวิวิธมาลี	

ลดขงมั่งนึ่งเถ่า	โถมสอน สวาสคินา
เมืกเถิดณะใจตรอม	ครวญเศร้า
ใจเอยเมื่อใจวอน	เวียนว่า ฟังๆ
ห้ามเท่าห้ามเฝ้าซ้อน	ขอคสัลย์
เถมิณพลพาพยูห์เด้า	คามผา ไตรกเอย
คั่งทัพหมื่นแสนพัน	เพียบพื้น
คั่งศขคั่งอัสวา	วิวค่าง
อูรคั่งฤาๆพื้น	ไผ่ถึง

โคลงนิราศท้าวสุภิตถาวรภักดี แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๑๒๔ บท เช่น

นางเนืองกะเหวี่ยงทิ้ง	หญิงชาย
บำแบกของถวายเป็น	อยู่ชอง
ไยอวดประการศกาย	ความเทศ เชนา
เมียถูกหลานพี่น้อง	บ่าวข้าหญิงชาย

ในนิราศไทรโยค พระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน ๑,๔๓๙ บท ซึ่งถือได้ว่าเป็นโคลงนิราศที่ยาวที่สุด ตัวอย่าง

หัวขวานลงจับไม้	มองคอก
อ๊อแอ่นแอ่นเสียงจิก	จิดร้อง
ขมิ้นเหลืองอ่อนกรีกกริก	คอยกระ บินเอย
บั้งรอกค็อกค็อกร้อง	ร่ำแสร้งสานกัน

นอกจากนั้นในพระราชนิพนธ์เรื่อง ความเสด็จไทรโยค ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ในนามของผู้หญิงนั้น แม้จะพระราชนิพนธ์เป็นกลอนแปดตั้งแต่คำนำเป็นต้นไป แต่ตอนจบนั้นทรงพระราชนิพนธ์ด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน ๕ บท เพื่อจะทรงบอกว่าพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ในนามของผู้หญิง บอก

จุดมุ่งหมายของการแต่งว่าเพื่อให้สนุกสนาน มิได้แต่งเทียบเคียงกับกวีผู้เชี่ยวชาญแต่อย่างใด
ดังความว่า

ถ่านนาราสสร้าง	ธานี
เจ็ดชื่อชคอิสศรี	แต่งแต้ม
ห่อนหวงเทียบกวี	วุฒิเชี่ยวชาญ
แต่งแต่พอชั่วแถม	เอื้องเข้าชายตรอม

๒. รูปแบบที่เป็นร้อย พบในโคลงนิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย ซึ่งเป็น
ร่ายนำ ๑ บท และแทรกอีก ๒ บท ร่ายดังกล่าวเป็นร้อยฉันท์ ที่จบด้วยบาทที่ ๓ หรือ ๔
ของโคลงฉันท์วิริยบาลี ในร่ายนำนั้นเป็นบทสรรเสริญพระบารมีของพระมหากษัตริย์ ดังนี้

ศรีสิทธิอิศรภาพ บุญอบอาบธารณนิล สกลกิตติธรรมณ ชมชื่น
ต้นกฤษดาการ บานอกหล้าฟ้าหกแห่ง แสงอรวิรุทธรมภัก พลิกอุทัยจิตยสุสม
ชุมเจียเสวีลลิตทิทาน ผ่านพระนครอนภกษัตริย์ คัดรอนรานธุริชาด
ไภยทุกข... หรืออุทธอยเม้นมิ่ง สวรรค์เสย กรุงพระเดื่อง เศษไท่ท้าว ทัวขจร

ในโคลงนิราศท้าวสุภักดีการมกดี พบร่ายนำ ๑ บท ซึ่งเป็นร้อยสุภาพ ตอนจบ
เป็นโคลงสองสุภาพ เป็นบทสรรเสริญพระบารมี และกล้านำถึงการเสด็จประพาสไป
กาญจนบุรีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังความว่า

ศรีวิสุธาสวัสดิ์ พิพัฒน์พลเพิ่ม เริ่มเวียงวังสถลศีลสาร จากสถานราชธานี
โดยพระภูษิตผ่านเกล้า เจ้าจอมภพเสด็จลัด ด้รวกาญจนบุรี ความวิธสถลมารค
จากจวบกลับคืนกรุง ผดุงอุทธยเฮศถา สุนกนิม้างแผ่นฟ้า ฟากโพ้นดุงกัน แดแสง

อนึ่ง รูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยที่เป็นบทนำ หรือแทรกอยู่ในนิราศคำโคลง
นั้นเป็น “ขนบ” ของวรรณกรรมนิราศคำโคลง

๓. รูปแบบที่เป็นกลอน จากการศึกษารูปแบบที่เป็นกลอน ดังนี้

กลอนเพลงยาว มีลักษณะเช่นเดียวกับกลอนสุภาพ แต่มีการร่ำพึงรำพันถึง
ความรัก ขึ้นต้นด้วยวรรครับ คำสุดท้ายของบทจบด้วยคำว่า “เอ๋ย” ปรากฏใน นิราศ
รพม่าที่ท่าดินแดง และ ความเสด็จไทรโยค

ในนิราศรพม่าที่ท่าดินแดง แต่งด้วยรูปแบบของกลอนเพลงยาว ไม่ใช่กลอน
นิราศ เพราะไม่ได้ขึ้นต้นวรรครับว่า นิราศ เหมือนนิราศพระแท่นดงรัง แต่เนื้อหา
เป็นทำนองนิราศ เพราะมีการกล่าวถึงการพราดจากนางที่รัก และมีขนบการพรรณนา

ธรรมชาติ การคร่ำครวญ เช่นเดียวกับวรรณกรรมนิราศทั่วไป เช่น

แสนรักสุทรภิรมย์สมร

ทุกองค์ทรงลักษณะอันสุนทร

สอวราพูนสวาทสวัสดิ์

ประกอบศักดิ์สมบูรณ์จำรูญเนตร

อัคนเรศงามจำเริญศรี

แสนกระสันปิ่นป่วนอุทิศวี

มีมโนเสนห์น้อมถนอมนวล

ตามเสด็จไทรโยค ขึ้นต้นคำนำด้วยวรรครับ โดยบอกจุดมุ่งหมายของการแต่ง และบอกว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่มีบทคร่ำครวญถึงนางที่รัก ดังความว่า

ขอแสดงความคิดประดิษฐสาร

ซึ่งเปลี่ยนแปลงแยกอย่างต่างอาการ

ที่เคยอ่านเคยเห็นเป็นแบบมา

ก็เพราะความขัดข้องจึงต้องเอียง

แต่งเป็นเรื่องเยี่ยงถนัดมันพลิกท่า

ด้วยนิราศเบื้องโบราณท่านรจนา

สอคล้องหาศัพท์เสนาะล้วนเพราะพิริ่ง

และ

จึงจำเป็นเช่นไปไม่หยุดยั้ง

จนกระทั่งจบบทมคธวิดี

ขาดที่เพราะเหมาะหมดทางไม่มี

ด้วยวิธีเรื่องสำหรับจะจับใจ

คือถ้อยคำวิญญานกลอนเสงวาล

อวนสวาทหวันมณีสวัสดิ์ไหว

ทั้งพลัดพรากจากจกนอนหงไทร

พึงพิโรจน์รำครางคร่ำครวญ

กลอนนิราศ มีลักษณะคล้ายกับกลอนเพลงยาว ต่างกันแต่ขึ้นต้นด้วยคำ “นิราศ” ปรากฏใน นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนแรกมี เช่น

นิราศรักหักใจอาลัยหวน

ไปพระแท่นดงรังตั้งแต่ครวญ

มิได้ชวนขวัญใจไปด้วยกัน

กลอนเสภา เป็นกลอนที่มุ่งการขับเล่าเรื่องให้ไพเราะ การใช้คำในแต่ละวรรคอาจไม่เท่ากัน คือใช้ได้ตั้งแต่ ๖ ถึง ๑๐ คำ เพื่อจะได้บรรจุข้อความให้ชัดเจนแก่ผู้ฟัง ปรากฏใน เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เช่น

จะกล่าวถึงเรื่องขุนแผนขุนช้าง

ทั้งนวนสารวันทองผ่องศรี

ศักราชร้อยสี่สิบเจ็ดปี

พ่อแม่เขาเหล่านั้นคนครั้งนั้น

เป็นข้าขอบขัณฑสีมา

สมเด็จพระพันวษานารายณ์

จะว่าเนื่องคามเรื่องนิยายพลัน

ท่านผู้ฟังทั้งนั้นจงเข้าใจ

ขุนไทรพลพ่ายอยู่บ้านพลับ

มีทรัพย์เงินทองของน้อยใหญ่

นางทองประศรีนั้นอยู่วัดตะไกร

ทั้งสองนี้ได้เป็นคู่กัน

กลอนขับร้อง คือกลอนสุภาพ แต่งขึ้นสำหรับใช้ขับร้อง หรือร้องส่งเข้ากับเครื่องดนตรีเป่าพาทย์ มีชื่อและทำนองต่างๆ กัน เช่น ปีนคลั่ง ชมตลาด เชิดนอก เทพทอง ฯลฯ **เขมรไทรโยค** ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงแต่งพรรณนาความงามของน้ำตกไทรโยค ซึ่งมีทั้งภูเขา น้ำ น้ำตก พืชพันธุ์ สัตว์ป่าต่างๆ และมีนกยูง ส่งเสียงร้องอันไพเราะ ทรงพระราชนิพนธ์ด้วยกลอนขับร้อง เช่น

น้ำไหลลงสู่หุบผา	ก็เหลาหลายว่ายมากก็เห็นโฉม
น้อยเอ๋ย	เจ้าไม่เคยเห็น
อินบึกษาซ้องเสียงเพียงประโคน	เมื่อยามเย็นพยับโพยมร้องเรียวกรัง
เสียงนกยูงทอง	มันร้องโคงดัง
หุเร่าฟิง	มันดังกระโถงหัง
มันดังก้อกก้อก	ก้อกก้อกกระโถงหัง

๔. รูปแบบที่เป็นร้อยแก้ว ปรากฏใน **เสด็จประพาสไทรโยค พระราชนิพนธ์** ความเรียงเชิงสารคดีท่องเที่ยว ทรงบันทึกการเสด็จเป็นรายวัน หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า **จดหมายเหตุรายวัน** ซึ่งเป็นการบันทึกสถานที่ต่างๆ ที่เป็นเส้นทางในการเสด็จพระราชดำเนิน รวมทั้งนำข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาประกอบกรบรรยาย อีกทั้งทรงบันทึกสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม เช่น

พระลมมากอยชยันโตทุกแห่ง ที่บ้านป่าละเมาะ มีผู้หญิง ๕ คน เป็นคนแก่ๆ ทั้งนั้น ลงมาขึ้นอยู่ในกลางแม่น้ำ ริมรั้วนี้ที่เรือเราผ่านไป น้ำท่วมเพียงอก มีกระเจาต ทุลหั่วทุกคน เราให้คนไปถามว่ามาทำอะไร บอกว่า อยากรื่นพระเจ้าปราสาททอง แก่แล้วกลัวจะตายเสีย จะไม่ได้เห็นเห็นอีก ของในกระเจาตนั้นถวาย เราให้รับของมา เห็นมีผักและแตงบ้างเล็กน้อย แจกเงินให้ยกขึ้นทุลหั่ว ที่ไครยังไม่ได้ทุลก็เตือนกันให้ทุลหั่วดูเนื้อดีใจมาก

ประเภทของวรรณกรรม

วรรณกรรมทั้ง ๑๐ เรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับจังหวัดกาญจนบุรี หากพิจารณาตามประเภทของวรรณกรรม ซึ่งในที่นี้จะพิจารณาจากลักษณะของเนื้อหา กลวิธีการแต่ง และตัวละคร สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ นิยายคำกลอน นิราศ และจดหมายเหตุรายวัน

๑. นิยายคำกลอน ปรากฏใน **เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน** แม้เรื่องดังกล่าวเป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นวรรณกรรมเพื่อใช้ขับเล่าเรื่องด้วยกลอนเสภา หรือเรียกกันว่า **เสภา**

ขุนช้างขุนแผน ซึ่งเรียกตามลักษณะคำประพันธ์และจุดมุ่งหมายของการแต่ง แต่ลักษณะดังกล่าวไม่ได้ช่วยให้เกิดความเข้าใจแนวเรื่องของเรื่องนี้ เพราะความสำคัญของวรรณกรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับลักษณะคำประพันธ์เพียงอย่างเดียว ดังนั้นเมื่อพิจารณาลักษณะของกลวิธีการแต่งและตัวละคร พบว่า เสภาเรื่อง **ขุนช้างขุนแผน** จัดอยู่ในวรรณกรรมประเภทที่เล่าพฤติกรรมและแสดงความคิดเห็นของผู้อื่น มากกว่ามุ่งแสดงทัศนคติส่วนตัวของผู้แต่ง และมีการเล่าพฤติกรรมเกี่ยวกับความรัก การผจญภัย การรบพุ่ง รักเกียรติยศยิ่งกว่าชีวิต รักความสัตย์และจงรักภักดีต่อมูลนายเคร่งครัด ซึ่งตรงกับวิถีชีวิตของขุนแผน ลักษณะเช่นนี้จะตรงกับ **นิยายคำกลอน (Romance)** ตามที่ ดร.วิทย์ วิศวยานนท์กล่าวไว้ในหนังสือ **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**

๒. **นิราศ** นิราศเป็นวรรณกรรมร้อยกรองประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการปลัดพรางจากถิ่นที่อยู่และคนรัก มีบทพรรณนาอารมณ์แสดงความรักและถวิลหา กวีนำความรู้สึกนั้นมาพรรณนาให้สอดคล้องกับชื่อสถานที่ และเหตุการณ์ที่ผ่านพบ นิราศบางเรื่องโดยเฉพาะสมัยหลังๆ จะลดการคร่ำครวญลง แต่มุ่งบรรยายประสบการณ์มากขึ้น วรรณกรรมที่นำมาศึกษา ๑๐ เรื่อง เป็นวรรณกรรมนิราศถึง ๖ เรื่อง คือ **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** นิราศตามเสด็จที่พหลำน้อย นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนสามเนตรกลั่น และสำนวนนายมี นิราศหัวสัฏฐิการภักดี และนิราศไทรโยค ในการพิจารณานิราศ ๖ เรื่องนี้ จะพิจารณาเฉพาะองค์ประกอบหลักของวรรณกรรมประเภทนิราศ คือ **บทคร่ำครวญ** และ**บทพรรณนาสถานที่** ซึ่งถือว่าเป็น “แก่น” ของวรรณกรรมนิราศ กวีมักคร่ำครวญถึงนางที่รักด้วยอารมณ์โศกเศร้า อันเนื่องมาจากการปลัดพรางจากนาง การคร่ำครวญนั้น กวีมักจะพรรณนาขณะที่เดินทางเมื่อพบเห็นสถานที่หรือสรรพสิ่งอันได้แก่ ต้นไม้ สัตว์ ฯลฯ โดยกลวิธีของการพรรณนาเปรียบเทียบกับเชื่อมโยงรำพึงรำพันถึงนางที่รัก ด้วยการเล่นคำ เช่น

ดูสถานบ้านบ่อนาขวาง
ถึงย่านชื่อเหมือนพี่ชื่อสรวใจ

ให้อางขนางร้อนรมนกลไหม้
มิได้มีลำเอียงเที่ยงธรรม

(นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง)

แก่งไผ่ให้ลู้ม
เพลงพาทย์ศัพท์สำนัง
แจกลีงบุษบันสาร
ครวญซาเข้าให้

ลมพาน
เสนาะไม้
สังคิต
เหินนอน

(นิราศตามเสด็จที่พหลำน้อย)

เห็นไม้โศกเป็นดอกออกกระดะ
ไอ้โศกคันเข้าระคนกับโศกใจ

ถึงวัดหงส์เห็นแต่หงส์สาธกปึก
เหมือนตัวเองเผ่าพงศ์เพียงหงส์ทอง

แควใหญ่ใหญ่ยิ่งด้วย
ใหญ่เพราะชลเขียวไหล
เชิญเร็วช่วยพาไคล
ร่วมพริกแรมร้าง

พลันถึงบ่อนดินมะม่วง
บ่อนที่ขยบ่อนเบียดคน
พี่เงาะเคราะหรัยคล
บ่อนข่านบ่อนกลิ้ง

โศกปะทะสองข้างจะทำใจ
ท่ากระไรโศกเราจะเนา
(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนนายมี)

หงส์สถักก่อนแก้วคูเฝ้าหมอง
ตัวมาต้องเป็นการอาอาย
(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนสามเณรกลั่น)

อันใด
หัดกว้าง
คลาถ่วง ไปนา
เจดีย์ไว้ไกลนาน
(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

หมองกระมล
ทุกทุ่ง
แสนขยบ มะม่วงแม่
ขยบค้ำคันทรวง
(นิราศไพรโยค)

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนสามเณรกลั่นนั้นมีบทพรรณนาสถานที่ สถาปณภูมิประเทศ พรรณนาพฤกษานานาพันธุ์ อีกทั้งสรรพสัตว์ต่างๆ และบางครั้งก็คร่ำครวญถึงชีวิตลูกกำพร้า และโชคชะตาที่อาภัพ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันธรรมชาติ แต่มีลักษณะเด่นตรงที่มีได้กล่าวคร่ำครวญวิลาหิตทางที่รักอย่าง นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนนายมี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสามเณรกลั่นอยู่ในเพศบรรพชิต และยังเขว้าขำในเรื่องความรักก็เป็นได้

๓. จัดหมายเหตุรายวัน เป็นวรรณกรรมในกลุ่มสารคดี (non-fiction) ที่เน้นการให้ข้อมูลความเป็นจริง ประกอบการแสดงข้อคิดเห็นอันประกอบด้วยเหตุผลที่เชื่อถือได้ ในขณะที่เดียวกันก็ให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่าน ด้วยความสามารถในการใช้ภาษาร้อยแก้วที่สละสลวยของผู้แต่ง จากการศึกษาพบว่า **เสด็จประพาสไพรโยค และ ตามเสด็จไพรโยค พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ เรื่อง เสด็จประพาสไพรโยค** เป็นพระราชานิพนธ์ที่พระองค์ทรงบันทึกการเสด็จเป็นรายวัน เนื้อหา

สารให้ทั้งความรู้และความคิด รวมทั้งให้ความบันเทิงด้านภูมิปัญญา เช่น กล่าวถึง
ลำดับเห็น อย่างละเอียดโดยหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาประกอบการบรรยาย เช่น

ครอบครัวเขาชนไก่ออกไปหนอยหนึ่งเป็นลำนำเรียกว่าลำตะเพิน คงนั้น
กองทัพมหาอุปราชาข้ามมาตีเมืองกาญจนบุรี โพรพลงมากนัก ในครั้งนั้นมีโคลง
และคำร่ายในลิลิตตะเลงพ่าย ได้กล่าวถึงคำร่าย เติมน้เมื่อนมหาอุปราชาข้ามพลงว่า
ร้าย

ส่วนเรทรสมญา มหาอุปราชาสมญา ธกัให้เร่งผันพลฝ่าย ย้ายมาโดยทาง
เดือน ทฬหน้าเคลื่อนพลเดิน ดูลำตะเพินบมิทัง...

หรือ การพระราชทานข้อมูลจากประสบการณ์ของพระองค์เอง เช่น

วันนี้ไม่มีการอะไร อยากจะอธิบายด้วยเรื่องที่วัง ซึ่งเรียกว่าพระนครปฐม
แต่จะขอรอไว้จนเวลาบ่าย เทียวที่น้ำคูอะไรเล็กๆ น้อยๆ เสียก่อน จึงจะมาว่า
ต่อเวลากลางคืน

ใน ตามเสด็จไทรโยค แม้พระราชนิพนธ์ด้วยกลอนในนามของผู้หญิงก็ตาม
แต่กลวิธีการแต่งก็มีลักษณะคล้ายกับ **เสด็จประพาสไทรโยค** คือเป็นเหมือนจดหมายเหตุ
รายวันที่บันทึกข้อมูลด้านสถานที่ต่างๆ อันเป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลัง โดยคัดเนื้อหาด้าน
การคร่ำครวญออก และบอกถึงความปรารถนาที่พระองค์ทรงแต่งเป็นลักษณะจดหมายเหตุ
ไว้ดังข้อความต่อไปนี้

รักทั้งเรื่องรักทั้งกลอนไม่รอนคิด	จนสัมผัสชาตเงินต้องเกินข้าม
เพราะฉะนั้นจึงอุคสาห์พยายาม	ทำใหม่ตามที่จะกลະให้สะใจ
อนึ่งเห็นเป็นประโยชน์อยู่อย่างหนึ่ง	เมื่อไปถึงแห่งหนตำบลไหน
ไม่มีผู้รู้ตำแหน่งแกลงฤทัย	เผื่อจะได้เฝ้าบ้างตามทางจร
และ จึงจำเป็นเข้าไปไม่หยุดยั้ง	จนกระทั่งจบบทพจนคดี
ชาติที่เพราะเหมาะจะหมดทางไม่มี	ด้วยวิธีเรื่องสำหรับจะจับใจ
คือถ้อยคำวิงวอนกลอนสรวงาส	ชวนสาวท้าววันมนัสประวัติไหว
ทั้งพลัดพรากจากจรรจนองพะไรว	พึงพิไรบ่นรำครวญคร่ำครวญ
และ ด้วยตั้งใจไว้ไปในครั้งนี้	จะเรียบเรียงโดยวิธีเรื่องไพเราะสนท
ให้ติดต่อกันจนหวัระระกัน	ยาวฤๅสั้นตามที่จะมีความ

อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า ลักษณะของจดหมายเหตุของบทพระราชนิพนธ์ทั้ง ๒ เรื่องนี้
มีลักษณะใกล้เคียงกับลักษณะของสารคดีท่องเที่ยวเพราะเนื้อหาของสารคดีท่องเที่ยว

ส่วนมากเป็นการบันทึกการท่องเที่ยวและเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้เขียนได้ไปพบเห็นขณะท่องเที่ยว โดยมุ่งให้ผู้อ่านเห็นภาพและได้รับความรู้ในแง่มุมต่างๆ เช่น ด้านสภาพภูมิประเทศ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น

คุณค่าของวรรณกรรม

ในที่นี้จะศึกษา ๒ ประเด็น คือ คุณค่าด้านเนื้อหา และคุณค่าด้านวรรณศิลป์
คุณค่าด้านเนื้อหา

๑. ทำให้ทราบว่าเมืองกาญจนบุรีนั้นเป็นเมืองหน้าด่าน ที่ต้องคอยตระเวนตรวจตราข่าวกองทัพนพมา ดังตอนที่สมเด็จพระพันวษาท้าวขุนแผน เพราะขุนช้างกล่าวโทษว่าหนีเวร จึงลงโทษขุนแผนให้ไปเป็นนายด่าน คอยตระเวนข่าวพม่าอยู่เมืองกาญจนบุรี ดังความว่า

เหวราชมาคชย์ไปบัดนี้
อ้ายขุนแผนกูไม่ขอเห็นตัว
ให้คุมไพร่ไปเที่ยวตระเวนด่าน
จึงจะเกณฑ์มันให้ไปค่อตี

ไปหาอัสวาทองมาจากผัว
มันทำชั่วให้อูกาญจนบุรี
ค่อราชการเกิดศึกในกรุงศรี
แต่ราครินี้จึงรีบไป

(เสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน)

๒. ทำให้ทราบว่าเมืองกาญจนบุรีในสมัยขุนแผนนั้น มีชนหลายเชื้อชาติ ทั้งกะเหรี่ยง ข่า ละว้า และมอญ ดังในตอนที่ขุนแผนตระเวนด่านเพื่อ “จะติดตามซื้อม้าหากุมาร” ก่อนที่จะพบกับนางบัวคลี่ ดังความว่า

เที่ยวค้นคว้าหาของที่ต้องอย่าง
เข้าบ้านกะเหรี่ยง ข่า ละว้ามอญ

นอนค้างไปตามตรอกซอกถึงซร
สู้ขอทอนลูกขนเที่ยวค้นไป

(เสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน)

ในโคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าก็ได้ทรงกล่าวถึงวัฒนธรรมการเกลาผมและการแต่งตัวผัดหน้าของสาวชาวกะเหรี่ยง ไว้ในบทที่ ๔๖ และ ๔๗ ดังนี้

สาวสาวเหล่ากะเหรี่ยง
ปักปิ่นเกล้าผมมวย
เงินโพกूपับรว
ขมิ้นขัดผัดหน้าขมิ้น

สวยสวย
แหม่นซ้อย
ร้อยรอบ คอนา
ม่ายเหลียงเอื้องอาย

(โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

๓. ทำให้ทราบว่ามีเมืองกาญจนบุรีนั้นมีอากาศร้อนมาก และแปรปรวนอยู่ตลอด กวีหลายท่านได้บันทึกผลงานของคนไว้ ดังนี้

ร้อนรุ่มร้อนรีบ	แรงสา หัสธ
ภูมิพิโยคเพราง่าย	งานเกรี้ยว
เพียงปานพาฮึก	ท่าโชน
ปองซีพิตรแซนเขียว	เคียดคม

(นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย)

ขมร้อนร้อนยิ่งล้ำ	เหลือทน
ดุจพิษอัคนีอน	ถวกใหม่
ร้อนกายฤร้อนกล	เสมอจิตร ร้อนแสบ
ร้อนยิ่งพิษไข้	ขาดร้อนยังมี

(โคลงนิราศท้าวสุภักดีการกัถิ)

เพราะพิกลอากาศร้อน	กลางวัน
ย่ำเท้าหนาวทรวงกระสิด	หมอกคลุ้ม
โผงผางไฟแตกขวัญ	หายพิลึก แสงเอย
เพราะล่งเดือนสางคลุ้ม	ภยอีกลุ่มกระวนกระวาย

(นิราศไพรโยค)

๔. ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ในเสด็จประพาสไพรโยค เมื่อพระองค์เสด็จฯ เยือนเมืองกาญจนบุรี ซึ่งมีชายแดนติดกับเมืองมะริด และเมืองทวาย ได้ทรงบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ไว้ ดังนี้

ในเมืองกาญจนบุรีนี้ แต่ก่อนเป็นเมืองหน้าศึกด้วยเขตแดนข้างตะวันตกนั้นต่อกันกับเขตแดนเมืองมะริดทวาย พม่ายกเข้าตีอยู่เสมอ เมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรีนี้ แต่เดิมไม่มีคนอยู่ข้างฝั่งตะวันตกเลย...เมืองทวายเสียแก่อังกฤษ จึงได้ขาดข้าศึกแก่กันและกันจึงได้ข้ามมาอยู่ฝั่งตะวันตกได้...

(เสด็จประพาสไพรโยค)

๕. สะท้อนคติความเชื่อ เช่นความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ของพระแท่นดงรัง ศาสนวัตถุของชาวพุทธ ที่เชื่อว่าเป็นสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพานของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีเรื่องราวว่าแขกคนหนึ่งมาเที่ยวแล้วขึ้นไปนอนบนพระแท่น ซึ่งถือว่าไม่ให้

ความเคารพและลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้จะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ตาม จึงเป็นเหตุให้ถึงแก่ความตาย ดังความว่า

ที่พระแท่นดงรังนี้ มีเรื่องราววิเศษต่างๆ หลายอย่าง เรื่องหนึ่งว่า แแซคน
หนึ่งมาเที่ยว ว่าพระแท่นสายน่านอนนำเล่นอยู่ โลหิตออกจากปากออกจาก
จมูกตาย

(เสด็จประพาสไทรโยค)

๖. ให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมการต้อนรับของกะเหรี่ยง ด้วยการแสดง
เด่นไม่ว่า

มีวิธีอยู่สองอย่างๆ หนึ่ง เอาไม้ไผ่ ๒ ลำวางลง แล้วมีคนหกคนนั่งอยู่
ข้างไม้ไผ่นั้นข้างละ ๓ คน มีไม้รวกข้อมๆ กุ่ละอันถือทั้ง ๒ มือ เรียงกันไป
แยกมือเอาไม้รวกกระแทกลงกับไม้ไผ่ ๒ หน แล้วเอามารกระทบกันหน ๑
คนเดินก็เดินไปค่อมหว่างไม้ที่กระทบกัน วันนี้นำหญิงเดินมีพิณพาทย์กลองต่างๆ
เกิดเหิงและฆ้องดี แต่ได้ยินเพลงเดียว

(เสด็จประพาสไทรโยค)

คุณค่าด้านวรรณศิลป์

๑. การพรรณนาอย่างละเอียดลงเห็นภาพ โดยการใช้คำบอก เสียง แสง สี
คำสื่อการเคลื่อนไหว และคำสื่ออารมณ์สะท้อนใจ เช่น

ยอแสงสุริเรศเอื้อง
ขามพระลบสนทยา
เห็นจันทร์แจ่มนภา
คิดว่านวลน้อยน้อย

เวหา
คล้าคล้อย
พันเมฆ มาๆ
นาฏเจ้าตามเวียน

(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

มาทางหลวงแสนคะนิงหา
อิงแคดลาร้านร้อนทรุนทน
เป็นช่องชั้นเชิงผาสีลาดาต
ไพจิตรพิศพรณอนุ่นาชม

นัยนาแลลับไพรสณฑ์
จนลุคตเจ้าทองโอยรรมย์
รุกขชาติรินรวยสวดยสม
ลมพัดพากลิ่นสุมาลย์มา

มีท่อธารน้ำพุคุดัน

เป็นโปลงปล่องช่องชั้นบรรพดา

บ้างเป็นท่อแถวทางหว่างบรรพด

น้ำใสไหลชอกศิขรินทร์

ตลอดคั่นไหลลงแคบออกผา

เขินชำคังสายสุทราयरิน

เสียวลคไหลมามีรู้สัน

แสนถวิลถึงสวาทมิลลาคคลา

(นิราศรพม่าที่ท่าดินแดง)

บางหลวงคลองน้ำว้าง

ขนานขมิตแพพวนเหมี่ยว

เสนอสอนองบัวงามสง

นานนิพนธ์หมันม้วย

वलว

หน่วงผืน

สารสุค สวาส์คฤ

หมันปี

(นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย)

อรณพชคว่างศร้าง

ครือคฤบถวรินโปรย

ผกโหลคชวีแฉว

กากระโดงอุยชี

คริวแคว น่านา

ปฐคปฐ

ขวางชนค

เช่นคน

(นิราศตามเสด็จทัพล้านน่าย)

ข้ามห้วยหนองคลองบึงถึงย้ายก้อง

พอโพล่พล่เวลาจะคำสง

เสียงจกกระจันแจ้วแจ้วให้แว่วหวาด

ยะเยือกเย็นเส้นหญ้าหนาถัย

ลูกนร็องรัฐชวนถึงนวลหง

ให้วงยงง่วงเหราเศร้าฤทัย

หนาวอนาถนิกน่าน้ำตาไหล

วังเวงใจจรมในราตรี

(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนายม)

๒. การพรรณนาโดยใช้ความเปรียบ เพื่อต้องการสื่อสารอารมณ์และความคิดอย่างเข้มข้น ทั้งยังแสดงอัจฉริยภาพด้านภาษาของกวีอีกด้วย ในที่นี้จะเลือกศึกษาเฉพาะความเปรียบที่มีลักษณะเด่นที่พบบ่อยๆ คือ ความเปรียบอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และสัทพจน์ ดังนี้

ความเปรียบอุปมา คือการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันโดยมีคำเชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน ดูจ ดัง เช่น ป่าน รว ประหนึ่ง เพียง เทียบ เช่น

แก่งไผ่ไผ่ดู่ล้ม
เพลงพาทย์ศัพท์สำเนียง
แจกเสียงนุชบันฮาร
คราวญชว้าไห้

ถนพาน
เสนาะไม้
สังคี่ด
เห่มนอน

(นิราศตามเสด็จทัพถ่านน้ำน้อย)

ดวงดาวราวนครน้อ
ภักดรเทียบดวงจันทร์
ขงเปรียบอ่าวคงคา
โถมเม้งมอฮั่วฮัม

นงค์พงา พี่เอ
จิมถัม
กันเรียบ เสมอญ
อึ้งแถมฮัปสร

(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

ไปนั่งอยู่ที่ก้อนหินกลางบ่อร้อนหรือเปือกเหมือนกับเจ้ากระโจม

(เสด็จประพาสไทรโยค)

คณหน้าศิลาเหล่านั้นมีหาดแลดูเหมือนหาดทรายสีเหลืองและคุชระเหมือนอย่างทราย

(เสด็จประพาสไทรโยค)

ความเปรียบอุปลักษณ์ คือการเปรียบเทียบที่นำลักษณะเด่นของสิ่งที่ต้องการเปรียบมากล่าวทันที โดยไม่มีคำเชื่อมโยง หรือบางครั้งอาจมีคำว่า *คือ* และ *เป็น* เช่น

ไอ้โถมอรแอบอ้าง
พิมพ์ภักดรจันทร์ภูตเพ็ญ
จะหาประหลศมร
จากเปล้าใจฉันไห้

อุตร หวัปแ
เพิ่มไว้
เสมอนาญ มีญา
ข้าวผอม

(นิราศตามเสด็จทัพถ่านน้ำน้อย)

บุญเจเพศุรพภักทรพัน
คือพิศจะบังบน
รันทระทวยยาง
ลมว่าวผ่าวพิศกล้า

ทาวทน มาแ
บคฟ้า
เทวศร่า รักแม่
นิกก้องอนาถหนาว

(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

เป็นกรวดแก้วแวววาวพรอยพราวพร่าง
 แม่นกลางคืนพื้นผาภิรมอาราม

เพชรน้ำค้างอย่างมณีสีสยาม
 คูแวมวามวาววับแจ่มจับดา
 (นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนสามแนวรกลั่น)

ที่คิดถึงบัวทองของน้องแก้ว
 กำลังสดมิได้เศร้านาคะลาคลอ

ยังม่องแผ้วพรรณรายเสียดายหนอง
 ที่เคยขอชมเล่นมิเว้นวาย
 (นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนนวนายม)

ความเปรียบอดิพจน์ หรือการกล่าวเกินจริงที่ช่วยสื่อความเข้มข้นด้านอารมณ์
 และความลึกซึ้งด้านความหมาย เช่น

เห็นดาวดึกนิกหวนริ้วจวนหา
 อันหาหนามที่เขาตามมาทั้งปวง

ในอุราเพียงทับด้วยเขาหลวง
 ไม่นึกทรวงเหมือนพื้นักอาลัยไกล
 (นิราศพระแท่นที่ท่าดินแดง)

ฝ้ายคุณอย่าอาพิ้งมียศ
 ถึงคิดรอนก่อนว่าตาประจัน

จงปรากฏดราบกับปาวสาน
 พระคุณท่านมากกว่าแผ่นฟ้าดิน
 (นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนสามแนวรกลั่น)

ถึงสุดสิ้นฟ้าดินไม่สิ้นรัก
 ถึงยากเย็นเข็ญใจก็ไม่หวั่น

จะพุ่มฟักเฝ้าประคองแต่น้องหญิง
 จะรักมิ่งนฤมลไปจนตาย
 (นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนนวนายม)

พนมรักนามแห่งห้วย
 รักที่รักแสนทวี
 จากรักห่างเพียงซี-
 รักช่วยแบ่งรักข้า

ชลธี
 กว้างฟ้า
 หิตรมอด แดแม่
 ควบด้วยพวงดง

(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

ความเปรียบสัทพจน์ คือ การใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้จินตภาพ
 ด้านเสียง อันนำไปสู่ความแจ่มชัดด้านความหมายยิ่งขึ้น เช่น

สถานที่ที่ดังแอ้อแอ้อออก
 ดกที่ลุ่มคุดคั่งกึ่งสะพาน

เหมือนซอสดเสียงเอกวิเวกหวาน
 กิ่งไม้กรณสวสนาบกรอกรบไกรง
 (นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนสามแนวรกลั่น)

ไม่พักแหวพักต่อให้รอร่า
ควายก็เดินคันทันกันกังกิง

ริมริมนาวะศล้อน
ปลาบปิกมีเคือยประจำ
เจ็ยบเจ็ยจับจับทำ
ดั่งจะถามข้าวร้อง

จักกระจันนจักแจ็กสร้า
กริ่งหรีงเรไรไพ
เสียงค่างโครกควาวไว้
กลปาวแควรวงซ้อ

น้ำพุพุ่งซ่า
เห็นตระการ
มันดั่งจอกจอก
เสียงนกยูงทอง
หูเราฟัง
มันดั่งก๊อกก๊อก

เป็นราคาจ้างประจำล่าละสลัง
พอเชือกตึงเรือตามกันหลามมา
(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนนวนายม)

กลาค่า มานา
จ่อจ้อง
กระตุก กระตึกนา
เรียกให้หยุดเรือ
(นิราศท้าวสุภักติการภักดี)

เสียงใส
เพรียกอื้อ
ว่องโลด ตเล็ดเอย
ซันน้ำใจเพลิน
(นิราศไพรโยค)

โหลฉ่วฉวน
มันโหล จอกจอกโครมโครม
จอกจอกโครมโครม
มันร้องไฉ่ดัง
มันดั่งกระโด้งหัง
ก๊อกก๊อกกระโด้งหัง

(เพลงเขมรไพรโยค)

เสียงปิ่นดั่งดังไปและขังครืนๆ อยู่นานเหมือนฟ้าร้อง

(เสด็จประพาสไพรโยค)

๓. การพรรณนาด้วยการเล่นคำ โดยเฉพาะการเล่นคำที่เกิดจากกวีเดินทางผ่าน
สถานที่ใดที่หนึ่งแล้วโยงมาหาอารมณ์วันททุกซอกซอญของคน เช่น

ถึงละเมาะเกาะชื้อเกาะน้ำเขียว
เหมือนเราเคียวปลี๋ยเป่ล้าให้เร้าใจ

มีเกาะเดียวกลางมหาชลาลัย
เห็นแคไพรพทุกาพานวัน
(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนนวนสามเณรกลั่น)

เห็นไม้ไผ่เป็นดอกออกกระดะ
โอ้ไผ่คันเข้าระคนกับไผ่ใจ

ไผ่ปะทะสองข้างจะทำไฉน
ท่ากระไรไผ่เราจะเบรลง

(นิราศพระแท่นดงรัง ส่วนวนายม)

ห้วยด้วนคว่นจากเจ้า
ห้วยที่ด้วนดูเห็น
เห็นห้วยหากคิดเอ็น-
ดิงเต็ดสวาคีด้วน

จำเป็น
หดห้วน
คูอก คูนา
ขาดด้วยคว่นมา

(นิราศท้าวสุภักดีการภักดี)

เยี่ยมขึ้นลาดหาดคร้ม
หาว่าหาดเรียบหา
สวิตหาดหาดทรายสา-
ดูเด็ดหาดทรายเศร้า

ครวญหา
วิโยคเจ้า
มารณสวิต นันญา
คู่เศร้าทรวงเวียน

(นิราศไทรโยค)

บทสรุป

กาญจนบุรีมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะแหล่งที่เกิดและก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญของตัวละครในวรรณกรรม ลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการรังสรรค์วรรณกรรม โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มีการพรรณนาสถานที่หรือวรรณกรรมนิราศ ลักษณะที่มีอาณาเขตก่อให้เกิดวรรณกรรมด้านประวัติศาสตร์อันเนื่องมาจากสงครามระหว่างประเทศไทยกับประเทศใกล้เคียงทางตะวันตก รวมทั้งลักษณะที่มีโบราณวัตถุด้านพระพุทธศาสนาเป็นที่ศรัทธาแก่บุคคลทั่วไปที่เดินทางมานมัสการและแก่กวีบรรจงแต่งบทประพันธ์ขึ้น วรรณกรรมแต่ละเรื่องจัดอยู่ในประเภทเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง เช่นเดียวกับรูปแบบการประพันธ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ อย่างมากมาย กาญจนบุรีจึงเป็นบ่อเกิดวรรณกรรมไทยที่สำคัญหลายเรื่อง และหลายเรื่องนั้นเป็นที่ชาวซึ่งประทับใจกล่าวขานกันสืบมาจนทุกวันนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี

พว.พนม พงษ์ไพบูลย์

นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

บุคคลดีศรีเมืองกาญจน์

จังหวัดกาญจนบุรีมีบุคคลหลายคนที่ได้ทำคุณประโยชน์สร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องจากสังคม ซึ่งสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาญจนบุรีได้พิจารณารวบรวมไว้ ได้แก่ พระองค์เจ้าขุนเณร พระยาประสิทธิสงคราม สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระเทพมงคลรังษี (ดี พุทธิโชติ) พระวิสุทธิรังษี (เปลี่ยน อินทสโร) พระสมณานันมวฑฒณาจารย์ไพศาลคุณกิจ (หลวงพ่อไผ่ “พื้งเดี่ยว”) พระราชอุดมมงคล (หลวงพ่ออุดมมะ) พลเอกพระยาพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช วัฒนา โพลโทชาญ อังสุโชติ พลโทรวมศักดิ์ ไชยโกมินทร์ คร.พนม พงษ์ไพบูลย์ นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ และนายกิตติ ทองลงยา

ในหนังสือเล่มนี้จะขอยกตัวอย่างบุคคลที่มีถิ่นกำเนิดเป็นชาวกาญจนบุรีที่สร้างชื่อเสียงและได้รับการยกย่องเป็นความภูมิใจของชาวกาญจนบุรี ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช วัฒนา

คร.พนม พงษ์ไพบูลย์

นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

เวลา ๑๖.๓๐ น. เวลา วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๓๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน คชวัตร ป.ธ.๙) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในพระราชทินนามเดิมที่ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นับเป็นสังฆราช ลำดับที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

(ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๘ หน้า ๒๔๙)

ชาติภูมิ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช พระนามเดิมว่า เจริญ นามสกุล คชวัตร ประสูติที่ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรงกับวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เวลาประมาณ ๐๔.๐๐

นายน้อย คชวัตร

นางกิมน้อย คชวัตร

นาฬิกาเศษของวันเสาร์ที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ พระชนกชื่อ “น้อย” พระชนนีชื่อ “กิมน้อย” มีพระอนุชาร่วมพระอุทร ๒ คน ชื่อ “จำเนียร” และ “สมุทร”

ชีวิตในวัยเยาว์

ภายหลังจากที่นายน้อย คชวัตร ถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้อยู่ในความอุปการะเลี้ยงดูของบรรดาเครือญาติเป็นปาดังแต่นั้นเป็นต้นมา ถึงแม้ในเวลาต่อมานางกิมน้อย คชวัตร จะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่จังหวัดสมุทรสงคราม พระองค์ก็หาได้ย้ายตามไปอยู่ด้วยไม่ เพราะด้วยความรักและความเกรงใจที่มีต่อป้าเสง

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงมีร่างกายอ่อนแอ เจ็บป่วยอยู่บ่อยครั้ง คราวหนึ่งทรงป่วยหนักสร้างความวิตกให้แก่ผู้ใกล้ชิดซัดพระองค์เป็นอย่างมาก ถึงกับบนว่า ถ้าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ หายจากการเจ็บป่วยครั้งนี้ได้ จะให้บวชแก้บน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทรงบรรพชาในเวลาต่อมา ประกอบกับพระนิสัยส่วนตัวของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ที่ชอบเล่นเป็นพระ โดยสมมติทำคัมภีร์เทศน์เล็กๆ ขึ้นเทศน์ สร้างธรรมาสน์ เล่นทอดกฐิน ฝัปปา เป็นต้น

เมื่อพระชนมาายุได้ ๔ พรรษา ทรงเข้ารับการศึกษาค้นคว้าที่โรงเรียนประชาบาลวัดเทวสังฆาราม จนกระทั่งจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ (เทียบได้กับชั้นมัธยมปีที่ ๑ ในสมัยนั้น) และในปีเดียวกันนั้นเองทางโรงเรียนประชาบาลวัดเทวสังฆาราม ได้เปิดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๕ จึงทรงตัดสินใจขอย้ายเรียนต่อที่เดิม

แทนที่จะออกไปเรียนต่อที่วัดไชยชุมพล
ชนะสงคราม เหมือนอย่างเพื่อน ๆ คนอื่น

เสด็จเข้าสู่บวรพระพุทธศาสนา

หลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียนในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ และอยู่ในระหว่างคิดสินพระทัยว่าจะไปเรียนต่อที่ไหนดี ประจวบกับปีนั้น น้ำของพระองค์จะอุปสมบท ทั้งป้าเองและพระชนนีเห็นว่าเป็นโอกาสอันดีจึงได้ชักชวนให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ และจะได้เป็นเพื่อนน้ำที่อุปสมบทด้วย พระองค์จึงได้คิดสินพระทัยบรรพชา ขณะมีพระชนมายุ

ขณะเป็นสามเณรเจริญ คุชวัตร

ได้ ๑๔ พรรษา โดยมีพระครูอุบลสมณกิจ (เคี พุทฺธโชติ เอกฉันท) เจ้าอาวาสวัดเทวสังฆาราม เป็นพระอุปัชฌาย์ (ต่อมาภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชคณะชั้นเทพที่ พระเทพมงคลรังษี และมรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐)

พระครูนิวริตสมาจาร (เจริญ สุวณฺโณ ฐิตสุวณฺณ) เจ้าอาวาสวัดศรีอุปลาราม เป็นพระอาจารย์ให้ศีลและสละ (ต่อมาภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชคณะที่ พระโสภณสมาจาร มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓)

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เสด็จไปศึกษาภาษาบาลีที่วัดเสนหา จังหวัดนครปฐม ตามคำชักชวนของพระครูอุบลสมณกิจพระอุปัชฌาย์ ด้วยประสงค์ที่จะให้เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์นำความรู้มาสอนภิกษุสามเณรที่วัดเทวสังฆารามต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ พระครูอุบลสมณกิจ พระอุปัชฌาย์ได้นำเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ไปฝากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ในคราวเสด็จไปประทานพระธรรมเทศนาในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูสังวรวิทย์ เจ้าอาวาสวัดเสนหา จังหวัดนครปฐม โดยให้อยู่ในความดูแลของพระครูพุทธมนต์ปริชา และประทานฉายาว่า "สุวฑฺฒโน"

เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์เสด็จเข้ารับการอุปสมบทที่วัดเทวสังฆาราม ซึ่งตรงกับวันจันทร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๗ ปีระกา โดยมีพระครูอุบลสมณกิจเป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูนิวริตสมาจารเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระปลัดหรั่ง นามสกุล เชียงดี เจ้าอาวาสวัดทุ่งสมอ เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ภายหลังออกพรรษาในปีเดียวกันนั้นเอง ทรงเข้าทำทัฬหีกรรม (อุทิศเจ้า) เป็นพระธรรมยุติกนิกาย ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยมีสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (หม่อมราชวงศ์ชื่น ตูจิโต นพวงษ์ ป.๗) เป็นพระอุปัชฌาย์ ภายหลังได้รับพระราชทานสถาปนาเป็น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สังฆราชองค์ที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นพระชนม์เมื่อพ.ศ. ๒๕๐๑ พระเทพเมธี (จู อิสฺสธนาโณ ที่ปรักพันธุ์ ป.๗) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระรัตนธัมมวี และมรณภาพเมื่อพ.ศ. ๒๕๐๔

การศึกษา

ภายหลังบรรพชาที่วัดเทพสังฆารามแล้ว ได้ทรงเล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี ทรงสอบไล่ได้ชั้นต่างๆ เป็นลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๗๒	ทรงสอบไล่ได้นักธรรมชั้นตรี
พ.ศ. ๒๔๗๓	ทรงสอบไล่ได้นักธรรมชั้นโท และเปรียญธรรม ๓ ประโยค
พ.ศ. ๒๔๗๕	ทรงสอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก และเปรียญธรรม ๔ ประโยค
พ.ศ. ๒๔๗๖	ทรงสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค
พ.ศ. ๒๔๗๗	ทรงสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค
พ.ศ. ๒๔๗๘	ทรงสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค*
พ.ศ. ๒๔๘๑	ทรงสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๘ ประโยค
พ.ศ. ๒๔๘๔	ทรงสอบไล่ได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค

ปริญญาคุณวุฒิตกิดคิมศักดิ์

ผลงานของเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช เป็นที่ปรากฏยอมรับในวงกว้างของประชาชนทุกสาขาอาชีพ และสถาบันการศึกษา จะเห็นได้จากการที่มหาวิทยาลัยต่างๆ ได้ทูลถวายปริญญาคุณวุฒิตกิดคิมศักดิ์เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๒๙ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถวายปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญา

* ในปีพ.ศ. ๒๔๗๘ ทรงสอบไล่ในนามสำนักเรียนวัดมกุฏกษัตริยาราม เนื่องจากสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหารทำรายชื่อตกหล่น ส่วนในปีอื่นๆ ทรงสอบไล่ในนามสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร

ขณะเป็นพระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน

พ.ศ. ๒๕๓๒ มหาวิทยาลัยมหิดล
ถวายปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติม-
ศักดิ์ สาขาศาสนาเปรียบเทียบ

พ.ศ. ๒๕๓๓ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์ แห่ง
คณะสงฆ์ไทยถวายปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต-
กิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๓๗ มหาวิทยาลัยเกษตร-
ศาสตร์ ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต-
กิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา

พ.ศ. ๒๕๓๘ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ถวายปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาบริหารการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๙ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎี-
บัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๔๐ มหาวิทยาลัยขอนแก่นถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต-
กิตติมศักดิ์ สาขามานาไทย

พ.ศ. ๒๕๔๓ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต-
กิตติมศักดิ์ สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา

สมณศักดิ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานและเลื่อนสมณศักดิ์
เป็นลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นพระราชคณะสามัญที่ พระโสภณคณาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นพระราชคณะชั้นราช ในราชทินนามเดิมที่ พระราชโสภณ
คณาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นพระราชคณะชั้นเทพ ในราชทินนามเดิมที่ พระเทพโสภณ
คณาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๙๙ เป็นพระราชคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมวราภรณ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประเคนพัดยศแด่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

- พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรองที่ พระสาสนโสภณ
 พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระญาณสังวร
 พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช
 สกลมหาสังฆปริณายก ลำดับที่ ๑๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ใน
 พระราชทินนามเดิมที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช

ตำแหน่งการงาน

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ทรงปฏิบัติพระศาสนกิจมาตั้งแต่เป็นพระเปรียญตรี โดยเริ่มต้นจากการเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ และสามเณรทั้งที่วัดเทพสังฆาราม และวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่ออายุพรรษามากขึ้นทรงได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นตามลำดับ ทั้งที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ และหน้าที่พิเศษที่ได้รับมอบหมาย ปรากฏความตอนหนึ่งในประกาศพระบรมราชโองการใหญ่ สถาปนาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้กล่าวถึงพระศาสนกิจของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไว้อย่างครอบคลุมทั้งทางด้านการศึกษา การปกครอง การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ และการเผยแผ่แล้ว

“สมเด็จพระญาณสังวร อภิปธานุคุณวิมลญาณมุนี สามารถรับภาระ-
 ธุระพุทธศาสนา เป็นพาหุภักกิจนิตยสมาทานมิได้ทอดทิ้ง ยังการพระศาสนา
 ให้เรียบร้อยและเจริญมั่นคงยิ่งขึ้นเป็นลำดับมา ในการปกครองคณะสงฆ์ตาม
 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๕๐๕ สมเด็จพระญาณสังวรฯ ได้ดำรง
 ตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคมมาแต่เริ่มแรกเป็นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
 และสมุทรปราการ ฝ่ายธรรมยุต เป็นประธานกรรมการคณะธรรมยุตและเป็น
 เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตในการปริยัติศึกษา เป็นกรรมการปรับปรุงหลักสูตร
 ศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นนายกกรรมการและนายกสภาการศึกษา
 มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นผู้ดำเนินการโรงเรียนครูปริยัติธรรม คณะธรรมยุต
 ด้านการพระศาสนาในต่างประเทศได้เป็นประธานดำเนินการ และประธาน
 กรรมการอุปถัมภ์ในการสร้างวัดและอุโบสถในประเทศต่างๆ หลายแห่ง คือ
 วัดพุทธรังษี ณ นครซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย วัดจารึกาธธรรมจักรชัย ณ
 กรุงจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย วัดแคโรไลนาพุทธจักรวนารว ในรัฐ
 แคโรไลนาเหนือ สหรัฐอเมริกา อุโบสถวัดศรีกัศิวิหาร ณ เมืองกิริปูเรนคร-
 กาญม์ณฯ ประเทศเนปาล ได้ไปศุภการพระศาสนา ณ ประเทศออสเตรเลีย
 นิวซีแลนด์ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย อินเดีย เนปาล ภูฏาน ฯลฯ เป็นประธานสงฆ์
 จากประเทศไทย ไปประกอบพิธีผูกพัทธสีมาอุโบสถ วัดจารึกาธธรรมจักรชัย
 ซึ่งเป็นการผูกพัทธสีมาอุโบสถเป็นครั้งแรกของวัดพระพุทธศาสนาเถรวาทใน
 ประเทศนั้น ไปบรรพชากุลบุตรชาวอินโดนีเซีย ณ เมืองสมารัง ตามคำอาราธนา
 ของคณะสงฆ์สังฆเถรวาท อินโดนีเซีย ไปบรรพชากุลบุตรจากอะแห่งเนปาล
 ตามคำอาราธนาของคณะสงฆ์เนปาล ไปร่วมประชุมสหพันธ์คิตาอาศรมสากล
 ในฐานะแขกพิเศษ ณ ประเทศอินเดีย ด้านการแสดงและเผยแผ่ธรรมแสดง
 ธรรมเป็นประจำในวันธรรมสวนะและวันอาทิตย์ในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ
 วิหาร บรรยายธรรมในการฝึกอบรมทางจิต ทุกวันพระและหลังวันพระ ณ ตึก
 สว.ธรรมนิเวศ บรรยายธรรมในรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ ทางสถานีวิทยุ
 อ.ส. พระราชวังดุสิต เป็นประจำทุกวันอาทิตย์ บรรยายธรรมแก่ชาวต่างประเทศ
 ในวันจันทร์ วันพุธ และวันศุกร์ นอกจากนั้นยังได้เรียบเรียงหนังสือ ทั้งที่เป็น
 คำราประกอบการศึกษา ธรรมกถา ธรรมเทศนา และสารคดีอีกเป็นอันมาก
 เช่น เรื่องหลักพระพุทธศาสนา แนวปฏิบัติในสติปัฏฐาน สัมมาทิฎฐิ
 โสฬสปัญหา ธรรมบรรยาย พระพุทธศาสนากับสังคมไทย ดำเนินวัชร

นิเวศวิหาร เล่ม ๒ เป็นต้น ทั้งยังได้ริเริ่มให้แปลหนังสืออธิบายธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นภาษาต่างประเทศ เพื่อเป็นการเผยแผ่และเป็นคู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับชาวต่างประเทศอีกทางหนึ่ง ในด้านสาธารณูปการ ได้เป็นประธานกรรมการอุปการะฝ่ายบรรพชิต ในการก่อสร้างตึก ภปร. โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้ร่วมกับสภากาชาดไทย สร้างตึกวชิรญาณวงศ์และตึกวชิรญาณสามัคคีพยาบาร* เป็นตึกสงฆ์ และใช้ประโยชน์ทางการแพทย์ ในพระอารามนั้นก็ได้อาใจใส่ควบคุมดูแล ระวังรักษา และบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุสถาน ตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งทุกไตรมาสเสียดาย ทั้งในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ให้ดำรงคงสภาพที่มั่นคงถาวรและเรียบร้อยงดงาม ทั้งได้สร้างอาคารขึ้นใหม่ อีกหลายหลัง อาทิ ตึก สว.ธรรมนิเวศ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี นัยว่าสมเด็จพระญาณสังวรฯ เป็นผู้มิปริชาสามารถอย่างยิ่งในการปกครองทะนุบำรุงพระอารามหลวงที่มีความสำคัญให้เจริญรุ่งเรืองสมพระราชประสงค์"

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๔ ตอนพิเศษ หน้า ๖๕-๗๑)

พระนิพนธ์

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงนิพนธ์หนังสือประเภทต่างๆ ไว้มากทั้งที่เป็นตำราเรียนและสารคดีทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยที่พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่แผนกตำราของมหาวิทยาลัย และธรรมบรรยายที่พระองค์ทรงแสดงตามโอกาสและวาระต่างๆ ที่สำคัญๆ เช่น

อธิบายวากยสัมพันธ์ ภาค ๑-๒

ตำนานวัชบรรณิเวศวิหาร เล่ม ๒

หลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าของเราที่ท่านเลิศล้ำ

๔๔ พรรษาของพระพุทธเจ้า

* เป็นชื่อสมเด็จพระสังฆราช เจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ประทานโปรดใช้คำว่า "พยาบาร" เพราะตรงกับคำภาษาบาลีว่า "วยาปาร" คือ "พยาปาร" ซึ่งมีความหมายว่า "ชวนชวน, กระทำการ" เพื่อความหมายโรคหายภัย ปัจจุบันยังคงใช้นี้อยู่

พระพรตินทรวง

สุวรรณศรี

บาตรพร้อมด้วยฝาและเชิงบาตรถมไค

ขันน้ำเพชรวงมีชอก

พานพระศรี

ถาดทรงพระพิทักษ์

หีบตราจักรี (หีบหลังเขียด)

หีบพระอิสริยยศถนูน

คณเฑาะ

กาพระกระบอก

ปิ่นโตกลม 4 ชั้น

หม้ออั้งจีน

สุวรรณศรี

ส่วนหนึ่งของเครื่องยศสมณศักดิ์ สมเด็จพระสังฆราช

แนวปฏิบัติในสติปัญญา
การบริหารจิตสำหรับผู้ใหญ่
พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร
พระพุทธศาสนากับสังคมไทย
โสฬสปัญหา

(ภาคผนวก ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๘ หน้าที่ ๒๐๐๓-๒๐๐๓)

ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญในปัจจุบันมากมาย เช่น

- เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร
- เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม
- เป็นนายกสภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
- พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
- เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนพระสังฆาธิการคณะธรรมยุติ
- เป็นคณะกรรมการสภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรม-

ราชูปถัมภ์

- เป็นประธานกรรมการมูลนิธิวิศัลยสถานสังฆราชธรรม ในพระบรมราชูปถัมภ์
- เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต
- รักษาการเจ้าอาวาสวัดญาณสังวราราม ในพระบรมราชูปถัมภ์
- เป็นประธานคณะกรรมการอำนวยการจัดสร้างพุทธมณฑลฝ่ายสงฆ์
- เป็นประธานคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเนื่องใน

เทศกาลวันวิสาขบูชา

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี

ชื่อเสียง เกียรติคุณของบุคคลนั้น ย่อมเกิดจากผลงานเป็นสำคัญ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นอีกบุคคลหนึ่งที่มีชื่อเสียง เกียรติคุณ ได้รับการกล่าวขานยกย่องในหลายสถานะจากสังคม ซึ่งกล่าวไว้ต่างกันต่าง ๆ เหล่านั้นล้วนแต่สะท้อนให้เห็นว่าศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ เป็นที่รัก เป็นความหวัง และเป็นที่น่าถือของสังคมในปัจจุบัน

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ เกิดเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ที่บ้านเลขที่ ค. ๑๐๓ ริมฝั่งแควน้อย ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นบุตรคนที่ ๔ ในจำนวน ๕ คนของนายคล้าย และนางกิม วะสี เราเชื่อกันว่าสถาบันครอบครัว คือจุดเริ่มต้นที่สำคัญของชีวิตในการที่จะหล่อหลอมเด็ก ๆ และเขาชวนให้เติบโตขึ้นมาอย่างคนที่มีความรับผิดชอบ หรือไว้ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อสังคมได้ด้วยรูปแบบของการเลี้ยงดู และการเป็นแบบอย่างให้เด็กหรือเยาวชนในครอบครัวได้จดจำ ทั้งนี้โดยไม่เกี่ยวกับความมั่งมีหรือความยากจนของครอบครัว

นอกจากครอบครัวแล้ว ธรรมชาติแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชนก็มีส่วนอย่างสำคัญในการปลูกฝังทัศนคติของการมองโลก มองชีวิตให้แก่เด็ก ๆ และเขาชวนที่เติบโตอยู่ในสภาพแวดล้อมเหล่านั้นได้ซึมซับสิ่งต่างๆ ที่ได้รับได้เห็นมาแต่เยาว์วัย

ในวัยเด็กครอบครัวของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศค่อนข้างยากจน บิดามารดาประกอบอาชีพทำไร่ ต่อมาเปลี่ยนอาชีพไปปล่องแพขายไม้ และตั้งร้านขายของชำ

เข้าร่วมประชุมกับนักวิชาการในต่างประเทศ

อยู่ที่ตำบลเกาะสำโรง อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี การทำมาหากินที่ผัดเคืองทำให้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศวิศุขชอบช่วยเหลืองานทางบ้านทุกอย่างด้วยความมานะอดทนไม่ว่าจะเป็นการแจวเรือ น่อเรือ ล่องแพ บรรทุกสินค้าไปขาย รวมทั้งการช่วยทำงานบ้านตั้งแต่กวาดบ้าน ถูบ้าน ตักน้ำ ล้างถ้วย ล้างจาน ฯลฯ ด้วยความเต็มใจ ก็ช่วยผ่อนเบาภาระของครอบครัวได้อย่างดี

แบบอย่างของการไม่ทิ้งดูดยเหล่านี ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศเล่าว่า จำแบบมาจากบิดามารดาที่มีความขยัน อดทน เป็นคนสมณะ รู้ใช้รู้จ่ายในเรื่องควรมาก

การเกิดในครอบครัวที่ยากจนเงินทอง แต่มุ่งสั่งในทางความคิดและคุณธรรม นับเป็นสิ่งประเสริฐของชีวิต การเติบโตมาในสภาพแวดล้อมอันอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ และชุมชนที่มีแต่ความเอื้ออาทร เกื้อหนุนจนเจือซึ่งกันและกัน มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยบ่มเพาะแนวคิดให้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ และเห็นความสำคัญของการอยู่อาศัยแบบพึ่งพากันด้วยน้ำใจไมตรีด้วยวิถีชีวิตแบบไทยๆ

สิ่งเหล่านี้คือภาพประทับอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ อย่างมีมิวันลืม

เมื่อเติบโตตามเกณฑ์การเรียนรู้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศเข้ารับการศึกษาขั้นต้นในชั้นมูลที่โรงเรียนวัดเทวสังฆาราม (วัดเหนือ) จากนั้นเรียนระดับประถมศึกษาที่โรงเรียนประชาบาล ตำบลเกาะสำโรง จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

เมื่อเริ่มอ่านหนังสือได้ ย่าได้ปลุกฝังนิสัยรักการอ่านให้แก่ศาสตราจารย์นายแพทย์

ประวัติด้วยการให้อ่านหนังสือต่างๆ ให้อ่านฟังเป็นประจำทุกคืน ซึ่งต่อมาทำให้ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศมีนิสัยรักการอ่านมากเป็นพิเศษ “ตอนเด็กอ่านหนังสือมาก อ่านทุกเรื่อง ทุกแนว อ่านชนิดหามรุ่งหามค่ำ โดยไม่เบื่อ” ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ฉายภาพ นิสัยรักการอ่านในวัยเด็กให้ฟัง

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศเล่าว่า การอ่านหนังสือมากในวัยเด็ก หนังสือจึง เป็นสิ่งหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของตนเองเป็นอย่างยิ่ง

“หนังสือมีส่วนปลูกฝังทัศนคติ เรื่องของคุณธรรมความดี ความซื่อ ทำให้มีความรู้ เรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวางและเป็นประโยชน์” ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศชี้ให้เห็น ถึงคุณค่าของหนังสือด้วยรอยยิ้มที่เต็มไปด้วยความเมตตา

ผลการเรียนของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศอยู่ในเกณฑ์ดีมาก ทำให้บิดา มารดาภูมิใจและส่งเสริมสนับสนุนให้เรียนต่อในระดับมัธยมที่โรงเรียนวิสุทธิรังษี ซึ่งเป็น โรงเรียนประจำจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศก็ได้ทำให้บิดา มารดาผิดหวังเพราะเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ด้วยคะแนนในระดับยอดเยี่ยม

คนเรานั้นไม่สามารถเลือกเกิดได้ หากแต่สามารถเลือกใช้ชีวิตของตนเองได้

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ไม่สามารถเลือกเกิดในครอบครัวของมหาเศรษฐี ได้ แต่การเกิดในครอบครัวที่ค่อนข้างยากจน แต่เต็มไปด้วยความมุ่งมั่นต่ออนาคตเบื้องหน้า ก็ทำให้สามารถกำหนดหนทางชีวิตของตนเองได้

การเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ด้วยคะแนนดีเด่นยอดเยี่ยม เป็นพลังใจสำคัญที่ทำให้ บิดามารดาหายเหนื่อยจากการร่ำงานหนักเพื่อส่งเสียลูกให้เรียนหนังสือ ผลการเรียนของ ลูกชายทำให้บิดามารดาทำงานหนักเพิ่มขึ้น อดออมเพิ่มขึ้น

พ.ศ. ๒๔๙๐ ผลการเรียนที่โดดเด่นทำให้ครู บิดา มารดา ส่งเสริมให้ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศสอบคัดเลือกเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาที่จังหวัดพระนคร (กรุงเทพมหานคร) ซึ่งศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศก็สามารถสอบผ่านการคัดเลือกได้อย่าง สมภาคภูมิ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศเป็นนักเรียนที่มีความวิริยะ อุตสาหะในการศึกษา มาแต่เด็ก ทำให้ผลการเรียนดีมากโดยตลอด หลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนเตรียม อุดมศึกษาแล้วจึงสอบเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนเตรียมแพทยศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒

จบการศึกษาจากโรงเรียนเตรียมแพทยศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศสอบเข้าศึกษาต่อในคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ สำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมเหรียญทองในฐานะ นักศึกษาแพทย์ที่สอบได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดหลักสูตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

เบื้องหลังการเป็นนักศึกษาแพทย์ที่สอบได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดหลักสูตรนั้น ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวชพูดได้น่าคิดว่า

“ที่คณะแพทยศาสตร์ ผมมีโอกาสอ่านหนังสือและศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมาก การเป็นคนรักการอ่านและการที่มีมารดาให้ค้นคว้ามากทำให้เราได้ความรู้อย่างกว้างขวาง แต่ผมมิได้มุ่งหมายที่จะสอบให้ได้เป็นที่ ๑ แต่อย่างใด หากเกิดจากอุปนิสัย รักการเรียนรู้ มากกว่า” ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวชยิ้มอย่างอบอุ่น

มีบุคคลอยู่ ๒ คน ที่นับว่าเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวชก้าวตามด้วยความชื่นชมตลอดมาตั้งแต่เข้าเรียนแพทย์ปีที่ ๑

บุคคลทั้ง ๒ คนนั้น แท้จริงแล้ว เขาใคร?

“ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ และศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ท่านเป็นอาจารย์แพทย์ที่ผมประทับใจมาก เป็นบุคคลที่สนใจเรื่องการสอนและการหา ความรู้ ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง เป็นผู้เสียสละและอุทิศตนเพื่อค้นหาความรู้ที่จะเป็น ประโยชน์ต่อส่วนรวม ผมชื่นชมและยกย่องท่านมาก มีผลทำให้ตั้งใจที่จะปฏิบัติงานอย่าง ท่านมาตั้งแต่เป็นนักศึกษาแพทย์” ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช เอ่ยถึงบุคคลทั้งสอง ด้วยความเคารพ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช เข้ารับราชการในภาควิชาอายุรศาสตร์ ศิริราช พยาบาลพร้อมๆ กับความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับด้านโลหิตวิทยามากเป็นพิเศษ โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์แพทย์หญิงคุณสุภา ณ นคร ทำวิจัยเกี่ยวกับโลหิตวิทยา

พ.ศ. ๒๕๐๐ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ-โปรดเกล้าฯ พระราชทานทุนส่วนพระองค์และต่อเนื่องด้วยทุนมูลนิธิอานันทมหิดลให้ไป ศึกษาต่อจนสำเร็จปริญญาเอกด้านโลหิตวิทยาจากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา จากนั้นได้ไปศึกษาต่อด้านพันธุศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ สำเร็จ การศึกษาใน ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ แล้วกลับมารับราชการในฐานะแพทย์ และอาจารย์แพทย์ ในภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

การได้เห็นความก้าวหน้าของการศึกษาและการวิจัยในต่างประเทศ มีส่วนอย่าง สำคัญที่ทำให้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวชพัฒนาระบบความคิด โดยเฉพาะวิธีคิด วิธีศึกษาค้นคว้าผ่านกระบวนการวิจัย ที่ฝึกให้ผู้วิจัยเป็นคนช่างสังเกต รู้จักการตั้งคำถาม และค้นหาวิธีการแสวงหาคำตอบเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศได้สร้างคุณูปการแก่วงการแพทย์ และสังคมไว้เป็นจำนวนมาก เช่น

ด้านโลหิตวิทยา

เรื่องโลหิตวิทยานี้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศได้รับทุนวิจัยจากกระทรวงสาธารณสุข และของ China Medical วิทยุธรรมชาติของเลือดเกี่ยวกับความผิดปกติของเม็ดเลือดเนื่องจากพันธุกรรมที่ก่อให้เกิดโรคโลหิตจาง และพบวิธีการป้องกันรักษา การวิเคราะห์ DNA ของกลุ่มเลือดของคนไทย ผลงานวิจัยเรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ไปทั่วโลก

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรคโลหิตจางหรือโรคธาลัสซีเมียนี้ เป็นเพราะศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศตระหนักดีว่า ปัญหาโรคโลหิตจางกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของคนไทย โดยเฉพาะคนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ป่วยด้วยโรคนี้จำนวนมาก โรคดังกล่าวเป็นโรคที่ก่อทุกข์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ และเป็นโรคที่ถ่ายทอดได้ทางกรรมพันธุ์

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศทุ่มเทความรู้ความสามารถในการค้นคว้าวิจัยจนทำให้เกิดความเข้าใจในสาเหตุของโรค และแนวทางในการป้องกันรักษา ท่านได้เผยแพร่ความรู้ด้านโลหิตวิทยาอันเป็นคุณูปการยิ่งแก่วงการแพทย์ และแก่ชีวิตของประชาชนผ่านวารสารการแพทย์-วิทยาศาสตร์ ที่มีชื่อเสียงของต่างประเทศไม่น้อยกว่า ๒๐๐ เรื่อง และบทความภาษาไทยอีกเป็นจำนวนมาก

ด้านพัฒนาวิชาชีพ

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศใช้ความรู้ความสามารถพัฒนาวิชาชีพของแพทย์ ด้วยการศึกษาค้นคว้าวิทยาการใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง อุทิศเวลาในการสอนนักศึกษาแพทย์ด้วยความเอาใจใส่ ปรับปรุงหลักสูตรวิธีการสอน และเขียนตำรา คู่มือเพื่อช่วยพัฒนาการเรียนของนักศึกษาแพทย์ เผยแพร่แนวคิดในเรื่องการรักษาคน ควบคู่ไปกับการรักษาโรค ฯลฯ

ด้านพัฒนาสังคม

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศได้ริเริ่มกระจ่ายความรู้ด้านการแพทย์และสุขภาพไปยังประชาชนที่ด้อยโอกาสในชนบททั่วประเทศโดยการเน้นไปที่เรื่องของการป้องกันการพึ่งตนเองในการรักษาพยาบาลโรคที่ควรจะรักษาด้วยตนเอง ผ่านวารสารหมอชาวบ้าน คู่มือดูแลสุขภาพตนเอง การจัดการอบรมถวายความรู้แก่พระสงฆ์ในเรื่องสาธารณสุขส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน การใช้สมุนไพรเพื่อการรักษาโรค

นอกจากนี้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศยังได้เขียนบทความและหนังสือเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางการแพทย์แก่ประชาชนจำนวนมาก ทำให้ในเวลาต่อมาได้เกิดมีมูลนิธิ

หมอชาวบ้าน มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ คณะกรรมการระบาดวิทยา สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข สถาบันการแพทย์แผนไทย สถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย ฯลฯ ซึ่งงานเหล่านี้ล้วนแต่เป็นงานด้านการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น

ด้านคุณภาพชีวิตของเด็กไทย

ในขณะที่ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นเมืองอู๋ข้าว อู่น้ำ มีทรัพยากรมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์นั้น ปรากฏว่ามีเด็กอีกเป็นจำนวนมากตกอยู่ในสภาพของการขาดสารอาหาร ไม่มีอาหารกลางวันรับประทานนับล้านคน

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศตระหนักในปัญหาดังกล่าว และเห็นว่าเด็กๆ ผู้ด้อยโอกาสเหล่านั้นเป็นฐานสำคัญของสังคม จึงได้เข้ามาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กไทยเหล่านั้น ด้วยการร่วมก่อตั้งมูลนิธิเด็กให้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทำงานด้านเด็กด้วยแนวคิดใหม่ที่มากกว่าการให้ความช่วยเหลือด้านปัจจัย ๔ ทำให้ปัจจุบันหน่วยงานราชการและเอกชนได้เข้ามาให้ความสำคัญกับการแก้ไขและพัฒนาปัญหาเด็กกันมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศยังสนใจเผยแพร่แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต เรื่องศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม เรื่องวัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอันยั่งยืน การเมืองแบบสันติ เสนอแนวคิดเพื่อประโยชน์แก่สังคมบนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทยไว้เป็นจำนวนมาก

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วัที ได้ผ่านทั้งงานบริหาร การเป็นผู้ปฏิบัติงาน การแพทย์และสังคม มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ให้เกียรติดำรงตำแหน่งทางการบริหารและได้รับเกียรติคุณต่างๆ ตามลำดับ พ.ศ. ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๑๒ รางวัลทุนเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีในฐานะอาจารย์แพทย์
ดีเด่นท่านแรกของคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

พ.ศ. ๒๕๒๒ ดำรงตำแหน่งรองอธิการบดี ฝ่ายพัฒนาและวางแผนมหาวิทยาลัยมหิดล และต่อมาดำรงตำแหน่งอธิการบดีจนเกษียณอายุราชการ

พ.ศ. ๒๕๒๖ รางวัลนักวิทยาศาสตร์ดีเด่นแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๐ รางวัลนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๕๓๘ ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

งานการศึกษาตลอดชีวิต

ความล้มเหลวในหลายประเด็นทางการศึกษาของไทยเป็นกรณีหนึ่งที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ติดตามด้วยความห่วงใย

การเป็นอาจารย์แพทย์ การเป็นรองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาและวางแผน การเป็นอธิการบดี เป็นผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยหลายแห่ง การเป็นกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และการเป็นที่ปรึกษาทางด้านการศึกษาให้แก่หน่วยงานราชการอีกหลายแห่ง ทำให้ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วัชรวิญญูหาทางด้านการศึกษาในภาพรวมทุกระดับว่า การศึกษาของชาติกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ครั้งสำคัญยิ่ง

ในฐานะนักคิดที่เป็นความหวังของสังคม ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ได้ให้สติปัญญาแก่สังคมด้วยการเผยแพร่แนวคิดผ่านการเขียน การพูด ให้นักการศึกษา ครู นักเรียน นักศึกษา ประชาชน โดยเฉพาะบิดา มารดา และผู้ปกครอง ได้เข้าใจความหมายของ การศึกษา ที่แท้จริงว่า การศึกษานั้นมิได้มีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดอยู่ในคอกขังของโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยเท่านั้น หากแต่การศึกษา คือกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ซึ่งจะต้องทำอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และเป็นการศึกษาที่ให้ความสุขแก่ผู้เรียน มิใช่การท่องจำ เพื่อมุ่งสู่สนามการสอบแข่งขันที่เต็มไปด้วยความทุกข์ และแรงกดดันแก่ผู้เรียน

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ใช้เวลาเผยแพร่แนวคิดเรื่องการศึกษาตลอดชีวิตมาอย่างยาวนาน โดยไม่เคยท้อแท้ว่าเมื่อไรจะบังเกิดผล พยายามทุกวิถีทางในการกระตุ้นให้รัฐจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงมากกว่าการเรียนรู้จากทฤษฎีในชั้นเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางสติปัญญา และไม่เกิดค่านิยมหมิ่นแคลนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนเอง

“การไม่เรียนรู้นั้น ก่อให้เกิดผลเสียอย่างมากต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม” ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ เน้นย้ำ

นอกจากงานด้านการศึกษาแล้ว ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ยังนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาเผยแพร่เพื่อสร้างสันติสุขแก่สังคมสมัยปัจจุบัน นำความหมายของวัฒนธรรมที่คนรุ่นใหม่เห็นว่าเป็นสิ่งล้าหลังมาอธิบายให้เห็นว่าวัฒนธรรมมิได้หมายถึงงานศิลปหัตถกรรม นาฏศิลป์ ร้องรำทำเพลง หรือเพียงแค่การแต่งกายแบบไทยเดิมเท่านั้น หากแต่คำคำว่า วัฒนธรรม มาอธิบายในมิติของความคิดใหม่ มุมมองใหม่ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ระบบคุณค่า หรือค่านิยม ความเชื่อในการดำรงชีวิตของคนในสังคม ทั้งด้านการทำมาหากิน (เศรษฐกิจ) การปกครอง การแพทย์ การกินการอยู่ การพักผ่อนหย่อนใจ ศิลปวัฒนธรรม และอื่นๆ อีกหลากหลาย ซึ่งหมายรวมไปถึงเรื่องการเมือง การปกครองแบบสันติวิธี

ความคิด ชีวิต และงานของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ นั้นมีอาจบันท์กได้อ่างรอบด้านในกรอบกระดาศอันจำกัด แบบอย่างความคิด แบบอย่างชีวิต แบบอย่างของงานต้องจดจารบันท์กไว้ในหนังสือเล่มทองอันมีคุณค่าของแผ่นดิน

มีผู้สรรเสริญแบบอย่างชีวิตของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ว่าเป็นแบบอย่างที่ดีในความเรียบง่าย สมถะ สงบงาม มาตั้งแต่เยาว์วัย จวบจนถึงปัจจุบัน

เมื่อครั้งเป็นอาจารย์แพทย์ ที่มีช่องทางหารายได้พิเศษจากความรู้ความสามารถอันสูงเด่น แต่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศก็เลือกที่จะทุ่มเทเวลาให้กับการสอนนักศึกษาแพทย์ และทำวิจัยที่เป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมืองโดยไม่แสวงหาทรัพย์สินอื่นใด นอกจากเงินเดือนขั้นต้นในครั้งนั้นเพียงแค่ ๒,๒๐๐ บาท ทั้งๆ ที่ในขณะนั้นต้องเสียค่าเช่าบ้านเดือนละ ๕๐๐ บาท หักเงินสะสมเดือนละ ๑๐๐ บาท หักค่าใช้จ่ายของครอบครัวอีกเดือนละ ๑,๐๐๐ บาท คงเหลือเงินเดือนเพียง ๖๐๐ บาท สำหรับเป็นค่าอาหาร ค่าเดินทาง ค่าเสื้อผ้า และค่าใช้จ่ายอื่นอีกอีกปีละ

แม้ชีวิตจะต้องกระเบียดกระเสียรอย่างไรก็ตามที่ แต่ในเรื่องความกตัญญูแล้ว ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศถือว่าต้องมาอันดับ ๑ ของชีวิต เมื่อเริ่มมีเงินเดือน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ก็รับมารดาภักดิ์พิสาว ซึ่งเคยอาบเหงื่อต่างน้ำทำงานหนักส่งเสียให้เรียนหนังสือมาอยู่เป็นมิ่งขวัญของครอบครัว เพื่อทดแทนคุณในความเหนื่อยยากที่ผ่านมา

แม้เงินเดือนที่ได้จะจำกัดจ้ำจี้ แต่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ ก็พอใจกับรายได้นั้น ยังคงทำงานในหน้าที่ด้วยความพึงพอใจและมีความสุข โดยไม่เคยเปิดคลินิกเพื่อหารายได้พิเศษแต่อย่างใด

กับบุตรและธิดา

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ สมรสกับแพทย์หญิงจันทพงษ์ ประกอบผล มีบุตรชาย ๑ คน หญิง ๑ คน

ผลจากการที่ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศอุทิศความรู้ความสามารถให้แก่วิชาแพทย์และสังคม ให้เป็นที่ประจักษ์เด่นชัด แก่สังคมมาอย่างยาวนาน ทำให้ได้รับเชิญไปบรรยาย เป็นกรรมการต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศทั่วโลก

การเป็นแบบอย่างที่ดีในการอุทิศตนเพื่อพัฒนาวิชาชีพและพัฒนาสังคมทำให้ ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วัชชี ได้รับรางวัลแมกไซไซให้เป็นเกียรติภูมิแก่ชีวิตวงศ์ตระกูล บ้านเกิดเมืองนอน เป็นเกียรติภูมิของชาติไทยและคนไทยโดยถ้วนหน้ากัน

ดร.พนม พงษ์ไพบูลย์

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คนที่ ๒๘

“เขาถือลูกชานา จากทุ่งสมอ อำเภอฟนมนวน จังหวัดกาญจนบุรี”

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ แต่ละท่านล้วนแต่มีบุคลิกภาพที่ผิดแผกแตกต่างกันไป บางท่านพูดน้อย เคร่งขรึม บางท่านเคร่งเครียด และบางท่านก็มีรอยยิ้มที่อบอุ่น

ดร.พนม พงษ์ไพบูลย์ เป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการที่มีรอยยิ้มอบอุ่นอยู่เป็นนิตย์ ซึ่งเป็นภาพความอ่อนโยนอันคุ้นเคยของข้าราชการกระทรวงศึกษามานานปี

ดร.พนม เป็นบุตรคนสุดท้องในจำนวน ๖ คน ของ นายเจ๊ และ นางแฉะ พงษ์ไพบูลย์ ชาวนาตำบลทุ่งสมอ อำเภอฟนมนวน จังหวัดกาญจนบุรี

ชีวิตชานาไม่ว่าจะอยู่ภาคไหน ล้วนแต่เป็นกลุ่มคนที่มีความทุกข์ยากห่อหุ้มอยู่ ครอบครัวของนายเจ๊ นางแฉะ พงษ์ไพบูลย์ ก็อยู่บนวิถีชีวิตดังกล่าว ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนจนๆ

หากจะมีความคิดแปลกไปจากครอบครัวชานาคนอื่นๆ ไปบ้าง ก็ตรงที่เป็นครอบครัวที่ส่งเสริมสนับสนุนเรื่องการศึกษาแก่ลูกๆ อย่างเต็มกำลัง

ชีวิตวัยเด็กของ ดร.พนม ก็เหมือนเด็กบ้านนอกอื่นๆ ที่เติบโตท่ามกลางความสงบงามของธรรมชาติและครอบครัวที่อบอุ่น

“ชีวิตเด็กบ้านนอกวันหนึ่งๆ ไม่ค่อยได้ทำอะไร นอกจากวิ่งเล่นกะโหลกกะลา ก็เอากะลามาลเล่น สมมุติเป็นต่างๆ นานา บางวันก็คามแม่ไปนา ไปหาปลา หาผักมากิน...”

ดร.พนม บันทึกชีวิตช่วงวัยเด็กไว้ในหนังสือ ก้าวไปข้างหน้า ด้วยภาษาที่สื่อภาพชัดเจน แม่ของ ดร.พนม เป็นแบบอย่างที่ดีของลูกๆ เป็นแม่ที่แม้จะเป็นชาวนา แต่ก็ เป็นชาวนาที่มองไกลออกไปถึงอนาคต รู้จักจังหวะที่จะกระตุ้นความคิดความฝันให้ลูกๆ คล้อยตามเส้นทางที่แม่กำหนดให้แบบค่อยเป็นค่อยไป

อย่างเรื่องของการศึกษา เมื่อพาลูกเดินจากบ้านไปจังหวัดกาญจนบุรี เป็น ระยะทางถึง ๑๕ กิโลเมตร เพื่อไปดูโซนในงานศพของเจ้าคณะจังหวัดในครั้งกระโน้น แม่ก็จะจุดประกายความคิด ความฝันให้เกิดในใจลูก ด้วยการบอกกับญาติๆ ในจังหวัด กาญจนบุรีว่า “อีกหน่อยจะฝากพนมให้มาเรียนในโรงเรียนมอ (มัธยม)” ในจังหวัดต่างๆ ที่ ขณะนั้น ดร.พนม อายุเพิ่งจะ ๔-๕ ขวบเท่านั้น ยังไม่เข้าเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับเลย ด้วยซ้ำ

คำพูดของแม่ ปลุกความสนใจของ ดร.พนม ให้เกิดความกระตือรือร้น ในเรื่อง การไปโรงเรียนมากยิ่งขึ้น แม้จะยังไม่รู้ว่าโรงเรียนคืออะไร แต่ถ้าแม่พูดถึงแล้วแสดงว่า เป็นเรื่องดีแน่ๆ

เมื่อกลับไปบ้านที่อำเภอพนมทวน แม่ก็บอกแก่ ดร.พนม ว่าเปิดเทอมจะให้ลูกชาย เข้าเรียนในโรงเรียนประถม

“ถามเพื่อนๆ รุ่นเดียวกันว่า มีใครจะไปโรงเรียนบ้าง ยังไม่มีใครคิดจะไปเลย เขารอให้ครูบุญฟู ครูใหญ่มาแจ้งก่อน แต่แม่ผมไปบอกครูบุญฟูแล้วว่า แม่จะให้ผมเข้า โรงเรียนก่อนที่จะถึงเกณฑ์” ดร.พนม ย้อนอดีตให้ฟัง

อดีตช่วงนี้ฉายภาพอันประเสริฐของแม่ออกมาให้เห็นว่า แม่มีความคิดที่ดีอย่างไร ต่อระบบการศึกษา

ดร.พนม ไปโรงเรียนตั้งแต่อายุ ๕ ขวบ เนื่องจากอายุยังไม่ถึงเกณฑ์ จึงอยู่ชั้น ป.เตรียม ฝึกความพร้อมในการใช้ชีวิตในโรงเรียน และหัดอ่านหนังสือไปด้วย และแม่เมื่อ สิ้นปีการศึกษาจะอ่านหนังสือได้มากกว่าคนอื่นๆ แต่ ดร.พนมก็ไม่มีโอกาสเลื่อนชั้น ทั้งนี้ เพราะยังเด็กเกินไป

เรื่องการอ่านหนังสือได้แก่นี้ ดร.พนม เล่าให้ฟังอย่างน่าสนใจ ดังนี้

“การที่ผมอ่านหนังสือได้มากนี้ เป็นเพราะแม่คอยสนับสนุน แม่มีญาติเปิดร้าน ขายหนังสือในเมือง ถ้าแม่เข้าเมืองจะมีหนังสือติดมือมาด้วย แม่อ่านหนังสือไม่ออก แม่เริ่มให้ผมอ่านหนังสือนิยายให้ฟังตั้งแต่ผมอยู่ ป.เตรียมปลายปี ผมอ่านเรื่อง ดาวเรือง ภูมรา เสือดำ เสือใบ อิเหนา ฯลฯ อ่านถูกบ้าง ผิดบ้าง แม้ก็ไม่ว่าอะไร...”

คร.พนม เรียนจบประถมปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดทุ่งสมอ ผลการเรียนที่ผ่านมามีอยู่ในเกณฑ์ที่ดีมาก แต่ในช่วงท้ายๆ ของการเรียน คร.พนมได้ไปเป็นลูกศิษย์พระญาติๆ กัน จากนั้นได้สมัครไปหัดพิณพาทย์ ทำหน้าที่คี่ฆ้องเล็ก ฆ้องใหญ่ จนชำนาญ เมื่อทางวัดรับงานศพ ลิเก โขนจุก ฯลฯ ก็ได้รับคัดเลือกให้ไปตีฆ้องใหญ่ เนื่องจากมีฝีมือดี

ต่อมาภายหลัง คร.พนม ได้ไปหัดระนาดเอกจนสามารถนำวงได้ จนจิตใจมุ่งจะไปทางพิณพาทย์ ทำให้ผลการเรียนตกลงไป

แม้ซึ่งคอยติดตามผลการเรียนของลูกมาตลอด และยังปรารถนาที่จะให้ลูกเรียนหนังสือต่อในระดับมัธยมมากกว่าให้เป็นหัวหน้าวงพิณพาทย์ ได้มาถามลูกชายว่าถ้าอยากไปเรียนต่อมัธยม ก็ขอให้เลิกตีพิณพาทย์เสีย แล้วกลับไปนอนอ่านหนังสือที่บ้าน แต่ถ้าอยากอยู่ไหนก็ให้หัดพิณพาทย์ไป ไม่ว่าอะไร

“ผมอยากเรียนมากกว่าอยากเป็นหัวหน้าวงพิณพาทย์ เลขชนของกลับมาอยู่บ้านตั้งแต่นั้นมา ไม่เคยหวนกลับไปตีระนาดอีกเลย เพลงพิณพาทย์กว่าร้อยเพลงที่หัดไว้ก็ลืมหมดสิ้น” คร.พนม ทวนชีวิตช่วงรอยต่ออันสำคัญให้ฟัง

คร.พนม ไปสอบเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนวิสุทธิรังษี จังหวัดกาญจนบุรีได้ในลำดับที่ ๖๐ จากนั้นก็ทุ่มเทการเรียนด้วยความตั้งใจ สอบผ่านชั้นมัธยมปีที่ ๖ ได้เป็นที่ ๑ ของห้อง และเป็นที่ ๒ ของโรงเรียน ทำให้ได้รับรางวัลจากโรงเรียนด้วย

บ้านของคร.พนม ที่อำเภอพนมทวน

แม้ฐานะทางบ้านจะยังคงยากจนอยู่ เพราะลูกๆ ต้องเรียนหนังสือหลายคน แต่พ่อ แม่ พี่ชาย พี่สาว ก็ช่วยกันเก็บออมเพื่อส่งให้น้องได้เรียนหนังสือที่สูงขึ้น ด้วยเหตุนี้ ดร.พนม จึงไปสมัครสอบเรียนต่อครูตามที่จังหวัดต้องการ เป็นครูชาย ๓๓ คน มีทุนการศึกษาให้ ๒๐ ทุน ใครสอบได้คะแนนดี จะส่งไปเรียนที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา จำนวน ๑ คน นอกนั้นส่งไปเรียนที่วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา

ผลสอบ ดร.พนม ได้คะแนนเป็นที่ ๑ จึงได้ไปเรียนที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา (ปัจจุบันวิทยาลัยครู คือ สถาบันราชภัฏ)

การเรียนในระดับประกาศนียบัตรการศึกษา (ป.กศ.) ดร.พนม ได้รับคัดเลือกให้ได้รับทุนเรียนต่อระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง (ป.กศ.สูง) ในลำดับที่ ๖ เมื่อกลับไปบอกพ่อ แม่ และพี่ๆ ทุกคนกลับเศร้าซึม เพราะฐานะทางบ้านยังอ่ำแอ้อยู่เหมือนเดิม

“ทุกคนถามผมว่า ถ้าเรียนต่อจะต้องใช้เงินทางบ้านป๊ะเท่าไร ผมบอกว่าไม่เกิน ๑,๒๐๐ บาท ทุกคนก็เลยตกลงให้เรียนต่ออีก ๒ ปี” ดร.พนม เล่าถึงชีวิตตอนนี้ด้วยความรู้สึกเหงาๆ ในความยากแค้นของครอบครัวชาวนา

มีคำพูดชวนคิดอยู่ว่า ชะตาชีวิตของคนเรานั้นอยู่ที่ฟ้าลิขิต

ชีวิตของ ดร.พนม ก็เป็นเช่นนั้น หลังเรียนจบ ป.กศ.สูงแล้ว เขาก็กลับบ้านเตรียมไปเป็นครู ซึ่งในช่วงเวลานั้น ดร.พนม กำลังเป็นความหวังของครอบครัว เพราะการทำนาไม่ได้ผล

แต่นั้นแหละ ชีวิตคนเรานะหรือจะหาเหตุลี้ภัยชะตาฟ้าลิขิตได้ ขณะที่เตรียมไปเป็นครู ก็ได้รับโทรเลขจากเพื่อนว่าได้รับการคัดเลือกให้ไปเรียนต่อที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร (ปัจจุบัน คือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร) ดร.พนม อ่านโทรเลขให้พ่อ แม่ พี่ๆ ฟัง ทุกคนพากันนั่งเงียบ

“ป็นีทางบ้านลำบากเหลือเกิน ทำนาไม่ค่อยได้ผล” แม่บอกอย่างนั้น แต่ผลสุดท้าย ทุกคนก็ยินดีจะทนทุกซอกทุก窟เพื่อหาเงินส่งให้ ดร.พนม ถ้าวไปบนเส้นทางของอนาคตที่น้อยคนจะมีโอกาสดีเช่นนี้

ดร.พนม จบการศึกษามัธยมศึกษา (เกียรตินิยมอันดับ ๒) จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร จากนั้นไปสอบรับราชการครูของกรมสามัญศึกษา ผลสอบได้เป็นที่ ๑

ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ซึ่งเป็นผู้สอบสัมภาษณ์ ดร.พนม เห็นความรู้ความสามารถของ ดร.พนม แล้วก็ชวนให้ ดร.พนม ทำงานอยู่ที่กรมสามัญศึกษา และให้เวลาตัดสินใจ ๑ วัน

ดร.พนม กลับไปเล่าให้ทุกคนที่บ้านฟัง ทุกคนก็นั่งคิดและลังเล จนผลสุดท้ายพ่อพูดว่า ลูกไปอยู่กรุงเทพฯ เดี๋ยว ไม่ต้องห่วงทางบ้าน อีกไม่นานพ่อก็คงตายแล้ว

คำพูดของพ่อ ทำให้ ดร.พนม ตัดสินใจกลับไปเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนวัดอินทาราม ตำบลหนองขาว อำเภอกาญจนบุรี ห่างจากบ้านเกิดเพียง ๓ กิโลเมตร เท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อจะได้มีเวลาดูพ่อ แม่ ที่เริ่มชราแล้ว

หลังจากพ่อเสียชีวิต เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ แล้ว แม่บอกกับ ดร.พนมว่า ลูกคิดอยากไปไหนก็ไปได้ ไม่ต้องห่วงแม่ ดร.พนมจึงไปสอบศึกษาต่อในระดับปริญญาโททางด้าน วัตถุประสงค์การศึกษาที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร

ขณะที่ศึกษาปริญญาโทได้ ๑ ปี ก็มีทุนของรัฐบาลให้สมัครไปเรียนต่อที่ประเทศ สหรัฐอเมริกา ดร.พนม สมัครสอบชิงทุนวิจัยและวางแผนตามความต้องการของสภากาญจนบุรี (ปัจจุบัน คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ) เป็นอันดับ ๑ และทุนการศึกษาทั่วไป เป็นอันดับ ๒

และแล้วประวัติศาสตร์การศึกษาของชาวมืองกาญจนบุรีก็ต้องจารึกไว้ว่า มีครูประชาบาลคนแรกของจังหวัดกาญจนบุรี ได้รับทุนรัฐบาลไปเรียนต่างประเทศ และเป็นครูคนแรกของทุ่งสมอที่ได้ทุนไปเรียนถึงสหรัฐอเมริกา

ดร.พนม ศึกษาต่อที่ Michigan State University รัฐ Michigan ใช้เวลาศึกษาอยู่ ๕ ปี ก็จบการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาโทถึงปริญญาเอก สำเร็จการศึกษาในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ แล้วไปทำงานอยู่ที่กองวิจัยการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี

ชีวิตราชการของ ดร.พนม เริ่มต้นก้าวหน้ามาตามลำดับ จากนักวิชาการศึกษา ๔ ใช้เวลาอยู่ ๑๓ ปี ก็ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นผู้เริ่มในเรื่องของ School Mapping มาเผยแพร่ในประเทศไทย ริเริ่มนำผลงานวิจัยมาพัฒนาเป็นนโยบายหลายเรื่อง เช่น นโยบายการศึกษาพิเศษ นโยบายการอาชีวศึกษา เป็นต้น

พ.ศ. ๒๕๓๔ ดร.พนมย้ายไปดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะกรรมการข้าราชการครู อยู่ ๒๔ วัน จากนั้นย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมวิชาการ ได้ริเริ่มเรื่องสำคัญๆ ไว้ ๓ เรื่อง คือ

๑. ข้อสอบมาตรฐาน หรือ SPT
๒. ตำราเรียนเสรี
๓. หลักสูตรท้องถิ่น

พ.ศ. ๒๕๓๗ ดร.พนม ย้ายไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการศาสนา เพื่อไปดำเนินการเรื่องการศึกษาของสงฆ์ แต่เมื่อถึงเวลาเกิดกรณีสีกาล่าวหาว่า มีลูกกับพระยันตระ คดีดังกล่าวกลายเป็นคดีสันคลอนสถาบันพระศาสนา ดร.พนมได้เข้าไปแก้ไขปัญหา จนมีมติของมหาเถรสมาคมให้สึกพระยันตระพ้นจากความเป็นสงฆ์

อยู่กรมการศาสนาได้ ๙ เดือน ดร.พนม ได้รับคำสั่งให้ย้ายให้ไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษา ณ ที่นี้ ดร.พนม วิเริ่มงานสำคัญเด่นๆ ไว้ ๓ เรื่อง คือ

๑. นโยบายรับเด็กกลับบ้าน
๒. การกำหนดเกณฑ์สำหรับการเข้าสู่ตำแหน่ง
๓. การทำให้มัธยมศึกษาเป็นการศึกษาพื้นฐานเพื่อปวงชน

ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษาได้ ๘ เดือน ก็ได้รับคำสั่งย้ายไปดำรงตำแหน่งรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ ก็ได้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คนที่ ๒๘ ของไทย และในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้รับการยกย่องเป็นศิษย์เก่าดีเด่น ของ Michigan State University สหรัฐอเมริกา

รับเกียรติบัตรจากนาอูรัฐ ฮิลบอนันด์ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คนที่ ๒๘

คุณธรรมในการจัดการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ

ดร.พนม เป็นแบบอย่างอันงดงามของชีวิตในการดิ้นรนต่อสู้กับชีวิตอันแร้นแค้น ที่แสนจะทุกข์ยากของครอบครัวชาวนาจากอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ใครเล่าจะคิดว่าเด็กชายชาวนาที่พ่อแม่อ่านหนังสือไม่ออกสักตัว จะส่งผลให้ลูกก้าวขึ้นมาเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการที่รับผิดชอบจัดการศึกษาแก่คนทั่วประเทศ ยิ่ง ดร.พนม ได้รับเกียรติคุณสูงส่งเท่าใด ยิ่งทำให้ภาพของ นายเจ็ญ นางแถบ บิดมารดา ภาพของนายสิงห์โศคนายขุนทอง นางอุณากรรณ นายวาณิช นายมานัส พี่ชายและพี่สาวของ ดร.พนม ที่ทอดเงินกันเอง อดออมส่งเสียเงินทองให้น้องชายอันเป็นที่รัก กลายมาเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งของแผ่นดินนั้น โดดเด่นไม่แพ้ น้องชายที่เป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการเลยแม้แต่น้อย

ความยากจนมิใช่อุปสรรคสำหรับคนสู้ชีวิตอย่าง ดร.พนม พงษ์ไพบูลย์ ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ที่มีรอยยิ้มอันอบอุ่นอย่างคนที่เข้าใจโลกเข้าใจชีวิตอยู่เป็นนิตย์คนนี้ แต่อย่างใด

นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

กวีรัตนโกสินทร์ เจ้าของรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์แห่งชาติ (ซีไรต์) จากรวมกวีนิพนธ์ ชุด เพียงความเคลื่อนไหว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ คนนี้ เป็นกวีคนสำคัญของบ้านของเมืองอีกคนหนึ่ง ที่มีผลงานค่อเมืองและเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป

ในแวดวงกวีและแวดวงของนักเขียนนั้น ถ้าหากเป็นรุ่นพี่ก็จะเรียกกวีคนนี้ด้วยความรักความเมตตาว่า เนาว์ และถ้าเป็นรุ่นน้องๆ ก็จะเรียกเขาด้วยน้ำเสียงสนิทสนมว่า พี่เนาว์ จนกลายเป็นธรรมเนียมต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นที่รักของผู้คนทั่วไป เป็นกวีที่มีบุคลิกเคร่งขรึม อ่อนโยน ค่อนข้างจะพูดน้อย ฟังมาก อ่านมากอย่างเหลือเกิน

ใครๆ ก็อยากทราบว่า เพราะเหตุใดหนอ เขาจึงเกิดมาเป็นกวี

ย้อนดูพื้นความหลังของเขาสักนิดดีกว่า

พื้นฐานการเป็นกวี

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นบุตรของนายสมบัติ นางสมใจ พงษ์ไพบูลย์ เกิดมาในครอบครัวของคนที่รักและสนใจในเรื่องของวรรณคดีไทย พ่อของเขาสนใจดนตรีไทยและกาพย์กลอนมากเป็นพิเศษ ซึ่งความหลงใหลเช่นนี้ ชาวบ้านที่อำเภอพนมทวน บอกว่าพ่อของเนาวรัตน์ เป็นกวีคนหนึ่งของอำเภอพนมทวน

“วันว่างๆ สมบัติ (พ่อของเนาวรัตน์) กับเพื่อนๆ สี่ห้าคนจะค่อกลอนกัน อย่างครึกครื้น ฝ่ายกระดานบ้านแผ่นโตๆ นั้นจะมีคำกลอนเขียนไว้เต็มไปหมด” ชาวบ้านที่อยู่ละแวกนั้นเล่าความหลัง

แม่ของเนาวรัตน์เองเป็นคนชอบอ่านวรรณคดี หลังจากอ่านแล้วก็ยังเจือจานถ่ายทอดรสและเรื่องราวจากวรรณคดีดังกล่าวให้ลูกๆ ได้รับรู้อีกด้วย

นอกจากพ่อจะเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนแล้ว ยังเป็นนักอ่านตัวยงอีกด้วย ดังนั้นที่บ้านของเนาวรัตน์ ในครั้งกระโน้นจึงมีหนังสืออยู่มากมายทั้งวรรณคดีเก่าๆ และเรื่องราวใหม่ๆ ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของนักอ่านสมัยนั้น

เรื่องนี้เนาวรัตน์เคยบอกว่าเมื่อครั้งยังเป็นเด็กอยู่นั้นเขาเคยได้อ่าน สมญาภิธานรวมเกียรติ ของ นาคะประทีป เคยได้อ่าน เสือคำเสือใบ พล-นิกร-กิมหงวน ของนักเขียนชื่อดังยุคนั้น

นอกจากจะมีวรรณกรรมเป็นเล่มทั้งเก่าและใหม่แล้ว พ่อแม่ของเนาวรัตน์ ยังเป็นครอบครัวที่ใส่ใจกับเรื่องการอ่านมากเป็นพิเศษอีกด้วย นั่นคือ ที่บ้านได้บอกรับหนังสือที่พิมพ์จำหน่ายในสมัยนั้นเป็นประจำ เช่น เทลลิจิต เสาร์วิวิ นิทานแสนสนุก ฯลฯ

ความที่เป็นครอบครัวของนักอ่าน และครอบครัวที่มีความรักความผูกพันอยู่กับเรื่องราวทางวรรณคดีไทย คนครีไทย ทำให้สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมจิตใจของทุกคนในบ้าน ให้มีความรักความผูกพันอยู่กับสิ่งเหล่านี้มากเป็นพิเศษ

เนาวรัตน์ อยู่ในบรรยากาศของเพลงพื้นบ้าน ที่รายรอบตัวเขมาตั้งแต่เล็กผสมผสานกับความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอนของครอบครัว ทำให้เขาคุ้นเคยกับประสบการณ์ดังกล่าวเข้าไว้ในสายเลือด และเรียนรู้จากของจริงไปโดยปริยาย

จากสภาพสิ่งแวดล้อมดังกล่าว มีส่วนปลูกฝังให้ลูกๆ ซึมซับความงดงามนั้นไว้ในจิตใจ โดยเฉพาะเนาวรัตน์เองนั้นผูกพันกับคนครีไทยและวรรณคดีไทยมาแต่เล็กๆ

“คนบ้านนี้เป่าขลุ่ยเก่ง” เพื่อนบ้านเล่าถึงครอบครัวของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ คำกล่าวนี้เป็นความจริง เพราะเมื่อครั้งที่เด็กๆ อยู่กัน เนาวรัตน์เป็นเด็กที่เป่าขลุ่ยได้ไพเราะจับใจมาตั้งแต่เรียนหนังสืออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒

ในครั้งนั้น ไม่ว่าจะไปไหนมาไหน เขานำขลุ่ยติดตัวไปด้วยเสมอ น้องสาวคนหนึ่งของภักเอือกเล่าว่า เมื่อสมัยเด็กๆ พ่อชอบพาลูกๆ เข้าป่า พอถึงป่า เนาวรัตน์ก็นอนเพลงเป่าขลุ่ยด้วยความสบายอกสบายใจ

“พี่ฉันไปยิงป่า เขาจะปูลำแล้วนอนเป่าขลุ่ย นื่องๆ ก็หาหน่อไม้มากองให้” คุณปู่ผาพมพิญญ์ น้องสาวของเนาวรัตน์เล่าถึงชีวิตวัยเด็กของพี่ชาย

เรื่องเป้าขลุ่ยนี้ เมื่อครั้งเรียนอยู่ที่โรงเรียนทวีธาภิเศก เพื่อนๆ บางคนเล่าว่าคือ
ที่ ๒ เนาวรัตน์ก็ตื่นขึ้นมาถึงเป้าขลุ่ยอยู่จนค่อนข้างทำให้ตื่นสายเสมอ

“เขาไปโรงเรียนไม่ค่อยทันหรอก มัวแต่เป้าขลุ่ย” เพื่อนๆ บอกอย่างนั้น

เนาวรัตน์เป็นคนช่างฝัน อารมณ์อ่อนไหวมากเป็นพิเศษ เขามีความละเมียดละไม
มาแต่เล็กแต่น้อย

“เริ่มแต่งกลอนมาตั้งแต่เรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวิสุทธิรังษี มาเขียน
จริงจังเอาเมื่อเรียนมหาวิทยาลัย” เนาวรัตน์เคยเล่าเรื่องนั้นให้ฟัง

ในช่วงที่เติบโตขึ้นมหาวิทยาลัย เนาวรัตน์ได้ให้ความสนใจและศึกษาคณะวรรณคดี
ในสภา เรื่อง ขุนช้างขุนแผน อย่างจริงจัง เป็นการศึกษาที่ค้นหาทั้งสาระและลีลากลอน
เพื่อการจดจำภาษาสำนวนงดงามสละสลวยต่างๆ สังคมไว้ในความทรงจำอย่างมากมาย

ครั้งที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี่เองที่เนาวรัตน์ได้ร่วมกับเพื่อนๆ
ก่อตั้ง ชมรมวรรณศิลป์ และ ชมรมคนศรีไทย ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในครั้งนั้นถ้าหากมีกิจกรรมการแข่งขันกลอนสวดระหว่างมหาวิทยาลัยครั้งใดแล้ว
เนาวรัตน์มักจะร่วมกับเพื่อนนักกลอนอย่าง นิภา บางชัย หวีสุข ทองถาวร ดวงใจ
รวีวิชา เข้าร่วมชิงชัยอยู่เสมอ และทีมนักกลอนกลุ่มนี้ก็มักจะคว้ารางวัลมาครองอยู่เนื่องๆ
จนได้รับการขนานนามว่า นักกลอนสี่มือทอง

เมื่อเนาวรัตน์จบเรียนอักษร ได้ดุษฎีไปทำงานในกษพลาราม อำเภอไชยา จังหวัด
สุราษฎร์ธานี และที่นั่นทำให้ได้ศึกษาวรรณอย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะปรัชญาเขื่อนนั้นก็ได้ศึกษา
อย่างแตกฉานอีกด้วย

การศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ ประกอบกับการร่วมกิจกรรม
ทางหนังสือพิมพ์ กลุ่มศิลปิน และการเดินทางอยู่ตลอดเวลาทำให้เนาวรัตน์มีวิสัยทัศน์
ที่กว้างไกล และด้วยวิสัยทัศน์ที่รอบด้านดังกล่าวนี้ มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้การสร้างสรรค์
กวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีคุณค่ายิ่งต่อชีวิตและสังคม

บทกวีของเนาวรัตน์ยุคแรก

ยุคแรกๆ ของการเขียนบทกวี เนาวรัตน์บอกว่าเขาเริ่มจากการเขียนโคลงสี่สุภาพ
ช่วงเรียนมัธยมก็ยิ่งเขียนโคลงอยู่ โดยครั้งหนึ่งได้เขียนโคลงที่แปลความหมายมาจาก
บทกลอนดอกสร้อยร่ำฟังในป่าช้า ของพระยาอุปกิตศิลปสาร

โคลงระยะแรกๆ ของเนาวรัตน์นั้น จะมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับความรัก มิตรภาพ
ระหว่างเพื่อนเป็นส่วนใหญ่

การเขียนโคลงในครั้งกระโน้น เป็นการเขียนตามแบบแผนที่ยึดฉันทลักษณ์ เป็นหลักอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพราะเนาวรัตน์ได้ถือแบบอย่างตามวรรณคดีที่ได้ร่ำเรียนมา คือ อิทธิพระลออ นิราศนรินทร์

แม้เมื่อเริ่มเขียนกลอน เขาก็เหมือนผู้เริ่มต้นในการเขียนกลอนทั้งหลาย นั่นคือ บทกลอนจะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับความรักเป็นหลัก

“เขียนจนเบื่อเหมือนกัน” เนาวรัตน์บอกด้วยใบหน้าอัมยิ้ม

ตัวอย่างบทกวีในยุคแรกๆ ที่เนาวรัตน์บอกว่า เขียนจนเบื่อเหมือนกัน ก็อย่างเช่นบทกวีชื่อ น้ำตา เขาได้สะท้อนความสะเทือนใจเหมือนกวีในยุคหนึ่งที่วนเวียนอยู่กับเรื่องความรักเป็นหลัก แต่เขาก็เขียนออกมาอย่างไพเราะและเหงาเล็กๆ เช่น

● ปาดน้ำตาจากแก้มแฉล้มกระดาน

เป็นประกาศกลอนแปดแด่ศัพทเสียด

ทศความแค้นแทนความซึ้งว่าเจ้าเรียม

ทันเอ่อเพื่องอกหงส์คับใจ

เนาวรัตน์บอกว่า เนื้อหาบทกลอนในลักษณะนี้ พอเบื่อมากๆ ก็เลยเขียนว่า จันทกัทธคามระเบียบเรียบร้อยแล้ว เป็นบทสุภาพสอนว่าๆ ใครๆ ที่ไม่รู้จะหาทางออกอย่างไร

เมื่อเริ่มเบื่อหน่ายกับการเขียนกลอนรักที่วนเวียนซ้ำซากมากๆ เข้า เนาวรัตน์จึงเกิดความคิดว่า ถึงเวลาแล้วที่เขาจะต้องแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ และด้วยเหตุนี้ เขาจึงเริ่มคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ในการเขียนกลอนขึ้น

เมื่อกาลเวลาผ่านไป ได้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ความเป็นศิลปินของเขาก็นำมาผสมผสานกับแนวความคิดทางการเมือง ทำให้การเขียนบทกวีมีแง่มุมที่หนักแน่นมาตามลำดับ

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เนาวรัตน์ เริ่มแสวงหาเนื้อหาในการเขียนบทกวีของเขาให้ห่างไกลจากวิธนูราวคราวเดียวกันมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความอึดอัดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยทำให้เนาวรัตน์เริ่มตั้งข้อสงสัยและเริ่มมองหาทางออกใหม่ๆ ที่เป็นการแสวงหามากยิ่งขึ้น

จอร์จ ออร์เวลล์ นักประพันธ์ใหญ่ของอังกฤษกล่าวว่า แรงบันดาลใจที่ทำให้คนกลายเป็นนักประพันธ์นั้นมีหลายประการ เช่น ความอึดอัด ความเป็นศิลปิน ความรักที่จะรักษาผลงานไว้เป็นประวัติศาสตร์ และความคิดทางการเมือง

เมื่อนำหลักเกณฑ์นี้มาวัดความเป็นกวีของเนาวรัตน์แล้วก็จะพบว่า เนาวรัตน์เริ่มเขียนบทกวี ก็เพราะความเป็นศิลปินของเขา ซึ่งจะเห็นได้จากการศึกษาทางด้านกฎหมายมานั้น มิได้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับงานด้านกวีนิพนธ์เลยแม้แต่น้อย แต่เนาวรัตน์กลับมีความสามารถโดดเด่นเป็นพิเศษซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษของศิลปินโดยทั่วไป

ความเป็นศิลปินของเนาวรัตน์ ปรากฏออกมาในบทกวีที่ให้ความสะเทือนใจ และความงามของถ้อยคำ ดังจะเห็นได้ว่า บทกวีในระยะแรกๆ ของเนาวรัตน์นั้นมีความอ่อนหวานและหวานไหวยังนัก

ในเวลาต่อมา เนาวรัตน์เขียนบทกวีที่มีพลังทางความคิดออกมาอย่างหนักแน่น และต่อเนื่อง เช่น บทกวีที่ชื่อ กระตุ่นแบน ว่า

● เมื่อความเลวความร้ายเข้าครองโลก

ความบริสุทธิ์ก็จะเขียนพุดพยอมพญา

คนกับคนที่เคยอยู่คู่กันมา

คนกับคนก็หันหน้าฆ่ากันเอง

อำนาจความเลวร้ายในวันนี้

อัปยศคดขี่และข่มเหง

เหมือนยักษ์มารไม่เคยกลัวไม่เคยเกรง

คอยแต่เร่งให้ร้อนรุ่มทุมให้แบน

เธอขายเพื่อจะปลูกให้คนคืบ

เธอขายเพื่อผู้อื่นอีกหมื่นแสน

เธอถือคันท่อนเดียวในดินแดน

แต่จะหนักจะแน่นเต็มแผ่นดิน

เราจะยื่นหยัดเหยียดให้เสียฟ้า

เราจะถูกขึ้นทำภูผาหิน

กระซางฟ้าห้าโหล่โหล่คณิน

ฉีกเป็นชิ้นกระทุ้มข้อให้ขี้แบน

แนวคิดการเขียนกลอนของเนาวรัตน์ที่ถือว่าเป็นยุคเริ่มแรกของการสร้างงานที่มีความหมายมากยิ่งขึ้นกว่าเดิมก็คือ การเขียนกลอนที่มีสาระในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ซึ่งในครั้งนั้นเขาเริ่มเขียนบทกวีชื่อ เพียงความเคลื่อนไหว ที่มีสาระแตกต่างจากงานเขียนเนาว์โรแมนติก ดังนี้

เพียงความเคลื่อนไหว

* ชั่วเหี่ยวหวะหอยบิกกลางเปลวแดด

ร้อนที่แผดก็ผ่นเพลาพระเวหา

พอใบไม้ไหวพลักริกนก

ก็รู้ว่วันนี้มีลมมา

เพียงกระเพื่อมเลื้อยรับ รับรับไหว

ก็รู้ว่วันได้ไซ้กระจาก

เพียงแว่วพายุฝนวันสะทก

ก็รู้ว่ในหัวกม็กรั่วใจ

ไซ้ประคูดิ่งผูกถูกกระซาง

เสียงแห่งความทุกข์ยากก็ยิ่งใหญ่

สว่างแว่นแปลงพรมารไร

ก็รู้ได้ว่าทางยังพอมี

มือที่กำหมัดขึ้นจนขุ่นเหวือ

ก็ร้อนเลือดเดือดเนื้อนั้ดตน

กระหืดหอบสวนล้มแต่ละที

ก็ยังคิดที่ต่อสู้ได้รูรส

นี้วกระดิกกระเดี้ยได้ก็พอเห็น
เร็วแรงที่แผ่เร้นก็ปรากฏ
ยอดหญ้าแยงหินแยกหยักระเซด
เกียรดิศแห่งหญ้าที่ระยับ

สี่สิบปีเปล่าโง่งตลอดย่าน
สี่สิบล้านไม้เคยเขย่อนขยับ
ดินเป็นทรายไม้เป็นหินจนหักพับ
คับและหลับตลอดด้านทั้งคาใจ

นกอยู่พินนกหาไม้เห็นฟ้า
ปลาอยู่น้ำซ่อนปลาเห็นน้ำไม่
ไล่เดือนไม้เห็นคืนว่าจันใด
หนอนย่อมไว้ดวงดาวอรุณ

จันใดความเบียดเน่าเป็นของเน่า
ยอมเกิดแก่ความน่าทุกสิ่งสม
แต่ว่าหนึ่งความเน่าในเข็ญคน
ก็ผูกพรอไว้ชมซึ่งดอกบัว

และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ
เป็นความงคความงมใช้ความชั่ว
มันอาจจุ่นอาจจันอาจหม่นมัว
แต่ก็เริ่มจะเป็นตัวจะเป็นตน

พอเสียงร่ำว่ากลองประกาศกล้า
ก็รู้ว่าวันพระมาอีกหน
พอบินเปื้อนไปนในมณฑล
ก็รู้ว่าประชาชนจะชิงชัย

บทกวีบทนี้ นาวารัตน์เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๑๗ เป็นบทหนึ่งในหลาย ๆ บทที่ได้สะท้อนความเป็นกวีที่มีเนื้อหาสาระของนาวารัตน์ ซึ่งคงจะเป็นเพราะได้สั่งสมความรู้ ความคิด ประสบการณ์มาจนอ้อมแล้ว สภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจึงเป็นแรงบันดาลใจให้เขาเริ่มหันมาสร้างงานที่สะท้อนความรู้สึกทางสังคม ออกมาอย่างพรูพรูและเข้มข้น ค่อนข้างกันมาให้หลายรูปแบบ และเนื้อหา ก็ได้สะท้อนแค่เรื่องราวทางการเมืองเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมไปในเรื่องวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างหลากหลาย

ต้นคิดประดิษฐการทางจินตลักษณ์

โดยวิสัยของกวี เมื่อสร้างสรรค์ผลงานไปทุกสิ่งทุกอย่างแล้วก็มีมักจะคิดประดิษฐการทางกวี ที่มีรูปแบบเฉพาะเป็นของตนเองฝากไว้ในแผ่นดินสืบต่อไปเป็นสมบัติของชาติสืบไป นาวารัตน์ก็เป็นเช่นนั้น เขาได้คิดประดิษฐการไว้ในงานกวีนิพนธ์ที่ชื่อว่า **ชักม้าชมเมือง** โดยประดิษฐ์คำประพันธ์ในรูปแบบใหม่ ซึ่งจะอ่านรวมเป็นกลอนก็ได้ หรือจะอ่านแยกเป็นโคลงก็ได้อีกเช่นกัน ซึ่งประดิษฐการนี้ นาวารัตน์เรียกว่า **กลอนโคลง** และ **โคลงกลอน**

รูปแบบมีดังนี้

● พิเศษสารเสกสร้าง	วังสวรรค์
สารประจําจารจันท-	ภาคพริ้ง
พระฉายเอกเพชรพรวณ	เพราะเจ็ด เลิศแล
ลายระยิบสายสะอึง	ต้องสร้อยกรอมทรวง
ดวงคอกไม้มีงแก้ว	โกมูท
มาศเอี่ยมสะอาดพิสุทธิ์	ฉ่ำซึ่ง
คำทวงโรจน์รุ่งดุง	ดาวฤกษ์ เบิกรา
ดวงประดับรวงผึ้ง	รำนํ้าคำกวี
ชีวิตนิคหนึ่งน้อย	นี้หนัก
นักปราชญ์ประจักษ์หลัก	แน่นล้วน
หน้ายหนิทุกซ์สุซศักดิ์	สรรพทั่ว ชั่วแล
ดีไซ่ดีถ้วน	เท็จล้วนเลศนัย

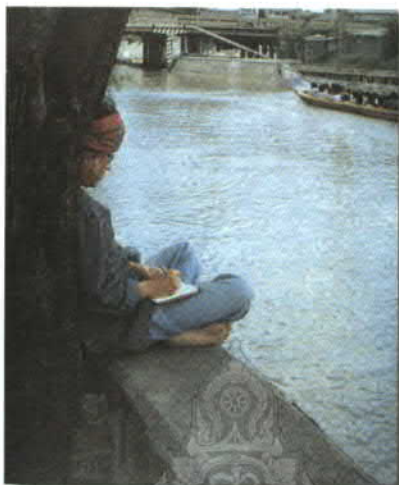
ใช้ชีพิน์เซ็น	เป็นแบบ
บทประจวบจดแนบ	เนื่องร้อย
เรื่องไขหลายข้อแนบ	ชลคค จิตฤ]
ใจจักสอคใส่สร้อย	สว่างไว้ทางกวี

กลอนโคลง

● พิเศษสารเสกสร้างวังสวรรค์สาร	ประจวบจารจันทกาคหวั้งพระฉาย
เจกเพชรพรณเพราเจดเลิศเลกลาย	ระยับสายสะอึงต่องสร้อยกรองทรวง
ควงคอกไม้มีงแก้วโกมุทามะ	เอี่ยมสะอาดพิสุทธอ้อเจ้าซึ่งคำหลวง
โรจน์รุ่งดูจตุรฤกษ์เบิกราววง	ประดับรวงผึ้งรำน้าคำกวี
ชีวิตนิคหนึ่งน้อยนั้นหนักนิก	ปราชญ์ประจักษ์หลักแน่นล้วนหน้าเขหนี
ทุกขสุขศึกดีสรรพทั่วแล้วแลค	ใจดีถ้วนถึงจลวันเลขนัย
ใช้ชีพิน์เซ็นเป็นแบบบท	ประจวบจดแนบเนื่องร้อยเรื่องไข
หลายข้อแนบชลคคจิตฤใจ	จักสอคใส่สร้อยสว่างไว้ทางกวี

การที่กวีคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ นำเสนอต่อสังคมเช่นนี้ นับเป็นพัฒนาการทางด้านกวีนิพนธ์ที่สำคัญยิ่งที่จะต้องจดจารไว้ในประวัติการพัฒนาทางจันทลักษณ์ของไทย เพราะในความเห็นของเนาวรัตน์เห็นว่า *จันทลักษณ์* นั้น จะต้องตีความหมาย ที่กว้างที่สุดไว้นั่นคือ *ฉันทะ* คือความพอใจ *ลักษณะ* ก็คือลักษณะเป็นรูปแบบ *จันทลักษณ์* ก็คือรูปแบบ อันเป็นที่น่าพอใจ อาจจะพอใจของคนเขียน พอลใจของคนอ่าน โดยในช่วงเวลานั้นๆ ได้รับรองว่าเป็นจันทลักษณ์ได้

จันทลักษณ์ในความหมายของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ จึงมิได้หมายเพียงแค่โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร่าย เท่านั้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้เองที่ทำให้กวีในแต่ละยุคได้สร้างสรรค์ผลงานออกมามากในหลายลักษณะ โดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบที่กวีรุ่นเก่ากำหนดไว้ ทำให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ในเชิงสร้างสรรค์ของวงการกวีนิพนธ์ตลอดมา

เขียนบทกวีอุรุมฝั่งน้ำ

กวีรัตนโกสินทร์และศิลปินแห่งชาติ

ในระยะหลังๆ เนาวรัตน์ ได้ผสมผสานการเผยแพร่บทกวีให้มาฟังด้วยการรับเชิญไปอ่านบทกวีประกอบเสียงดนตรีอยู่ค่อนข้างบ่อยมาก คนตรีที่เขาถนัดมากที่สุดก็คือ ชลู้ย

เนาวรัตน์จะอ่านบทกวีสลับกับการเป่าชลู้ย หรือไม่ก็ดนตรีพื้นบ้าน สะกดผู้คนให้เฝียวันกับพลังของถ้อยคำที่เขาได้เรียงร้อย ด้วยน้ำเสียง ลีลา และเนื้อหาที่หนักแน่น อยู่เสมอ บทกวีของเขาก่อให้เกิดความสะเทือนใจไปกับสิ่งที่เขานำเสนอจนได้รับเสียงปรบมือต้อนรับกึกก้องตลอดมา

ความสามารถในการเป่าชลู้ยของเนาวรัตน์เป็นเช่นใดนั้น ก็ยากที่จะเขียนเล่าให้ฟังได้อย่างหมดจด แต่จะขออิมคำของ *สาว คำหอม* ที่เคยเล่าให้ฟังถึงการเป่าชลู้ยของเนาวรัตน์ว่า ครั้งหนึ่ง เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ไปนอนเป่าชลู้ยที่ไร่ของ *สาว คำหอม* ที่ปากช่อง นครราชสีมา พอเสียงชลู้ยของเขาแวกขึ้น *สาว คำหอม* บอกนักเขียนคนอื่นๆ ในวันนั้นว่า เนาวนี่เขาเป็นศิลปิน พอเสียงชลู้ยกังวานขึ้นก็ดูเหมือนว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายในคำคันทาหันเงียบเสียง และเงียหูฟังเสียงชลู้ยของเขาอย่างตั้งอกตั้งใจ

นอกจากการสร้างสรรค์บทกวีแล้ว เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ยังได้สร้างสรรค์งานเขียนอื่นๆ ไว้อีกจำนวนมาก ซึ่งถ้าจะจำแนกการสร้างสรรค์ผลงานของเนาวรัตน์ แล้วจะได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. ร้อยกรอง

๒. ความเรียง

๓. งานแปล

งานรวมเล่ม ร้อยกรอง

คำหยาด

ข้างคลองคันนายาว ๒

อาทิตย์ถึงจันทร์

ก. ข. ขับขาน

เพียงความเคลื่อนไหว

จี๋เอ๋

ซักร้าชมเมือง

สูงต่ำลึงค้อย

เพลงขลุ่ยเหนือทุ่งข้าว

คำทาสลายแทง

จารึก ร.ศ. ๒๐๐

รักใคร่โยตี

กรุงเทพทวารวดี

แหว่ไหวในสายลม

เพลงขลุ่ยผิว

ขับไม้ไผ่

ประกาศกรอง

เหมือนข้าวความรักจักมา

วาริคุริยางค์

มูมมอ

ตกรุ่งเรืองโพยม

น้ำใสไม้สวดย

ข้างคลองคันนายาว ๑

เขียนแผ่นดิน

ความเรียง

ที่นี้ซัดซ่องหนอ

คว้างหล่นบนแผ่นดิน

มูมที่ไม้มีเหลี่ยม

มองพม่า

คาบที่หมกอยู่ในจิ๋ว

ลอคลายประแจเงิน

เจ้าประคุณเอ๋ย

เหยียบแผ่นดินหยก

บังอวยเบิกฟ้า

ซอยเท้าเข้าทุ่งปิ่น

ฝึกฟันใจเมือง

แผ้วผ่านธารน้ำไหล

ความคิดในดอกบัว

เรียงร้อยถ้อยคำ

มีดจริงหนอ

ดังนั้นฉันจึงเขียน

นอกรั้วโรงเรียน

ปี่ซังข้าวน้อย

อยู่เหี่ยวประจายาม

บ้านเก่า

ผลงานที่แปลและเขียนร่วมกับนักเขียนอื่น

- คัมภีร์คุณธรรม - สมเกียรติ สุขโข
- สองตะเกียง - ล.เสถียรสุด
- ห้วงหาอาทร - สมเกียรติ สุขโข - สโรชา
- ก. ข. ขัณฑ์ - วีระศักดิ์ ขุนอิน
- ๖ ตุลาคมทกภาพย์ - กลุ่มกวีร่วมสมัย
- วันน่านกพิราบ - มหาสมุทร พรหมพา

ผลงานบทกวีแปลออกเป็นภาษาต่างๆ มี อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เยอรมนี จีน ญี่ปุ่น อินเดียน มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ลาว

บทกวีในหนังสือหลายเรื่องของเนาวรัตน์ ที่กระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกให้นักเรียนได้เรียนในปัจจุบัน อย่างเช่น

ซักผ้าในเมือง	ลูกเต๋าลึงด้อย
คำหยาด	รักใคร่โยตี
น้ำใสไม้สวย	คำทอหลายทาง
วาริตรียางค์	ความผิดในดอกบัว
ป้างข้าวน้อย	บ้านเก่า
จ๊ะเอ๋	และบางบทจาก “แผ้วผ่านธารน้ำไหล”

ผลงานที่ได้รับรางวัล

บทกวีของเนาวรัตน์จำนวนมากที่ได้รับรางวัลต่างๆ ตามลำดับ พ.ศ. ดังนี้

- พ.ศ. ๒๕๑๖ อาทิตย์ถึงจันทร์ (บทกวี) ได้รับรางวัลชมเชยพิเศษ
วรรณกรรมของ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด
- พ.ศ. ๒๕๒๑ ซักผ้าในเมือง ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการ
พัฒนาหนังสือแห่งชาติ
- พ.ศ. ๒๕๒๓ เพียงความเคลื่อนไหว ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์
แห่งชาติ (ซีไรต์)
- พ.ศ. ๒๕๒๗ เพลงขลุ่ยผิว (บทกวี) ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการ
พัฒนาหนังสือแห่งชาติ
- พ.ศ. ๒๕๒๗ ก.ข. ขัณฑ์ (บทกวี) ได้รับรางวัลดีเด่นจากคณะกรรมการ
พัฒนาหนังสือแห่งชาติ แต่งร่วมกับวีระศักดิ์ ขุนอิน

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สมรสกับนางสาวประคองกุล อิศรางกูร ณ อยุธยา มีบุตรสาว
คือ นางสาวประคำครอง (เกี้ยว) และบุตรชาย คือ นายแก้วแก้ว (เก๊า) พงษ์ไพบูลย์

ปัจจุบัน เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้กลับมาอยู่ที่จังหวัดกาญจนบุรี แผ่นดิน
ที่เขาเคยเขียนบทกวีในหนังสือ เขียนแผ่นดิน ว่า

● แควน้อยค้อยค้อยค้อยค้อยโฮ

เจียรเนินน้ำพลอยพราวแสง

ส่องพิศดูเพียงกำแหง

ส่องแหล่งเรื่องราวเก่ากาล

แควใหญ่อย่างใหญ่อย่างซ้ำ

ทุ่งท่าผาใหญ่ในย่าน

เล็ดตเมืองเนืองนองท้องสะพาน

จดจำตำนานบ้านเมือง

ขับร้องเพลงไทยอย่างสนุกสนาน

แควน้อยแควใหญ่ไหลล่อง

เป็นลำแม่กลองฟ่องเฟื่อง

สองฟากสองฝั่งมั่งมีเมือง

ฝากเรื่องฝากราวชาวชน

เมืองขุนแผนแคว้นโบราณด่านเจดีย์

มั่งมีพลอยงามน้ำคัน

งามงามน้ำงามคน

คือมนต์แม่กลองเมืองกาญจน์

เล่นดนตรีไทยอย่างมีความสุข ขณะล่องเรือในแม่น้ำเจ้าพระยา

นิราศวัดใต้

ชายเชิงท่าเทียบเคียงแพเรียงราย
ศรีสวัสดิ์แควใหญ่รับไพรโยค
วารีถล่มครวญคร่ำล้าร่ำพัน

● ครุ่นคำนึงถึงปากฝากให้คิด
นับให้ถึงหนึ่งร้อยค่อชค้อยพม
อันถ้อยคำคารมตั้งคมมีด
รู้ระยับยับยังขังกมล

● ที่ทำวัดศักดิ์เจียบเลาะเลียบฝั่ง
แผ่ก้านกิ่งนั่งชมได้ร่มเงา
อาชู่หัวร้อยปีมีอาถักกัน
ห้าคนโอบอ้อมเอียงวัดเรียงราย
สำโรงโค้งคุศุบุราณว่า
กำจายไกลไม่รินขึ้นสุคนธ์
หลังฤดูให้คอกลูกออกช่อ
เนื้อโนนน้อยร้อยล้านเมื่อสิ้นไฟ
คั่งน้ำรูปสวธะระววยริน
ขึ้นสดดสันรสสุคนธา

ถึงปากแพรกแยกกันที่เป็นที่หมาย
แควสองสายไหลพบประสบนกัน
กรากกรรโชกไกรกรายพรายสีสัน
ลือคะวันแนวรุ่งฟุ้งสีคราม
กลางหม่มจรจัดลงนับสองสาม
เสน่ห์ความงามล้ำประจำคน
จรดใบกรวีตแล้งทุกแห่งหน
ลำบากคนจนชากเพราะปากเรา
สำโรงตั้งคนเดือนเหมือนหินเสา
พอบรรเทาเราร้อนทอดถอนกาย
เห็นประจักษ์จับตาเงหน้าหงาย
แค่เพียงปลายนิ้วชี้ทีละคน
ข้อผกาพากลั่นเมื่อสิ้นฝน
กลั่นพิกลกลั่นพิการสะท้านใจ
พุ่มลออช่อชุ่มช่อไหมว
หวานอาลัยแลลับไปกับดา
ยามชมชื่นชวคสันกลั่นนาสา
เช่นบุปผาไร้ภูเคล้าคู่เคียง

● ถึงหน้าวัดจตุรมุขคุ่มคู่
เจดีย์ยอดขึ้นยอดสามองค์เรียง
ประดับบัวควั่นกนกกระจกลี
ตระหนักร้านนามงามเด่นเป็นประกาย

● วาลึกภาพเหตุการณ์ทหารกล้า
ยกทัพใหญ่ไพร่ตึกรอนราย
องค์พระพุทธรูปพิฆาตโลก
โปรดให้กองทัพไทยรับไพร่
พระผ่านศึกต่อสู้ศัตรูร้าย
รักษากรุงบำรุงศักดิ์นครา
ก่อนทรงธรรมบารบปราบประจัญ
ตั้งนายศรีเสวตฉัตรที่วัดใต้
สร้างกำลังมั่นคงความรัก
ทรงเกื้อกูลพูนสวัสดิ์ในปฐพี

● นิมิตถามความนัยไขขุมพล
เหตุแห่งข้อถือขริมนวาวิน
ข้อวัดไขขุมพลชนะสงคราม
อารามหลวงอร่ามเรืองเมืองกาญจนา

● เล่นครุ่นคิดจิตทางเดินข้างวัด
หน่อหนุ่มเดินเคียงข้างนางบังอร
เห็นเรือนโรงโถงใหญ่ไม้ไผ่รวก
หลังคามุงจากใบไม้ไผ่ดาม
ภายในโรงเรือนเรียงด้วยเตียงแครง
ทั้งใช้พรรณพรรณจางล้วนของจริง

● ขวนรู้ลึกขนพองสยองขวัญ
รอยปริแยกแตกพังของสังคม
เหมือนยีนหวัดเสียงร้องก้องสองหู
ฝ่ากรอยเส้นเข่นฆ่าเป็นราคนิน

● คุ่มคุ่มเดินเนินมองให้หมองหม่น
ที่เคื่องข้องหมองหมางก็จางไป

ขุมประตู่ทองขัดคูตัดเฉียง
พิลาศเพียงแพรพร่างสว่างพราย
องค์เจดีย์สี่ทองละออฉาย
ไม่เสื่อมคลายคล้ายชีวิตอดิศาล
ทัพพม่าเข้าศึกแสนอีกหลาย
ท่องทะยานผ่านด่านสามเจดีย์
ทรงไฉไลโลกธำรงพระทรงศรี
ตั้งรับที่ทุ่งลาดน่านลาดหญ้า
แตกกระจายพ่ายแพ้ด้วยหัตถา
ถึงสองคราสองครั้งตั้งพระทัย
ทรงชุมพลพร้อมพร้อมกองทัพใหญ่
ราชวัตรธงชัยล้อมโพธิ์
ร่วมเจ้าภักดีศักดิ์ส่งสูงราสี
เพื่อเป็นที่พึ่งพาข้ามแผ่นดิน
ประชุมคนประชุมทัพป้องกันภัยสิน
เมื่อเสร็จสิ้นสงครามปราบปัจจา
เปลี่ยนจากนามวัดใต้ให้ยศดา
ศรีพรเสฐธาวาสประสาทพร
ช้างนอกอัคคีเขียดเบียดสกลอน
ชวนอาวรณ์ดอนจิตเดินคิดตาม
จัดจำพวกแม่กลายขัดดาสาม
เรือนเชลยศึกสงครามเผยความจริง
เสียงจ้อแจจ้องจันเบียดกันยิ่ง
ภาพถ่ายพินฉนังไว้เพื่อให้ชม
สะพรั่งพร้อมวันคืนทนชื่นชม
ทุกขระทมครมแน่นสุดแดนดิน
ยินเสียงกู่ให้หยุดไม่สุดสิ้น
น้ำคารินหลังถันท่วมท้นไทย
คิดดาจันพันทางเรือนกว้างใหญ่
อ้อมโพธิ์ไพร่ไปวัดเพื่อที่ศนา

● อันคนพาลรณราไม่น่าคบ

พาเราผิดคิดบ่วงล้วนลงคา
ควรคบหาพาที่คนดีเถิด
คบบัณฑิตชีวิตพาสถาพร
หากประสบปัญหาชะคาร้าย
หากชีวิตหลายจิตใจมิให้ยล

● ผ่านสวนธรรมทาทาตามคา

เนรมิตเหมือนเรื่องอวสานเดินตามกัน
สามเนรมิตธรรมทาทาท
จำเวลาดมรอยธรรมคำพระครู
ผู้ใดแลเห็นธรรมประจำทิศ
ผู้ใดแลเห็นองค์พระพุทธรูป
ดำเนินไปในเส้นเบญจศีล
ทั้งยากคิมิจนระคนาม

● มือถืออุบิเทียนไขในโบสถ์

ควินอุบิหอมอ้อมอบคลอบไกล
อุบิสถเกล้าคร้ามมีตำนาน
เรื่องขุนแผนแค้นรักขานุสักรดา
ด้วยเคารพนบกับประณมกร
หลังพลายแก้วกอดจูบแม่รูปงาม

● ครั้นเวลาตึกสงัดก่าคิดหลับ

ก็เป่าคาถาสะกดประกับใจ
เอาเครื่องอานสารพัดยึดลงย่าน
กลักรเหล็กไฟสายสัญญาณทั้งเลขยันต์
หยิบเอามีศคว่าด้านกลบึงหา
แหวกม่านคลุมมุ้งขึ้นทันที
ขึ้นขึ้นบนเตียงเข้าเคียงข้าง
ไม่รู้เลยว่าร่วมมันร้างใจ
แล้วซักมิดคังท่างาช้าง
แล้วกลับนึกขึ้นถึงนางวางยาพิษ

ควรเว้นหลบหลีกขาดไม่ปรารถนา

โบราณว่าน่าฟังฟังงัว
ก่อนบังเกิดเล่ห์คำสอน
ยามเย็นนอนเดินนั่งระงัดตน
ช่วยผ่อนคลายปายปิดไม้ขัดสน
จงเลือกคนควรคบบรรจบครัน
พรรณพฤษภาประคัมมิหลากหลายสิ้น
สำรวมกลิ่นจรรยาช่างนำดู
หากเสียดขาดขัดหมขัดข้องดู
ช่วยคำชูเชิดพระบาทองค์ศาสดา
มอบชีวิตจิตใจให้ศาสนา
ทุกทิวาราตรีราสีงาม
ไทยเจ็กจินมอญแขกคนแบกหม
หากเดินตามถือศีลสัตย์พิพัฒน์ใจ
แสงช่วงโชติเชิงเทียนเย็นไสว
น้อมน้อมใจใคร่ครวญด้วยศรัทธา
ได้เล่าขานทานทักนันทนันทนา
ฉีกชะดาม่าบัวคลิ่นวิกรม
ขอยกกลอนเสกามาต่อข้าม
เล่าโลมลามเล่าร้ายให้ตายใจฯ
คนระงับนอนเฝ้าไม่เกรียบไหว
แล้วลูกไปปลานานเตรียมการพลัน
กับเทียนสามเล่มไสขมิขมัน
ก็พร้อมสรรพจับพลันด้วยทันที
ตรงมาถึงตัวเจ้าบัวคลี่
อังกกลับบริบทเห็นรำไร
พินิจนานนั่งนอนถอนใจใหญ่
จะฆ่าผัวเสียได้ช่างไม่คิด
ใจกลับมืออ่อนสะท่อนจิต
เอาชีวิตเสียเถิดอย่าไฉน

เอามือคว้าค้ำคอแล้วตัวอีก
นางกระเดือกเลือกคืนอันชีวัน
แล้วผ้าแผ่นแสงดังลอสดอก
พินิจแนบแลเห็นว่าเป็นชาย
อุ้มเอาทารกยกจากท้อง
หยิบเอายามใหญ่ใส่สวมคอ
เปิดประตูออกมานอกบ้าน
เปิดประตูวิหารสันตปาไล
วางย่นเปิดกถกแล้วชักชุด
เอาไม้ชัยพฤกษ์พระยา
ยันคั่นรายฉลึงแสงฤทธิ์ปิดศรณะ
ยันคั่นรายฉลึงอกปกปิดกลาง
เอาไม้รักปักเสาชั้นสี่ทิศ
ลงเพดานยันดั่งราวล่ออันรินทร์
เอาไม้มะริดกันเกราะเถกกันภัย
ตั้งจิตสมาธิไว้ที่ทาง
ร้อนทั้งตัวทั่วกันน้ำมันฉ่ำ
เกราะแกร่งแห่งใดดังใจบอง

๑๒ ขาบซึ่งในวรรณคดีกวีรส

นั่งอยู่เดียวเหลียวหลังวังเวงใจ
ตะวันจ้ำพว้างแสงสีกะจิด
หอมไอดินกลิ่นชื่นระรินตา

๑๓ ข้างโบสถ์กลุ่มซุ้มคู่ประตูเก่า

เล่าชะแ่งแก่ชราไร้อาหาร
รอยอริฐแถมแดกรานที่พานพบ
ตะไคร้เขียวช่นค้างถึงข้างใน
ทั้งสองด้านทวารบาลรูปงานปูน
รากษสสองยักษ์นานันดาภกลม
ส่ายแถมแหวกปากสำราญเขียว
เขย่งขาว่าโลดกระโดดคัจฉ

เลือกตะถักหลวมทะลุตลอดคัน
เลือกคี่คันคาคแดงดังแทงควาย

แหวแหวจะรกรให้ขาดสาย
ก็สมหมายดีใจไม่รั้งรอ

กุมารทองมาเกิดไปกับพ่อ

เอาผ้าห่อลูกชายสะพายไป

รีบเดินผ่านป่าคดเข้าวัดได้

ลื้มกลอนซ่อนใส่ไว้ครึ้งครา

ดีเหลือไฟจุดเทียนขึ้นแสงรำ

บึกเป็นขาพาดกันกุมารวาง

เอาขันศรชะปะพื้นล่าง

ลงยันคั่นางพระธรณีที่พื้นดิน

ยันคี่ปิดป้องวงสายสัญญาณ

ก็พร้อมสิ้นในคำรุดท่าทาง

ก้อซุกซุกไฟใส่พื้นล่าง

ภาวนานั่งยังกุมารทอง

กลบหน้ากลบหลังไปทั้งสอง

พอรุ่งแจ้งแสงทองขึ้นทันใด ฯ

แฉ่นกำสรดสะกดกลันที่หัวนโหว

ค่อยค่อยไคลเคลื่อนสอกลานออกมา

พระพายพัดกวัดไกวใบพุดกษา

พุ่มผกาพาซ้อล่อภรม

คล้ายดั่งเราโรยราอุทาหรณ์

จะยืนนอนเดินเดียวเปล่าเปลี่ยวใจ

รากไม้ชนแทรกเลาะซอนเขาไซ้

จงใจได้ยลระคนชม

บันสูงนูนเนื้อหนาสง่าสม

เงื่องามมั่งงำกำกระบอง

ดั่งจะเคี้ยวคาบเล่นแผ่นผยอง

เขม้นมอมเมื่อยมั่งสะดั่งเดิน

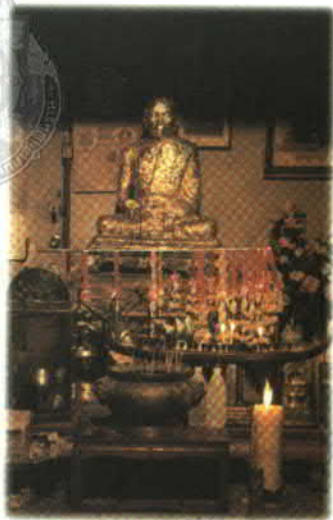
๑ เดินออกข้างทางด้านวิหารงาม

หลวงพ่อบุญเปลี่ยนปลูกธรรมรุ่งจำเริญ
 จรรยาเด่นเช่นสงฆ์ผู้ทรงศีล
 ช่วยปัดเป่าความเศร้าร้อนรุมรอนราญ
 รูปจำลองของท่านตระหง่านงาม
 เจริญรสเลิศล้ำธรรมารมณ์
 ประจักษ์ชัดศรัทธามรณวาส
 ร่วมสร้างบุญสุนทรบาบารมี
 ถึงวันพระตะกัณเฑาะเข้าเขตวัด
 ถือก้อนห้าพาให้ใจใฝ่บุญ
 วันธชยโงะสอาดวันสารทศรุษ
 ถวายเพลประเคนถึงสังฆทาน

จำลองนามความนั้นสรรเสริญ
 พินิจเพลินเดินรอบชายขอบชาน
 ใครปายปิ่นกัณเฑาะนามหาศาล
 ทั้งเชี่ยวชาญวิทยาและอาคม
 แห่ลงรวมความสุขสงบประสบสม
 เพลินชื่นชมสมสันต์คืออุษณิ
 จิตสะอาดใจใสอันประสานศรี
 แนววิถีชีวิตประสิทธิ์คุณ
 ไฉนว่าสัตว์ดัดข้าช่วยนำหนุณ
 ก่อปรการบุญคุณเอื้อค้อยเจือจาน
 ทั้งวันหยุดวันนั้นกักขังจิตอาหาร
 ครัวอาจารย์สานส่งรับมงคล

ปูนปั้นพวกรูปอุกฤษที่ประตูแก้ว

รูปจำลองเทวองค์จริงของหลวงพ่อบุญเปลี่ยน

๑ ข้ามถ่านวัดถัดลงฝั่งตรงข้าม

รายล้นทนมร่วมรอบขอบมณฑล
เห็นมณฑปสงบกกลางระหว่างไม้
จตุรมุขรุกทถันขอบคันชาย
ลายปูนปั้นพรณรูปผาผกาพุท
นาคสะดุ้งพุงเรียดทอดเหยียดยาว
บานประตูแกะไม้ลายใช้ซ้อน
ยังคงความงามวิจิตรเพ่งพิศมอง
พระมณฑปหลังน้อยครอบรอบบาท
คติธรรมย่ำถงพระทรงชัย
รอยพระบาทยครบข้างเส้นทางพุทธ
ประทับลงปลงทั่วตั้งบัวบาน
ประจรรองประคองรำทองคำเปลว
วีรรอยถึกผนักแน่นแผ่นทองคำ

ร่มมะขามตามซงโคพุ่มโกศ
มาลีหล่นร่วงโรยประโปรยปราย
คั่นน้อยใหญ่ใกล้ถึงข้างฝั่งผาย
นาคขดล่ายพรายระกาซ้อฟ้าพราว
พญาครุฑคู่จะเหินขึ้นเนินหวา
ซุคอราวจะผกแผ่นเขม้นจ้อง
เก้ามุกร้อนร้อนร่นดูหม่นหมอง
รุ่งละอองครรลองสีลปิ้งทองถิ่นไทย
จำลองสถาบทองกษทรวงสศไส
แผ่กว้างไกลในหล้าสุธาธาร
ไม่เคยหยุดยังย่ำกัมมฐาน
เปล่งกระการสานสร้างเส้นทางธรรม
กระเทียมเหลวได้ลอบประคบซ้ำ
นบน้อมนำรำลึกสำนักคุณ

พระมณฑป/

รอยพระพุทธรูปในพระมณฑป/

เจดีย์บันไดหน้าพระมณฑป/

ขอคุณพระไควรค์นัขจัตถ์
สำราญใจได้กุศลส่งผลบุญ

● พินิจเวียนวนครมณฑปงาม

สุริยต์องลอยลางรอนรอน
อุโบสถด้านหลังที่ตั้งใหม่
สวยสง่าสูงเหี้ยมคเสียดคนภา

บนบานให้ไตรรงค์ทรงเกื้อหนุน
ตั้งอรุณรุ่งฟ้านภาพร
เดินเลาะข้ามพุ่มพู่ชุตอน
ตะวันก่อนชิงพลบสงบดา
แล้วไล่เล็ดลักขณณ์งามนักรหา
บุญนำพาพานพบประสพเพียง

ทายาทธรรมสารวมสงฆ์เจ้าลงโบสถ์
 ผสานถ้อยร้อยคำรำจำเรียง
 หน้าบันลายปูนงามสามเจดีย์
 กนกเปลวเพลิงพริ้งกระจิงจาน
 กระทบแสงแวววาวพร่างพราวดา
 หันทวยทอดคอยคั่นคั่นบัญชา
 รวยระการเรียงไล่ใบระกา
 นาคสะดุ้งพุงพันคั้งมันคง
 ยอดบนกชกลีบบานฐานบัวคว่ำ
 ลายอุคหน้าไฉ่นางอยู่ข้างตัว
 บันไดลาดหลั่นลงครึ่งวงกลม
 ชุ่มประคูดู่หว่างคั้งทางยาว
 บุษบกยอดชุ่มคลุมประคูดู่
 บานทวารปิดทองทั้งสองบาน
 ดอกพุดตานบานออกกระรอกจับ
 ชะนีค่างปางสิงค่างกลิ้งมอง
 กลางทวารสารพืศอุทิศอุทิศประวี
 หัตถศิลป์ปั้นกาญจนานำชมเชย

● เพียงย่างก้าวเข้าสู่ประตูโบสถ์

นั่งเรียบราบกราบกันประนมกร
 สวยสง่าอ่าองค์พระทรงยศ
 พระประธานครุฑการโรจน์เด่นโดดเด่น

สดับโสตโปรดสัตรีสันผัสเสียง
 ตั้งสำเนียงเสียงกระซิบทิพย์พินาน
 กระจกสีส่องครามคามประสาน
 ลอยทะยานเทพกัมประนมกร
 เจิดนภาพรายรัตน์ประกายสร
 หัวมุ่นอนงเงี้ยวหน้าคว่ำลง
 ชูช่อฟ้าอ่าสำอางรับทางหงส์
 กระจ่างนาคงรับเต้าหัวเสาบัว
 เชิงแป้นค้ำยันข้างชิดทางหัว
 ปิดทองทั่วตลอดลายเลื่อมพรายพราว
 คั่นขอบคมคายขัดหินขัดขาว
 สุกสกาวาวรัตน์ชัชวาล
 สูงสุดคู่คู์เรียงเคียงขนาน
 แกะลายก้านเกี่ยวกันเถาวัลย์ทอง
 แฉกหีบขยับอยู่เป็นคู่สอง
 ตะแคงจ้องจับกิ่งไม้นิ่งเฉย
 แจ่มจรัสพระสัทธรรมคำเฉลย
 ยอเยลระยารวมรักษาสถาพร
 สงบโสตสัตรีเสียงสำเนียงสอน
 ห่างนิรันดร์สะท้อนรูปชั่ววูบเดียว
 อร่ามงดงามหน้าผนังเขียว
 วงพักตร์เพียวเรียวนางคังกังงาม

สวนธรรมทายาท

พระเมณฑป

พระอุโบสถ

บานประตู

ต้นสำโรง

ช่อขุมนไฟไสวว่างกระจำงแจ้ง
ธูปหอมหวานอวลกลิ่นสุคนธา
พระทรงชัยไตรรัตน์แห่งวัดนี้
โรจน์รุ่งเรืองเมืองกาญจนบุรี

● ถึงศาลาการเปรียญที่เคียนไถ่

หลังคาโอดสะโอดสมหม่มกระเบื้อง
เหลื่องอร่ามงามคู่ประตู่วัด
ผู้เฒ่าแก่ยักแย่ยันตะบันพาย
ครึ่งจันทร์เพ็ญเด่นฟ้าสิบห้าค่ำ
สงบนิ่งฟังธรรมประจักษ์
ธรรมกถาจารย์เป็นที่ตั้ง
กำหนดจิตสงบใจเฝ้พระธรรม

● เลยศาลาเรือนโง่นข้ามโบสถ์เก่า

ชายคาชนชิดกันตั้งมั่นคง
เวียรระหงลงคานรับปั้นลม
กระเบื้องไม้ไผ่ซิดคิดไม้คาม
กรอบลูกฟักยักย้ายเปิดหลายช่อง
ห้าสี่สามสองหนึ่งถึงลงตัว
ปิดข้างอ้อมล้อมหน้าฝาปะกน
กระดานห้อยงัดเงาเปิดเอาไว้
ปทุมมา้ออกดอกจอกจก้าน
กลีบใบซอนซอนบางกลางกระจาย
กระรอกผู้จู่โจมโตมตัวเมีย
บัวแกว่งไกวไหวก้านกลีบบานชัน
มัจฉาน้อยลอยฟ่องไล่ฟองน้ำ
เกษรบัวระวัลิ้วปลิวตามลม

● เสียงระฆังดังแรงตะแคงฟิง

ลอยลมล่องลี้วระลอกคอยบอกยาม
สาธุชนคนเราควรเอาอย่าง
อย่าผลิตการผลิตแก้อาแซเขื่อน

เทียนไขแรงแสงจับสลับฟ้า
มวลผกาทองพานสักการคุณ
สถิตศรีแสงธรรมน้อมนำหนุน
ประกอบคุณความดีเป็นศรีเมือง
คูโอดโรงเงินหน้าบ้านเหลื่อง
เชิงชั้นเครื่องสูงซ้อนซ้อนชานชา
เป็นส่วนสัจจงานทางด้านซ้าย
ทั้งหญิงชายสาวหนุ่มประชุมกัน
เสียงกลองย่ำยีนทั่วรั้วกระชั้น
ตำรงมนัชนัตถิธรรม
ไม่พลาดหลังยังย่างทางถลา
พระคุณคำคุ้มโลกคลายโศกล
คุกรื่นเงาเข้าที่กุฎิสงฆ์
อวดทรวดทรงวงศิวไลเรือนไทยงาม
ยอดแหลมคมสมทรงลงหน้าสาม
เวียรกันตามลำดับบังคับทั่ว
หลักนคร่องห้องหับเหมือนกลีบหัว
คือหน้าจั่วตัวเหงาแหลมเร้าใจ
รับเครื่องบนชนคานล่างหน้าค่างไม้
แกะลายไทยใช้ซ้อนยอกย้อนปลาย
ลายพุดคานก้านแย่งแข่งบัวชวย
แก้งก้างก่ายกึ่งเคยกบเกล็กกัน
เกล้าคลอเคลียเลียใช้ไถ่กระชั้น
ชุดหลั่นลั่นอ่างกระดางกลม
สาหร่ายร่าเริงเล่นดั่งเส้นผม
ได้เงาร่มรุกขาทัวอาราม
หว่างเห่งหึงวังเวงนำเกรงขาม
เที่ยงตรงตามหน้าที่ทั้งปีเดือน
เดินตามทางอย่างระฆังดังลั่นเลื่อน
อย่าบิดเบือนเลือนลาพาเสียงาน

หมั่นพากเพียรเรียนรู้ไม่อยู่นิ่ง
ถูกดูหมิ่นถ่มถั่วแกล้งแกล้งนาน
ถ้าติดขัดรื้อรื้อแก้จน
กลับแก้กลายกลายอย่าช่วยท้าวจน
นักเลงกลอนอ่อนเขียนต้องเพียรแก้
แม้กมกบกกชช่วยบทกลอน

● ครึ่งได้มาเมืองกาญจนบุรี
ต้นแม่กลองส่งละหานถ้ำธำ
เข้าวัดได้ไชยชุมพลชนะสงคราม
อภิรักษ์หลักธรรมหลักน้าชัย
ได้รับฟังนั่งรับรู้ได้รู้เห็น
ประทับจิตสนิทใจให้อารมณ์
ประจวบจับลำดับความเดินตามรอย
ผสานคำกำหนดเป็นบทกลอน

● ขอบุชาเชิดชูครู
ได้ฝึกเรียนเขียนอ่านเบิกบานใจ
ขอบุชาครูช่างไว้กลางเกษ
พระเวสสุกรรมล้ำเลิศขอเชิดชู
ขอคุณพระพาช่วยอำนวยพร
ให้สมบูรณ์พูนสวัสดิ์พิพัฒน์ชัย

หนาหนักยิ่งค่อยกลิ้งไปได้ไขวาน
ซ้ำเป็นการนานเห็นจักเป็นคุณ
ปรึกษาความตามจุดผู้อุทหนุน
ผู้มีคุณควรจำจดเพื่อทศทอน
ทบทวนแม่ไม้หลักคัวอักษร
ขึ้นแล้วย้อนย้อนปลายเป็นหลายคำ
เมืองคนดีศรีสยามงดงามล้ำ
แหล่งพระธรรมนำบุรีเป็นศรีไทย
คงการมนามมงคลกุศลไส
มั่นคงในรอยพระบาทพิลาสชม
หลายประเด็นเป็นข้อพอเหมาะเสมอ
เกินจะข้มคมความคิดปกปิดซ่อน
มาเรียงร้อยถ้อยลักษณะทำอักษร
แม้จะอ่อนหัดเรียนก็เพียรไป
ผลงานที่ปรากฏจำจดไว้
ถึงคราวใช้ไขความเดินตามครู
องค์พิณเนสวีสเสททรงความรู้
เคยครอบคุรรอบค้ำประจ่าใจ
คุณบิครมารดาได้อาศัย
ดำเนินไปในหล้าทั่วฟ้าเอย ฯ

วัดไชยชุมพลชนะสงคราม

วัดไชยชุมพลชนะสงคราม หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดไค้” ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของกำแพงเมืองกาญจนบุรี ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมืองฯ จังหวัดกาญจนบุรี ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองด้านทิศตะวันออก ใกล้กับบริเวณที่แม่น้ำ ๒ สาย คือ แม่น้ำไทรโยค (แควน้อย) กับแม่น้ำศรีสวัสดิ์ (แควใหญ่) ไหลมาบรรจบกัน ตำบลที่วัดตั้งอยู่เดิมเรียกว่า “ตำบลปากแพรก” วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่นอนว่าสร้างขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้สร้าง จากคำบอกเล่าต่อๆ กันมาว่า พระเจดีย์และวัดไชยชุมพลชนะสงครามนี้ พระยาตากแดงเป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการและกำแพงเมืองกาญจนบุรีขึ้นใหม่ เจ้าเมืองกาญจนบุรีสมัยนั้นชื่อ พระยาประสิทธิสงคราม (พระยาตากแดงหรือเจ้าเมืองตากแดง) เดิมเป็นที่ราชวรินทรเจ้ากรมตำรวจ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี คนที่ ๒ ของเมืองกาญจนบุรี พระยาประสิทธิสงครามนี้ได้ดำเนินการสร้างป้อมปราการ และประตูเมืองขึ้นใหม่โดยก่ออิฐถือปูน แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ จึงพอสรุปได้ว่าพระยาตากแดงผู้นี้ อาจจะเป็นผู้สร้างพระเจดีย์และวัดไชยชุมพลชนะสงคราม แต่จะเป็นการสร้างขึ้นใหม่หรือซ่อมแซมบูรณะต่อเติมจากของเดิมซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วก็ได้

วัดไชยชุมพลชนะสงคราม เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ด้านสงครามระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งส่วนมากข้าศึกมักยกทัพผ่านจังหวัดกาญจนบุรีแทบทุกครั้ง และ

กองทัพไทยที่ยกออกไปต่อสู้กับพม่าก็มีก่อกำมาพักแรมหรือชุมพลที่ตำบลปากแพรกหรือบริเวณอาณาเขตวัดไชยชุมพลชนะสงครามเสมอ ที่วัดนี้มีพระเจดีย์เก่าแก่อยู่องค์หนึ่งใกล้กับพระอุโบสถหลังเก่า ดังอุโฆษดลิ่ง พระเจดีย์องค์นี้กรมศิลปากรได้จดทะเบียนเป็นโบราณสถานไว้ว่า “เจดีย์โบราณวัดไชยชุมพลชนะสงคราม” ตามประวัติศาสตร์ไทยรบพม่าในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ กองทัพไทยได้เคยชุมพลเหล่าทหารทำพิธีทางไสยศาสตร์ตรงพระเจดีย์องค์นี้ ก่อนที่จะยกทัพออกไปประจัญกับเหล่าศัตรู และเมื่อยกทัพออกไปรบกับข้าศึกก็จะได้รับชัยชนะกลับมาทุกครั้ง ต่อมาได้ย้ายเลื่อนวัดขึ้นมาอยู่ในบริเวณเดียวกับพระเจดีย์ พร้อมกับขนานนามวัดให้เหมาะสมและเป็นนิมิตแห่งการมีชัยว่า “วัดไชยชุมพลชนะสงคราม”

สิ่งก่อสร้างภายในวัดไชยชุมพลชนะสงครามที่มีความสำคัญ ได้แก่

๑. พระอุโบสถหลังเก่า บนเพดานพระอุโบสถมีภาพเขียนต่างๆ เช่น ภาพพรมลูกปัก ภาพเทวดา ภาพพราหมณ์จันทร บริเวณด้านหน้าของประตูทางเข้าพระอุโบสถมีรูปปูนปั้นที่สวยงาม

๒. ภูมิสงฆ์เจ้าอาวาส เป็นภิกษุ ๕ ห้อง มีทิวศตรึงหลังคาสูง มีข้อฟ้า ใบระกา หน้าบัน ฝาปะกน ชายคาชั้นยาวออกมาทั้ง ๔ ด้าน มีเสานางเรียงค้ำ ๓ ด้านอยู่ภายนอก ส่วนด้านที่อยู่ภายในหันเข้าหาอาคารอื่น ติดกับฐานมีพระโล่ หน้าค่างเป็นไม้แผ่นหนา มือกลาไม่มีหย่องและสลักลาย เสาไม้กลมขนาดใหญ่มีรอยตะลูกกลางเสา พื้นเป็นแผ่นกว้างพาดจากรอด ไม่ต้องใช้ราหรือคองรองรับ สันนิษฐานว่าภิกษุเรือนไทยหลังนี้ มีอายุประมาณ ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว

๓. พระมณฑป อยู่ใกล้กับศาลาการเปรียญและพระอุโบสถหลังใหม่ เป็นมณฑปสร้างด้วยอิฐสอปูน ที่หน้าบันมีสลักลายสวยงามเป็นของเก่าแก่ และจารึกไว้ว่า สร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๖)

ปัจจุบันวัดไชยชุมพลชนะสงครามได้รับพระราชทานฐานะเป็น พระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน คือ “พระธรรมคุณาภรณ์” (ไพฑูย์ กตปุญโญ ป.ธ.๘) เกิดในสกุล “กสิปทอง” โยมบิดาชื่อ หน่วง มารดาชื่อ เตียน อยู่บ้านเลขที่ ๔ ตำบลพนมทวน อำเภอพนมทวน อุบลสมบทเมื่ออายุ ๒๐ ปี ที่วัดศาลานาราม อำเภอพนมทวน ปัจจุบันนอกจากดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดไชยชุมพลชนะสงครามแล้ว ยังดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรีอีกด้วย

บรรณานุกรม

กาญจนา นาคสกุล และคณะ. การไร้ภาษา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกล็ดไทย, ๒๕๒๑.
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. สำนักงาน. กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : งานพัฒนาข่าวสาร
กองบริการท่องเที่ยว, ๒๕๓๔.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัด
งานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระ
ราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒. วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกถักษ์ณ์และภูมิปัญญา จังหวัดกาญจนบุรี.
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๔๓.

คณะกรรมการเผยแพร่พระเกียรติคุณฯ จัดทำหนังสือ. พระประวัติ พระกรณียกิจ
พระเกียรติคุณ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๐.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบาทสมเด็จพระ. กสอนโคโรซี่มทราบ ตามเสด็จไทรโยค
โคลงนิราศท้าวสุภักดีการภักดี และกลอนนารีรมย์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าอมรสมานถักกณณ์ กิตติยากร.

_____ จดหมายเหตุรายวันระยะทางเสด็จประพาสไทรโยค. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ศุภภา, ๒๕๐๔.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. สุจิตร์ พิธิยวรายปริญญาลือปศาสตรคุณฐิบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ (สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

นายมี (หมื่นพรหมสมพัคสร). นิราศพระแท่นดงรัง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร,
๒๕๒๕.

โบราณคดี, กอง กรมศิลปากร. เมืองกาญจนบุรีเก่า. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมานพันธ์,
๒๕๓๔.

โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, สำนัก กรมศิลปากร. หนังสือนำชมอุทยาน
ประวัติศาสตร์เมืองสิงห์. กรุงเทพฯ : บริษัทคัมปาย อิมเมจจิ้ง จำกัด, นปป.
บุญเยี่ยมและอริย์ จันทรศิริ. ชีวิตและผลงานของคุณบุญเยี่ยม จันทรศิริ. กาญจนบุรี :
โรงพิมพ์พรสวรรค์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

พ. ณ ประมวลมารค. ประชุมนิราศท้าวโคลง. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๑๓.

พิพิธภัณฑ์สงครามอักษะและเชลยศึก. กาญจนบุรี : วัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดใต้),
ม.ป.ป. (เอกสารอัดสำเนา)

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย. พระประวัติสมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒน-
มหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. มปป.

ราชกิจจานุเบกษา, สำนักงาน. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๐๘ ตอนพิเศษ. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๓๔.

วรุฒ สุวรรณฤทธิ. ประวัติศาสตร์เมืองกาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๓.

วิชาการ, กรม กระทรวงศึกษาธิการ. แผ่นดินทอง แม่น้ำสองแคว. กรุงเทพฯ :
องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๓๗.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ :
ธรรมชาติ, ๒๕๕๑.

ศิลปากร, กรม. ชูข้างชูแฉน. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๑๔.

สามแฉกถัน. นิราศพระแท่นดงรังฉบับชำระใหม่. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๐๔.

สุนันท์ ไทรเทพอิม และคณะ. นามมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า. กาญจนบุรี :
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติบ้านเก่า, ๒๕๔๒.

สุรามหาราษฎร์ จำกัฒ (มหาชน). บริษัท. กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬ-
าลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

อ้อยา โกลกาญจน. หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส ๐๒๗ โลกในยุคปัจจุบัน ระดับ
มัธยมศึกษาตอนต้น. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๔๑.

อัคริน โกลเมณะ. "หนองปลาตูก สะพานข้ามแม่น้ำแคว ด่านเจดีย์สามองค์ อันนบุษย์ค
เส้นทางรถไฟสายมณะ." ในเส้นทางสายมณะ... "แม่น้ำแคว". กาญจนบุรี :
สมาคมสื่อมวลชนจังหวัดกาญจนบุรี, ๒๕๓๖.

คณะผู้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง กาญจนบุรี ศรีภูมิภาคตะวันตก
ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

ที่ปรึกษา

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)
รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
(นายอาร์ง จันทวานิช)
อธิบดีกรมวิชาการ
(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาสุทธิ)
รองอธิบดีกรมวิชาการ
(นายสาโรช วัฒนสโรช)
รองอธิบดีกรมวิชาการ
(นางอารีรัตน์ วัฒนสิน)

ผู้อำนวยการกองตรวจและรายงาน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
(นายอนันต์ มิ่งน้อย)

ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ
(นางประทีรพรพรรณ ไชยกระจง)
ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ
(นายวินัย รอดจำเริญ)

คณะกรรมการ

ประธานกรรมการ

นางปวีณา ปราบวิบุ

รองประธานกรรมการ

นายณรงค์ แก้วสว่าง

กรรมการ

นางวรรณิ จันทศิริ นายทวีพร ทองคำใบ

นายพิณิจ สุชะสนันต์ นายพรณีย์ จันทรวง

นางสาวเจนญา กิตติสุนทร นายสว่าง วงศ์ฟ้าเดือน

นางสาวสละ กัททวีย์

กรรมการและเลขานุการ

นางสาวระเบียบ กิตติมกุลนระเดช

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

นางสาวสุรีย์ เนตรมณีสุก

ผู้เขียน

กาญจนบุรีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ - รัตนโกสินทร์ นางสาวระเบียบ กิตติมากุลนรเดช

กาญจนบุรีสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ นางวรรณิ์ จันทศิริ

แดนมนต์ขลังริมฝั่งแม่น้ำแคว นางสาวเจนุภา กิตติสุนทร

กาญจนบุรี : บ่อเกิดวรรณกรรมไทย นายอัศวิทธิ์ เรืองรอง

บุคลิกดีศรีเมืองกาญจน์

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช นายสว่าง วงศ์ฟ้าเลื่อน

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวช เวสี นายถวัลย์ มาศจรัส

ดร.พนม พงษ์ไพบูลย์ นายถวัลย์ มาศจรัส

นายเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นายถวัลย์ มาศจรัส

นिरาศวิไล นายทวีพร ทองคำใบ

วัดไชยชุมพลชนะสงคราม นางสาวระเบียบ กิตติมากุลนรเดช

บรรณาธิการ

นางสาวระเบียบ กิตติมากุลนรเดช

ออกแบบปกและจัดทำรูปเล่ม

นายทวีพร ทองคำใบ

ถ่ายภาพ

นายทวีพร ทองคำใบ

ผู้ช่วยถ่ายภาพ

นายพินิจ สุขะสันต์

นางสาวสละ กำทรัพย์

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง กาญจนบุรี ศรีภูมิภาคตะวันตก
เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา
และวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้
หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๓

(นายทองคูณ หงส์พันธุ์)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

